

DPN 5998

Title: स्कन्द पुराण ब्रम्होत्तर खण्ड SKANDA PURĀṆA BRAMOTTAR KHANDA

Run. No. 6689

Cat. No. ६५५

Micro. No.

Subject ५॥५ Purāṇa
Mythology

Religion: Hindu / Bauddha

Language: Skt. / New. / Nep. / Skt. - New. / Maith. - New. / New. - Nep. /

Size in cms. 31 x 14

Folios 1- 82 Lines (in a page) 10
missing 67th folio
Chapt. / act /

Compl. / Incompl.

Author / translator

Scribe / donor

Date: NS / SS / VS / KS

Ruler / place

Script: New. / Dev. / Bhuja. / Ran. /

Illus.:

Material: palmleaf / paper / thiyasaphu / one side yellow

Condition: fine / damaged by worms, rats, water /

Beginning, colophon, post-colophon:

×

×

श्रीगणेशायनमः॥ ॥ ज्योतिर्मित्रसदानंदनिर्मलज्ञानरूपिणे॥ नमः शिवाय शंताय ब्रह्मणे लिंगमूर्तये॥ १ ॥ ऋषयडु
 बुः॥ आत्मा तं भवता सतविज्ञोर्महात्म्यमुत्तमं॥ समस्ता घहरं पुण्यं समासेन श्रुतं च नः॥ २ ॥ इदानीं श्रोतुमिच्छामि माहा
 त्म्यं त्रिपुरादिवः॥ तद्भक्तानां च माहात्म्यमशेषा घहरं परम्॥ ३ ॥ तन्मंत्राणां व्रतानां तु माहात्म्यं द्विजसत्तम॥ तत्कथायाश्च तद्भ
 क्तैः प्रभावमनुवर्णय॥ ४ ॥ सूत उवाच॥ ॥ एतावदेव मर्त्यानां परं श्रेयः सनातनम्॥ पदीश्वरकथायां बोजाता भक्तिरहेतु
 की॥ ५ ॥ अतस्तद्भक्तिलेशस्य माहात्म्यं वर्णयते मया॥ आयुः कल्यायुषानां लंबकं विस्तारतः सकृत्॥ ६ ॥ सर्वेषामपि पु
 ण्यानां सर्वेषां श्रेयसामपि॥ सर्वेषामपि यज्ञानां जपयज्ञः परः स्मृतः॥ ७ ॥ तत्रादौ जपयज्ञस्य फलं स्वल्पं न महत्॥ त्रौ
 वंशुक्षरं दिवं मंत्रमाहुर्महर्षयः॥ ८ ॥ देवानां परमो देवो यथा वै त्रिपुरांतकः॥ मंत्राणां परमो मंत्रस्तथा शैव उक्षरः॥
 ९ ॥ स पंचाक्षरो मंत्रो जगत्पुण्यमुक्तिदायकः॥ संसेव्यते मुनिश्रेष्ठैरशेषैः सिद्धिं कांक्षिभिः॥ १० ॥ अस्यैवाक्षरमाहात्म्यं नालंब
 कं च उर्मुखः॥ श्रुतयो यत्र सिद्धांतगताः परमनिर्हताः॥ ११ ॥ सर्वज्ञः परिपूर्णश्च सच्चिदानंदलक्षणः॥ स शिवो यत्र रमते शै
 व पंचाक्षरे शुभे॥ १२ ॥ एतेन मंत्रराजेन सर्वेपनिषदात्मना॥ लेभिरे मुनयः सर्वे परं ब्रह्म निरामयम्॥ १३ ॥ नमस्कारेण

१

जीवत्वं शिवे त्रपरमात्मनि॥ जगत्पैकांगतो मंत्रः परब्रह्ममयो ह्यसौ॥ १४ ॥ भवपाशनिवहानदेहिनां हितकाम्यया॥ प्राहो नमः शि
 वायेति मंत्रमार्गं शिवस्वयम्॥ १५ ॥ किंतु स्पष्टं भिमंत्रैः किंतीर्थैः किंतु पोक्षरैः॥ यस्योन्नमः शिवायेति मंत्रोद्भूतदयगोचरः॥ १६ ॥
 तावदुमंति संसारे दारुणो दुःखसंकुले॥ यावन्नोत्तारयंती मं मंत्रं देहभृतं सकृत्॥ १७ ॥ मंत्राधिराजराजो यं सर्ववेदांतशेख
 रः॥ सर्वज्ञाननिधानश्च सोयं शैव उक्षरः॥ १८ ॥ कैवल्यमार्गदीपो यमविद्यासिंधुवाडवः॥ महापातकपावाग्निः सोयं मंत्रः
 उक्षरः॥ १९ ॥ पुण्येन विना मंत्रः सोयं पंचाक्षरः स्मृतः॥ स्त्रीभिः शूद्रैश्च संकीर्णैर्ह्ययते मुक्तिकांक्षिभिः॥ २० ॥ नास्य दी
 शानहोमश्च न संस्कारो न तर्पणम्॥ न कालनियमः कोपि सदा चिरयं मनु॥ २१ ॥ उपदिष्टः सद्गुरुणा जपः क्षेत्रे च पावने॥ सद्यो यथेष्टितां सिद्धिं ददातीति
 किमदुतं॥ २२ ॥ अतः सद्गुरुमाश्रित्य ग्राह्यं मंत्रनायकः॥ पुण्यक्षेत्रेषु जपयः सद्यः सिद्धिप्रयच्छति॥ २३ ॥ गुरोर्निर्ममाः
 शांताः साधवो मितभाषिणः॥ कामक्रोधविनिर्मुक्ताः सदा चाराजितेन्द्रियाः॥ २४ ॥ एतैः का ह्यपतोदतो मंत्रः सिद्धिं हि सिद्ध
 ति॥ क्षेत्राणि जपयोग्याणि समासात्कथयाम्यहं॥ २५ ॥ प्रयागं पुष्करं रम्यं केदारं सेतुबंधनम्॥ गोकर्णं निमिषाराण्यं सद्यः

सिद्धिरनुत्तमं ॥ २६ ॥ अत्रानुवर्णते सद्भिरिति हासः पुरातनः ॥ असकृदासकृदापि भूरा ॥ २७ ॥ मथुराया यदुः श्रेष्ठे ।
 दाशाह इति विभक्तः ॥ वमवराज्यमतिमान्महोत्साहमहाबलः ॥ २८ ॥ शास्त्रज्ञोनयवाक्षुराधैर्यवानमितपुतिः ॥ अधुष्यश्च सु
 गंभीरः संग्रामेष्वपि वर्तकः ॥ २९ ॥ महारथो महेश्वासेनानाशास्त्रार्थकोविदः ॥ वदान्योरूपसंपन्नो युवा लक्षणसंयुतः ॥ ३० ॥
 सकाशिराजतनया मुपये मे वरानना ॥ कान्ता कलावती नमस्त्वयि शिलगुणैर्युतः ॥ ३१ ॥ कृतोद्धारः सराजेन्द्रः संप्राप्य निजमंदिरं ॥
 राजोत्तमं शयनाल्लुः संगमाय समाह्वयम् ॥ ३२ ॥ शाश्वभर्ता समाह्वयः वज्रशः प्रार्थितासती ॥ नवबंधमनस्तस्मिन्नेवागच्छं
 तदंतिकम् ॥ ३३ ॥ संगमाय ददाह्वयानागतो निजवत्त्रभाः ॥ कलादाहर्तुकामस्तामुपतिष्ठन्महीपतिः ॥ ३४ ॥ कलावत्युवाच ॥
 मामास्य शमहाराजकारणं ज्ञात्रेते स्थितं ॥ धर्माधर्मो विजानाति माकर्षः साहसं मपि ॥ ३५ ॥ कश्चित्प्रियेण मुक्तं यद्रोचते न मनी
 शिणं ॥ दंपत्योऽप्रीतियोगेन संगमः प्रीतिवर्धनः ॥ ३६ ॥ प्रियंददामे जायेत तदा संगोत्तुते मयि ॥ का प्रीतिः किं सुखं पुंसं वलाजो गेन
 योषितां ॥ ३७ ॥ अप्रीतारो जिह्वा नारी मंतर्वन्नीधुतवतां ॥ राजस्वला मकामां च नाक्रमेत वलात्सुमान् ॥ ३८ ॥ प्रीणनं लालनं पोषणं
 जनं मार्दवं दया ॥ युवतौ कुसुमे चैव विधेयं सुखमिदं ॥ इत्युक्तो पितया साध्या सराजा स्मरविह्वलः ॥ वलादाह्वयतां हस्ते परि

शुद्धः
 २

भेरिरंसया ॥ ४० ॥ तां स्पृष्ट्वा त्रांसहसा तत्रायः पिंडसंनिभः ॥ निर्दहंतीमिवात्मानं तत्प्राजभयविह्वलः ॥ ४१ ॥ राजोवाच ॥ अहो
 सुमहदाश्चर्यमिदं दृष्टं तव प्रिये ॥ कथमग्निसमं यातं वपुः पद्मवः कोमलं ॥ ४२ ॥ इत्थं सुविस्मितं भूतं राजानं राजवत्त्रभा ॥ प्रसु
 वाच ॥ प्रहस्येनं विनयेन --- सुचिस्मिता ॥ ४३ ॥ राजोवाच ॥ राजन्मम पुरावत्येदुर्वासा मुनिपुंगवः ॥ शैवीपंचाक्षरीविद्यां का
 रूपेणोपदिष्टवान् ॥ ४४ ॥ तेन मंत्रानुभावेन ममांगं कलुषोद्धृतां ॥ स्पृष्टुं न शक्यते पुंभिः सपापैर्देववर्जितैः ॥ ४५ ॥ त्वयार
 जः प्रकृतिना कुलगणिकादयः ॥ मदितास्वाडनिरता निषेयं ते स्त्रियः सदा ॥ ४६ ॥ न स्नानं क्रियते नित्यं न मंत्रो जप्यते शुचिः
 नाराधते त्वया शंभु कथं मां स्पृष्टुमर्हसि ॥ ४७ ॥ राजोवाच ॥ तां समाख्याहि शुभ्रो गीश्वीपंचाक्षरीसुभा ॥ विद्यां विध्वंसना
 पोहं त्वयि ह्यमिरतिप्रियो ॥ ४८ ॥ राजोवाच ॥ नाहं तवोपदेशं हिकुर्याममगुरुर्भवान् ॥ उपतिष्ठतु राजन्नागमंत्रविदाम्बरं ॥
 ४९ ॥ सतत उवाच ॥ इति संभाष्यमाणो तौ दंपती गर्भसंनिधिं ॥ प्राप्य तत्तारणौ मूर्ध्नि वंद्यते कृतं जली ॥ ५० ॥ अथ राजा गुरुं प्रीतम
 भिपूज्य पुनः पुनः ॥ समाचष्ट विनीतात्मारुह्य त्ममनोरथं ॥ ५१ ॥ राजोवाच ॥ कृतार्थं मांकु रुरो सपापं करुणादधी ॥
 शैवीपंचाक्षरीविद्यामुपदेष्टुमर्हसि ॥ ५२ ॥ अनाज्ञातं मया ज्ञातं यत्कृतं राजकर्मणः ॥ तत्पापं येन मुञ्चेत तं मंत्रं देहि मे गुरो ॥ ५३

ब्र. २
३

सुवमभ्यर्थितो राजा गर्जित्वा ह्यरापुंगवः ॥ तौ निनायमहपुण्यं कालिंशस्तदमुत्तमं ॥ ५४ ॥ तत्र पुण्यतरोर्मले निषण्णः पुरुषः ॥
पुण्यतीर्थे जलस्नानं राजानं समुपोषितम् ॥ ५५ ॥ प्राप्नुवन् चोपवेश्य ग्रेन त्वाशिवपदां वृजम् ॥ तन्मस्तके करं न्यस्य ददौ मंत्रं
शिवात्मकं ॥ ५६ ॥ तन्मंत्रं धारणा देवतदुरो हस्तसंगमात् ॥ निर्ययुस्तस्य वपुर्वो वायसाः शतकोटयः ॥ ५७ ॥ ते दग्धयक्षाः
क्रोशन्तो निपतन्तो महीतले ॥ भस्मी भवन्तः सर्वे ते दृश्यन्ते स्म सहस्रशः ॥ ५८ ॥ दृष्ट्वा तद्वायसकुलं दयमानं सुविस्मितौ ॥ राजा
वराजमहिषी तंगुहं पर्यपृच्छता ॥ ५९ ॥ भगवन्निदमाश्चर्यं कथं जातं शरीरतः ॥ वायसानां कुलं जातमतः पंचाक्षरीधुमम् ॥
६० ॥ भजं विद्यां गुरोर्मुखां विधुता शेषकित्त्वियां ॥ त्वत्संगमिष्ये ह कथं किमेतत्ता धुमपताम् ॥ ६१ ॥ गर्ग उवाच ॥ राजा
नमस्वस्त्येषु भवता परिधावता ॥ संचितानि दुरंतानि संति पापान्यनेकशः ॥ ६२ ॥ तव जन्म सहस्रेषु यानि पुण्यानि संति वै ॥
तेषामाधिक्यतः कापि जायते पुण्ययोनिषु ॥ ६३ ॥ तथा पापीयसी यो निष्कृच्छित्वा पेन गच्छति ॥ साम्ये जन्मोभयोः समो मानु
षी यो निमात्रवान् ॥ ६४ ॥ शेषी पंचाक्षरी विद्यायुते हृदयंगता ॥ अद्यान्तं कोटयस्तत्र का कल्पेण निर्गताः ॥ ६५ ॥ कोटयो
ब्रह्महत्यानामगम्यागमकोटयः ॥ स्वर्गस्ते पुरापाण्यभूरा हत्यादिकोटयः ॥ ६६ ॥ भवकोटि सहस्रेषु येनैवात कराशयः ॥ क्षणा

गुरुः
३

भस्मी भवन्ते ते शैवे पंचाक्षरे धृते ॥ ६७ ॥ आसन्नवाघराजं दग्धापातककोटयः ॥ अन्या सहस्रतां विहरस्व यथा सुखम् ॥
६८ ॥ इत्याभाष्य मुनिः श्रेष्ठः समंत्रमुपदिष्टवान् ॥ ताभ्यां विस्मयचिन्ताभ्यां सहितः स्वगृहं ययौ ॥ ६९ ॥ गुरुवर्यमनुज्ञाय
मुदितो राजदंपती ॥ ततः स्वभवनं प्राप्य विजकृतुरनामयौ ॥ ७० ॥ राजा दृष्ट्वा समाप्तिपत्नी चंदनश्रीतलां ॥ संतोषपरमं ले
जेति स्वप्राप्य यथा धनम् ॥ ७१ ॥ अशेषवेदोपनिषत्पुराणशास्त्रावन्तं सोऽयमघातकारी ॥ पंचाक्षरस्यैव महाप्रभावे मया स
मासात्कथितो वरिष्ठः ॥ ७२ ॥ इति श्रीस्कन्दपुराणे ब्रह्माक्षरखंडे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ सप्त उवाच ॥ अथान्यदपि दक्ष
मिमाह त्वं त्रिपुरद्विषः ॥ श्रुतमात्रेण येनामुच्छिद्यन्ते सर्वसंशयाः ॥ १ ॥ अतः परतरं किंचिन्नास्ति पापविशोधनं ॥ सर्वानंद
करं श्रीमत्सर्वकामार्थसाधनं ॥ २ ॥ दीर्घायुर्विजया रोगं भुक्तिमुक्तिफलप्रदम् ॥ पदनयेन भावेन महेशा राधनम् ॥ ३ ॥
आर्द्राणि मपि सुकृष्णमल्पानां महतामपि ॥ रुतदेवविनिर्दिष्टं सर्वघातं विशोधनम् ॥ ४ ॥ महासुनिविर्दिष्टैः प्रायश्चित्तै
रथोत्तमैः ॥ सर्वकालेऽप्यभेद्यानां मघानां क्षयकारणम् ॥ ५ ॥ इदमेव परमं श्रेयः सर्वशास्त्रविनिश्चितं ॥ यद्भक्त्या परमेशस्य पूजनं
परमोदयम् ॥ ६ ॥ ज्ञानतो ज्ञानतो वापि येन केनापि हेतुना ॥ यत्किंचिदपि देवाय कृतं कर्म विमुक्तिदं ॥ ७ ॥ माघे रुद्रचतुर्द

श्यामुपवासो हि दुर्लभः ॥ तत्रापि दुर्लभं मन्ये रात्रौ जागरणं नृणां ॥ ८ ॥ अतीव दुर्लभं तत्र शिवलिंगस्य दर्शनम् ॥ सुदुर्लभं
तरंतत्र पूजनं परमेशितु ॥ ९ ॥ भवकोटिशतोत्पन्नपुष्पराशि विपाकतः ॥ लभ्यते वा पुनस्तत्र विल्वपत्रा च न प्रभो ॥
१० ॥ वकीनाममुतं येन स्नानं गंगा सरिज्जले ॥ सहस्रहिल्वार्चनेनैव तत्फलं लभते नर ॥ ११ ॥ यानिकानि च पुष्पानि ह
तानि च युगे युगे ॥ माघासितवतुर्दश्यां तानि तिष्ठंति ह्यस्मदाः ॥ १२ ॥ एतामेव प्रशंसंति लोके ब्रह्मादयः सुराः ॥ सुन
यश्च वशिष्ठाद्यामाघासितवतुर्दशीम् ॥ १३ ॥ अत्रोपवासः केनापि कृतः कतुशतस्यते ॥ रात्रिजागरणं पुष्पैकल्यको
टितपोधिकं ॥ १४ ॥ एकेन विल्वपत्रेण शिवलिंगार्चनं कृतं ॥ त्रिलोकांतस्य पुष्पस्य को वा सादृश्यमिच्छति ॥ १५ ॥ अ
त्रानुवर्षते पुष्पा गाथा परमशोभना ॥ गोपनीया तु कारुणा श्रोतमेतप्रकाशिता ॥ १६ ॥ इत्थाकुवंशजः श्रीमान्
जापरमधार्मिकः ॥ आसीद्विश्वसो नाम श्रेष्ठः सर्वधनुर्भूतः ॥ १७ ॥ स राजा सकलास्त्रज्ञः शास्त्रज्ञः श्रुतिपारगः ॥ वीरो
नंतवलोत्साहो नित्यो ह्योगी द्यानिधिः ॥ १८ ॥ पुण्यानामिव सघातं तेजसा मिव पर्जन्या ॥ सैव यानामिव क्षेत्रं यस्य म
र्तिर्विराजते ॥ १९ ॥ हृदयं दयया कांतं श्रिया कांतं च यद्वपुः ॥ चरौ यस्य सामंतवृद्धमणिमरीचिभिः ॥ २० ॥ नीरात्रि

तौ सदा कालं तदस्त्रज्वालभूतिभिः ॥ एकदा मृगया केलिलोलुपः समहीपतिः ॥ २१ ॥ विवेश गहनं घोरं वलेन महता हतः ॥
तत्र विव्याध विशिखैः शार्दूलगवयां मुगान् ॥ २२ ॥ हस्तं च राहो न हि वानरं प्राणपिभरिशः ॥ स रथी मृगयासक्तो गह
ते दंशितश्चरन् ॥ २३ ॥ कमपि ज्वलता कारं निजघान निशाचरम् ॥ तस्यानुजः श्रुवा विष्टो दृष्ट्वा दूरे तिरोहितः ॥ २४ ॥ भ्रातरं
निहतं दृष्ट्वा चिंतयामास चेतसा ॥ अहो खल्वेव दुर्दृष्टो देवानां रक्षसामपि ॥ २५ ॥ छन्नैव प्रजेतव्यो मम शक्यो न चान्यथा
इति व्यवसितः पापो राक्षसो मानुषाकृतिः ॥ २६ ॥ आस सादनमः श्रेष्ठः मुत्पात इव मूर्तिमान् ॥ तस्मिन्नीता कृतिं दृष्ट्वा भृत्यतां
कर्तुमागतं ॥ २७ ॥ चक्रे महानसाध्यं समज्जा जन्ममहीपतिः ॥ अथ तस्मिन्नेरात्रा किंचित्कालं विहृत्य स ॥ २८ ॥ निवृ
त्तो मृगया हित्वा स्वपुरिं पुनराययौ ॥ तस्य राजेन्द्रमुख्यस्य दमयंतीति नामतः ॥ २९ ॥ दमयंती नलस्यैव विदिता वल्ल
भासती ॥ एतस्मिन्समये राजानि मंत्र्यमुनिमुंगवः ॥ ३० ॥ वशिष्ठं गृह्णामा निज्ये संप्राप्ते पितृवासरौ ॥ रक्षसास्तदरूपे
रासं मिश्रितनरामिषम् ॥ ३१ ॥ शाकामिषं पुरः सिद्धं दृष्ट्वा गुरुरथाववीत् ॥ धिग्धिग् नरामिषं राजन्ययेदं छ
न्नकारिणम् ॥ ३२ ॥ खलेशो पादुतं महामतो रक्षो भविष्यति ॥ रक्षः कृतमविशाय सत्त्वं स गुरुस्ततः ॥ ३३ ॥ पुनर्वि

बु. 5
५

मृशपतंश्चापंचकारद्वादशादिकं॥ राजापिकुपितः प्राहयदिदं येन चेष्टितं॥ ३४ ॥ न तातं च वृथा शत्रो गुरुप्रविशया
म्यहम्॥ इत्ययौ जलिमायायगुरुं शत्रुं समुद्यतं॥ ३५ ॥ पतिव्यापादयोस्तस्य दमयंती यवारयत्॥ ततो निवृत्तो सोऽश
पात्तस्यावचनगौरवान्॥ ३६ ॥ तत्प्राज्ञपादयोरंभः पादौ कल्माषां गतौ॥ कल्माषां धिरिति रवातस्ततः प्रभृतिपा
थिवः॥ ३७ ॥ वभूवगुरुशपेन राक्षसो वनगोचरः॥ सविभ्रं द्राक्षसं रूपं कालांतकयमोपमं॥ ३८ ॥ चयादिविनि
धाश्चतुं मानुषादीन् चनेचरः॥ सकदाचिदनेका पिरममारौ किशोरकौ॥ ३९ ॥ अपश्यदंत काकारौ नवौ ढौ मु
निदंपती॥ राक्षसो मानुषाहुरः किशोरं सुनिचंदनं॥ ४० ॥ दग्धं जग्राह शापार्त्तविकोऽगशिभुं यथा कक्षे गृही
तं भर्त्तारं दृष्ट्वा भीताथतत्प्रिया॥ ४१ ॥ उवाच कृपणं बालाहृदं तीभृशवेपिता॥ भौ भौ मामाहृथा पापं सूर्यवंशय
शोधरः॥ ४२ ॥ दमयंती पतिस्त्वं हिराजेंद्रो नतुराक्षसः॥ नखादममभर्त्तारं प्राणतः प्रियतरं विभो॥ ४३ ॥ आर्त्तानि
शरनार्त्तानां त्वमेव हियतो गतिः॥ पापानां मिव संघातैः किं मे दुष्टैर्जडाभुभिः॥ ४४ ॥ देहेन चातिभारेण विनाभर्त्ता
महात्मना॥ बालीयं वैदविघ्नं स्तुतपत्नी वक्रशस्त्रवित्॥ ४५ ॥ अतोऽस्य प्राणदानेन जगदशास्त्रयाकृतौ॥ कृपां कु

गुहः
५

समहारजं बालायां ब्राह्मणस्त्रियां॥ ४६ ॥ अनाथरूपणार्त्तं सुसंघृणः खलु साधवः॥ इच्छुमभ्यर्द्धमानोऽपि पुरुषादः
सनिर्घृणः॥ ४७ ॥ चवादिशिरःकुम्भविप्रपुत्रं दुःशयः॥ अथ साध्वी कुशोदीना विलप्य मृशदुःखिता॥ ४८ ॥ विह
त्यभर्त्तारस्थीनि चिंताचक्रे यथोत्थणं॥ भर्त्तारमनुगच्छंती सा विशंती कुताशनं॥ ४९ ॥ राजानं राक्षसाकारं शापास्त्रे
राजघातनं॥ ररे पार्थिव पापात्मनस्त्वयामेभक्षितः पतिः॥ ५० ॥ अतः पतिव्रता यास्त्वं शापं भुञ्च विशोत्थणं॥ अद्य प्र
भृतिनारी कुपयदा त्वमसि संगतः॥ ५१ ॥ तदा भृतिस्तवेत्युक्तातिवेशज्वलनं सती॥ सोऽपि राजा गुरोः शापमनुगृह्य कृ
पावधिः॥ ५२ ॥ पुनः स्वरूपमादाय स्वगृहं मुदिनो ययौ॥ तात्का विप्रसती शापः दमयंती यशस्विनी॥ ५३ ॥ प्रीतिं नि
वारयामास वैधव्यादतिविभ्यती॥ अनपत्यः सुनिर्विण्णो राज्ञ्यभोगेषु पार्थिवः॥ ५४ ॥ विसृज्य सकलालक्ष्मीं ययौ म
योपिकाननं॥ सूर्यवंशप्रतिष्ठाये वशिष्ठीमुनिमन्त्रमः॥ ५५ ॥ तस्मा मुत्पादयामास दमयंतां सुतोत्तमं॥ विसृष्टराज्यो
राजापि विचरं सकलामही॥ ५६ ॥ आयांती पृथ्वी पश्येत्पिशाची घोररूपिणी॥ सा हि मूर्तिमती घोरा ब्रह्महत्यादुरा
शया॥ ५७ ॥ यदशौशापविवशो मुनिपुत्रमभक्षयम्॥ तेनात्मकर्मणा यातां ब्रह्महत्यां त्वपश्यत॥ ५८ ॥ बुबोधमुनिव

बुद्धो
६

यस्य मुपदेशेन भूपतिः ॥ तस्या निर्वेदमन्त्रिः ॥ नृराजानिर्विस्मानसः ॥ ५२ ॥ नानाश्रेयाणि सर्वाणि च वारवद्वत्सरां ॥ यदा
तीर्थेषु सर्वेषु तत्रापि च मुकुमुकु ॥ ५३ ॥ ननिवृत्त्या ब्रह्म ह्यामिधिलामाययौ तथा ॥ वास्योद्यानगतस्तस्याश्चिंतयाप
रयादितः ॥ ५४ ॥ ददर्श मुनिमायां तं गौतमं विमलाश्रया ॥ ऊताशनमिवाशेषतपस्विजनसेवितं ॥ ५५ ॥ विवस्वतमिवात्य
तघनदोषतमोतुदं ॥ शशांकमिव निःशंकमवस्थातगुणोदयं ॥ ५६ ॥ मृहेश्वरमिव श्रीमद्विजरात्रकलाधरं ॥ शान्तं शिष्यागु
णोपेतं तपसा मेकभाजनम् ॥ ५७ ॥ उपसृत्य सराजेंद्रो प्रणाममुकुमुकु ॥ गौतमोपि मुनिश्रेष्ठो राजानं रदिवंशजम् ॥
५८ ॥ अभिनंद्य मुनिश्रीत्या विस्मितं समभाषतः ॥ गौतम उवाच ॥ क्वचित् कुशलं राजं क्विदव्याहृतं पदं ॥ ५९ ॥ कु
शलित्वः प्रजाकृद्विदवरोधं जनेष्वपि ॥ किमर्थमिह संप्राप्तो विसृज्य सकलांश्रियं ॥ ६० ॥ किमिव ध्यायसि श्रान्तो दीर्घ
मुल्लं च निस्वतं ॥ राजोवाचा सर्वकुशलितो ब्रह्मवयं त्वदनुकंपया ॥ ६१ ॥ राजा मुनमवशानां ब्रह्मवयं ताहिसंपदः ॥ किं
माबालुधते होवापि शाबीघोररूपिणी ॥ ६२ ॥ अलक्षिताय दपरेर्भर्त्सयंती पदे पदे ॥ यत्र याशापदग्धेन कृतमसौ डर
त्ययं ॥ ६३ ॥ न शान्तिर्जीयते तस्य प्रायश्चित्तैः सहस्रकैः ॥ इष्टाश्च विविधा यत्ताकोशसर्वस्वदक्षिणा ॥ ६४ ॥ सरित्स

गुरुः
६

तंसि स्थानानि यानि पूज्यानि भूतले ॥ निषेवितानि सर्वाणि तीर्थानि भूमतामया ॥ ७२ ॥ जज्ञान्यखिलमंत्राणि ध्याताः सकलदे
वता ॥ महाव्रतानि चोत्तरीपणमलफलानि च ॥ ७३ ॥ तानि सर्वाणि कुर्वन्ति स्वस्थमानकदाचन ॥ अथ मे जन्मसाफल्यं संप्रा
प्तमिव लक्ष्यते ॥ ७४ ॥ यतस्त्वदर्शनादेव ममात्मानं दभागभूतम् ॥ अन्विच्छं लभते कस्यपि वर्षयूगौर्मनोरथम् ॥ ७५ ॥ इत्ययं
जनवा दोपि संप्राप्तो मपि सत्यतां ॥ प्राग्जन्मसंविदानां तु पुण्यानां मुदयोदयो ॥ ७६ ॥ यद्वा भवभीतानां ज्ञातानयनगोचरः
कस्माद्देशादिरायातो भवान् भवभयापहः ॥ ७७ ॥ हृष्टमणविभ्रान्तं मनोत्वा मिह आगतं ॥ दृष्ट्वाश्चर्यमिवात्यर्थमुदितो
सिमुखश्रिया ॥ ७८ ॥ आनंदयसि मेचेतप्रेमणा संभाषणादिना ॥ अथ मे तव पादपूज्यं शरणस्य हृतेन सः ॥ ७९ ॥ शान्तीकु
रुमहाभाग येनाहं सुखमाप्नुयाम् ॥ इति तेन समादिष्टो गौतमः कुरुण निधिः ॥ ८० ॥ समादिदेश घोरारण्यमद्यानां साधुनि
सृतिं ॥ गौतम उवाच ॥ साधुराजेन्द्रधनोसि महाद्येभ्योभयं त्यज ॥ ८१ ॥ शिवे ज्ञातारिभक्तानां कृभयं शरतोषिणम् ॥
पृथ्वा राजन्महीभागसैत्रमन्यतप्रतिष्ठितं ॥ ८२ ॥ महापातकसंहारिगोकर्णित्वं मनोरमम् ॥ यत्र स्थितिर्न पापानां मेहत
भ्यो महतामपि ॥ ८३ ॥ स्मृत्यैवाशेषपापघ्नो यत्र संनिहितः शिवः ॥ यथा कैलाशशिखरे यथा मंदरमूढनि ॥ ८४ ॥ निवासो

वृत्त
७

निश्चितः शंभोस्तथागोकार्णमंडले॥ नाग्रिना नशशंकेन नताराग्रहनायकैः॥ ८५ ॥ तमो विशीर्यते सम्पद्यथागोकार्णदर्शनात्॥ तथैव नेतरैसीर्थैर्न च सेत्रैर्मनोरमैः॥ ८६ ॥ सद्यः पापविशुद्धिः स्याद्यथागोकार्णदर्शनात्॥ अपि पापशतं कृत्वा ब्रह्महत्यादिमातवः॥ ८७ ॥ सकृत्प्रविश्य गोकार्णं न विभेति यथा क्वचित्॥ तत्र पूर्वमहात्मानस्तपसा सिद्धिमागताः॥ ८८ ॥ इंद्रो पेन्द्र विरिंचाद्यैस्तपसा सिद्धिर्कांक्षिभिः॥ तत्रैकेन दिने नापि यश्चतुर्व्रतमुत्तमम्॥ ८९ ॥ नवान्यत्रावलक्ष्येण तपोभवतिसंमतं॥ यत्रैव ब्रह्मविह्वादिदेवानां प्रियकाम्यया॥ ९० ॥ महाबलाभिधाने न देवः संनिहतः सदा॥ घोरैरातपसालक्ष्यं रावणाद्यैराक्षसाः॥ ९१ ॥ तत्रिंशत्स्थापयामास गोकार्णं गणनायकः॥ इंद्रो ब्रह्मा मुकुंदश्च विश्वेदेवा मरुत्तमाः॥ ९२ ॥ आदित्यो वसवो दस्यौ शशंकश्च सतारकः॥ एते विमानगतयो देवास्ते सह पार्षदेः॥ ९३ ॥ पूर्वद्वारि निवेवंतौ तस्मै व प्रीतिकारणात्॥ योन्यो मृत्युः स्वयं साक्षाच्चित्रगुप्ताश्च पावकः॥ ९४ ॥ पितृभिः सह रुद्रैश्च दक्षिणद्वारमागतः॥ वरुणः सरितान्नाथो गंगादिसरितांगणैः॥ ९५ ॥ आसेवते महादेवं पश्चिमद्वारमाश्रितः॥ तथा बाह्ये कुबेरश्च देवेशी भद्रकणिका॥ ९६ ॥ मातृभिश्चोडिकाया भिरुत्तरद्वारमाश्रिताः॥ विश्वाव

शुभः
७

जा

सुचित्ररथश्चित्रसेनो महाबलः॥ ९७ ॥ सहगंधर्वकैश्चैव पूजयंति महाबलं॥ रंभा घृताची मेना च पूर्वचित्तिलोत्तमा॥ नृत्पतिपुरतस्त्वं भो सर्वपायाः सुरत्रियः॥ वशिष्ठः कश्यपः कण्वो विश्वामित्रो महातपाः॥ ९८ ॥ जैमिनिश्च भरद्वाजो वालिः क्रतुरंगिराः॥ एते वयं चराजं द्रसर्वब्रह्मर्षयो मलाः॥ ९९ ॥ देवं महाबलं भक्त्या समतात्पुण्यास्पदे॥ मरीचिर्नारदौ विश्वदक्षाद्याश्च मुनीश्वराः॥ १०० ॥ सनकाद्या महात्मानः उपरिष्ठा दुपासते॥ तथैव मुनयः साध्या अजिना वल्कला वराः॥ १०१ ॥ दंडिनो ब्रह्मिनी मुंजाना तका ब्रह्मचारिणः॥ सर्वे स्थिता ज्ञावयवास्तपसा दग्धकिल्विषाः॥ १०२ ॥ सेवंते पर्याभक्ता देवं देवं पिनाकिनं॥ तथा देवाः समंधर्वाः पितरः सिद्धचारणाः॥ १०३ ॥ विद्याधराः किंपुरुषाः किं नरा गुह्यकाः खगाः॥ नागाः पिशाचा वेताला दैत्येयाश्च महाबलाः॥ १०४ ॥ नाना विभवसंपन्नाना वाहनभूषणाः॥ विमानैः सूर्यसंकाशैः रश्मिवाणैः शशिप्रभैः॥ १०५ ॥ विद्युत्पुंजनिभैः रम्यैः समंतात्परिवाप्यते॥ प्रभुवंति च गायंति पठंति प्रणमंति च॥ १०६ ॥ प्रनृत्यंति प्रहस्यंति गोकर्णं पृथिवीपते॥ लभंते भीष्मितां कामान् रमंते च यथासुखं॥ १०७ ॥ गोकर्णं सदृशं सेत्रं नास्ति नास्ति जगत्रये॥ तत्र घोरं तपस्तपुन गत्येन महाविष्णोः॥ १०८ ॥ तथा सनत्कुमारेण प्रियव्रतसुतैरपि॥ अग्रिना देववर्येण कंदर्पेण च पार्थिवः॥ १०९ ॥ तथा देव्या भद्रकाल्या शिशु

ब्र. ८

मारेण भास्वता ॥ ९१ ॥ मुखेन फली देण मणिना गात्रयेन च ॥ ९२ ॥ फलावर्तादिभिर्नीर्गैर्गुडेन वलीयसा ॥ रससारवरोना
 पिकुंभकर्णालयेन च ॥ ९३ ॥ विभीषणेन पुण्येन तपसपुं महात्मना ॥ स्नेहान्येपिगीर्वाणः सिद्धदानवमानवा ॥ ९४ ॥ गो
 कर्णे देवदेवेश शिवमाराध्य भक्ति ॥ स्वनामां कानि लिङ्गानि स्यापयित्वा सहस्रशः ॥ ९५ ॥ त्रिभिरेपरमा सिद्धिं तथा ती
 र्थानि च क्रूरे ॥ अत्र स्यान्नाति सर्वेषां देवानां सति पार्थिवः ॥ ९६ ॥ विष्णोश्च देवदेवस्य ब्रह्मणः परमेश्विनः ॥ कार्तिके
 यस्य वीरस्य गजवक्रस्य चानघः ॥ ९७ ॥ धर्मस्य क्षेत्रपालस्य दुर्गायाश्च महामते ॥ गोकर्णे शिवलिङ्गानि विद्यते कोटिको
 शः ॥ ९८ ॥ असंख्येयानि तीर्थानि तिष्ठन्ति च पदे पदे ॥ वज्रनात्र किमुक्तेन गोकर्णे स्यान्नि पार्थिवः ॥ ९९ ॥ सर्वाण्यस्मानि
 लिङ्गानि तीर्थान्यमांसि सर्वशः ॥ गोकर्णे शिवलिङ्गानि तीर्थानामपि धरिणः ॥ १०० ॥ वर्णते च पुरा राजपुराणेषु महर्षि
 भिः ॥ गोकर्णे कोटि तीर्थं च तीर्थानां मपि धरिणः ॥ १०१ ॥ वर्णते च पुरा राजपुराणेषु महर्षिभिः ॥ गोकर्णे कोटि तीर्थं च ती
 र्थानां मुख्यानां गतः ॥ १०२ ॥ सर्वेषां शिवलिङ्गानि सार्वभौमो महाबलः ॥ कृतं शुक्लास्वरूपे तत्रैवोपासितो हितः ॥ १०३ ॥ द्वा
 परे पीतवर्णश्च क्लेशपा मो भविष्यति ॥ आक्रान्तः सप्तपातालं कुर्यापि महाबलः ॥ १०४ ॥ प्राज्ञैकलियुगे घोरे मृदुता सुपया

शुक्रः ८

स्यति ॥ पश्चिमांबुद्धिरीरस्य गोकर्णे तीर्थमुत्तमं ॥ १०५ ॥ ब्रह्महत्यादिपापानि दहन्तीति किमदुतं ॥ ये चात्र पितृहंतारो ये च
 भूतदुहः खला ॥ १०६ ॥ ये सर्वगुणहीनाश्च परदारराशयः ॥ ये दुर्वृत्ता दुराचाराः शीलाः कृपणाश्च ये ॥ १०७ ॥ कुडाः
 कुडाः खला मूढास्ते न भवेति कामिनः ॥ ते सर्वे प्राप्य गोकर्णं स्नात्वा तीर्थं जलेषु च ॥ १०८ ॥ देवं महाबलं दृष्ट्वा प्रयाताः शो
 कं परमं ॥ तत्र पुण्या सुतिथिषु पुण्येष्वेव पुण्यवासरो ॥ १०९ ॥ ये च यंति महात्मानं ते ह्यस्तुर्न संशयः ॥ यदा कदा चिज्जोक
 र्णयो वा को वापि मानुषः ॥ ११० ॥ प्रविश्य पूजयेद्दीक्षां स गच्छेद्भूमणः पदं ॥ रवीनुसोमवारेषु यदा दक्षो भविष्यति ॥ १११ ॥
 तदा जलनिधौ स्नानं दानं च पितृतर्पणं ॥ शिवपूजा जपो होमो व्रतचर्या हि जार्चनम् ॥ ११२ ॥ यत्किंचिद्वा कृतं कर्म तदनंतं फ
 लं प्रदं ॥ व्यतीपातादियोगेषु रविसंक्रमणेषु च ॥ ११३ ॥ महाप्रदोषवेला शुशिवपूजा विमुक्तिदा ॥ अथैकांतकवक्ष्यामि तिथिं
 पार्थिव मुक्तिदं ॥ ११४ ॥ यस्यां किल महाबाधो लेभे शिवपदं परम् ॥ माघमासे महापुण्या सा कुरुचतुर्दशी ॥ ११५ ॥ शिवलि
 ङ्गं विलपत्रे दुर्ध्वं च चतुष्टयं ॥ अहो वलवती माया यथा शैवी महातिथिः ॥ ११६ ॥ नोपास्यते जागरौ महामूर्खै रिव तया ॥ उप
 वासो जागरणं संनिधि परमेश्वर ॥ ११७ ॥ गोकर्णे शिवलिङ्गं स्नानं सोपा न पद्यति ॥ शृणु राजं न हं मपि गोकर्णं दधुना गतः ॥

ब्रह्म
२

१७ ॥ उपास्येनं शिवं तीर्थं किलोका च महोत्तमं ॥ अस्यां शिवतिथौ सर्वमहोत्सवदिदृशवः ॥ ३८ ॥ आगता सर्वदेशेभ्यः आतुर्व
रामिहा जनाः ॥ त्रियो ह्येवाश्वालाश्च चतुरास्त्रमवातिनः ॥ ३९ ॥ आगत्य दृष्ट्वा देवेशं लेभिरेकतस्त्यताम् ॥ तयामप्य
मो शिष्या ऋषयश्च तथापरो ॥ ४० ॥ राजर्षयश्च राजेऽसनकाया सुरर्षयः ॥ स्नात्वा सर्वे पुतीर्थे पुनमुपास्य महावलम् ॥
४१ ॥ लब्ध्वा च जन्मसः फलं प्रयाताः सर्वतो दिशः ॥ अमुनाय नरेन्द्र एज न केन युच्यते ॥ ४२ ॥ निमंत्रितो ह्यसंप्राप्ते
गोकर्णं छिन्नमंदिरात् ॥ प्रत्यागच्छं कमप्यंगदृष्ट्वा श्रय्य महं पथि ॥ ४३ ॥ जातानं देवमनसा कृतार्थोऽस्मि महामते ॥
१४४ ॥ इति श्री स्कंदपुराणे ब्रह्मोत्तरखंडे द्वितीये अध्याये ॥ २ ॥ ॥ राजोवाच ॥ किं दृष्टं भवता ब्रह्मना श्रय्यं पथि कुत्र च ॥
तन्ममाख्याहियेनाहं कृतकृत्योऽस्मि पुनर्यम् ॥ १ ॥ गौतम उवाच ॥ गोकर्णं दृष्ट्वा आगच्छन् कापि देशे विशोपते ॥ जा
ते मध्याह्ने मये लब्धे विमलवासरे ॥ २ ॥ तत्रोपस्थितं सलिलं विनीय च पथः श्रमं ॥ सुस्निग्धं शीतलं छायेन
शोधं समुपाश्रयं ॥ ३ ॥ अथापि दूरे चंडाली हृष्टा मं धां कृशा कृतिं ॥ सुस्त्रा सुखी निराहारा वक्रो गनिपीडितं ॥ ४ ॥ कुण्ड
ब्रह्मपरीतां गीं प्रपन्नमि कुलाकुलं ॥ प्रपशोऽपि तं संसिक्तजरात्पलसत्कटिं ॥ ५ ॥ महायश्मगलत्वेन कंठसंरोधवि

गुरुः
२

कलां ॥ विश्वदंती मव्यक्तां विलुठंती मुकुमुकुः ॥ ६ ॥ चंद्रार्ककिरणस्य खरोष्ठुरजसिपुतां ॥ विष्णुत्रयपदिरधो गीमस
गन्धदरासदम् ॥ ७ ॥ कफरोगवज्रस्वातश्मथनाडीघनवर्था ॥ विधत्तकेशीवसं वामपश्यं मरणोन्मुखी ॥ ८ ॥ तां तां दृष्ट्वा
व्यथा वीक्ष्य कृपया हं परिप्लुतः ॥ प्रतीक्ष्य मरणं तस्याक्षरां तत्रैव संस्थितः ॥ ९ ॥ अथांतरिक्षे पदवीं सिंवन्तं मिवाग्नि
भिः ॥ दिव्यं विमानमद्राक्षमा नीतं शिवकिंकरैः ॥ १० ॥ तस्मिन् विडुवद्भीनां तेजसा मिवाप्यंजरो ॥ विमाने सूर्यसंकाशं न पश्यं
शिवकिंकरात् ॥ ११ ॥ ते वै त्रिशूलखट्वांगकचर्मसिपाणिनः ॥ चंद्रार्कभूषणाः सांद्रचंद्रकुंडलुवर्चसः ॥ १२ ॥ किरीट
कुंडलभ्रजं मण्डलं वलयोज्ज्वलाः ॥ शिवा नुगामया दृष्ट्वा श्रवणः शुभलक्षणः ॥ १३ ॥ नानापतनं आलोक्य विमानस्य सु
विस्मयः ॥ उपसृत्यांति के वेगावपुच्छंगगरो स्थितान् ॥ १४ ॥ नमोनमो वस्त्रिदशोत्तमेभ्यस्त्रिलोचनश्रीचरणानुगेभ्यः ॥
त्रैलोक्यारक्षाविधिना चरन्स्त्रिशूलचर्मसिगदाधरेभ्यः ॥ १५ ॥ विदिता हि मया गूयं महेश्वरपदानुगाः ॥ इये वीलोक
रक्षार्था गतिराहो विनोदजा ॥ १६ ॥ अथो सर्वजनाद्योपविजयाय कृतोद्यमः ॥ वृत्तकास्तपतो मलयस्मादुपमिहागता
१७ ॥ द्रुताकुचुः ॥ ॥ रुवाग्रे दृश्यते हृष्टा चंडाली मरी मुखी ॥ रुतामाने तु मायाता संदिष्टा ब्रह्मणा वर्यं ॥ १८ ॥ इत्यु

ब्र 5
१०

कं शिव इतैस्तेरपुं पुनरप्यहं ॥ विस्मया विष्टचित्तस्तान् कृतं जलिरवस्थितः ॥ १९ ॥ विस्मया विष्टचित्तस्तान् कृतं
जलिरवस्थितः ॥ अहो पापीयसो घोरा बंडाली कथमहंति ॥ २० ॥ दिव्यं विमानमासे ऊं धुनी वाधरमंडपं ॥ अजन्
मतो भ्रुवि प्रायां पापां पापानुगामिनी ॥ २१ ॥ कथमेनी दुराचारां शिवलोके निनीषथ ॥ अस्यां नास्ति शिवज्ञानं नास्ति
घोरतर्कतपः ॥ २२ ॥ सत्यं नास्ति दयानास्ति कथमेनां निनीषथ ॥ पशुमांसकृता हारां वारुणी पूरितोदरां ॥ २३ ॥ जीवहिं
सारतानि कथमेनां निनीषथ ॥ न च पंचाक्षरी ज्ञानकृतं लिंगपूजनं ॥ २४ ॥ न ध्यातो भगवां चंद्रः कथमेनां निनीषथ
नो पोषिता शिव तिथिर्न कृतं भूतसौ कृदं ॥ २५ ॥ नेष्टा पूर्ता दिक्वापि कथमेनां निनीषथ ॥ न च स्नानानि तीर्था निन
कानि कृतानि च ॥ २६ ॥ न च व्रतानि वीर्णानि कथमेनां निनीषथ ॥ दर्शने परिहर्तव्या किमु संभाषणादिषु ॥ २७ ॥
सत्संग रहिता चंडां कथमेनां निनीषथ ॥ जन्मांतरा जितं किंचिदस्यां सुकृतमस्ति वा ॥ २८ ॥ तत्कथं कुण्डलश्चेत्तु मिमि
परिपूर्यते ॥ अहो शंकर चर्येयं दुर्विभाव्या शरीरिणां ॥ २९ ॥ पापात्मानोपि विंदते काश्चिदात्परमं पदं ॥ इत्युक्तास्ते मया
इतादेव स्य देव भूलिनां ॥ ३० ॥ प्रत्युचममिथ प्रीत्या सर्वसंशयमेदितः ॥ ॥ इता उचुः ॥ प्रह्वान सुमहद्व्ययं शृणु कीर्त
दां

गुरुः
१०

हलं यदि ॥ ३१ ॥ इमानुद्दिश्य बंडालीय उक्तं भवता धुना ॥ आसीदियं पूर्व भवे कचिद्वा ह्यरा कन्यका ॥ ३२ ॥ सौमित्रिनामसंपू
री सोम विंव समानना ॥ उत्सृज्य मद्रिका दाम सुकुमारं गलक्षणा ॥ ३३ ॥ कैकेयिनि सुख्यस्य कस्य चि - - - तां
सर्वलक्षणोपेतारते मूर्तिमिवापरां ॥ ३४ ॥ वर्धमाना पितुर्गर्ह्ये श्यासन्निस्मिता जना ॥ दिने दिने वर्धमाना वंधुभिर्हर्षिता
भृशं ॥ ३५ ॥ सा शनैर्यौवनं भजे स्मरत्येव महाधनं ॥ अथ मात्रा वंधुवर्गं सम्येते च कुमारिका ॥ ३६ ॥ पित्रा हृदता कस्मै चिदि
धिना धिजस्तनवे ॥ सा भर्तारमनुप्राप्य नवयौवनशालिनीम् ॥ ३७ ॥ किंचित्कालं भुवाचारं मे वंधुभिर्गृहता ॥ अथ का
लवशांतस्याः पतिस्तीव्ररुजार्दितः ॥ ३८ ॥ रूपयौवनकांतोऽपि पंचत्वमगमन्मुने ॥ मृते भर्तृदिदुःखेन विदग्धदया
सती ॥ ३९ ॥ तु वासकतिविन्मांसां सुशीला विजितेन्द्रिया ॥ अथ यौवनभारेण जन्ममालो न नित्यदा ॥ ४० ॥ बभूव हृदयं त
स्याः कंदर्पपरिकल्पितम् ॥ सुगुप्ता वंधुवर्गेण सा शितापि महत्तमे ॥ ४१ ॥ न शशाकमनोरोडु मदनारुणमंगला ॥ सा ती
व्रममथा लया रूपयौवनशालिनी ॥ ४२ ॥ विधवापि विशेषेण जारमार्गं रता भवत ॥ न ताता केनचिदपि जारिणीति विच
क्षणा ॥ ४३ ॥ तु गृहमदुराचारं किंचित्कालमनुत्तमं ॥ तां दोहृदसमाकांतां घननीलसुखं स्तनीम् ॥ ४४ ॥ कालेन वंधुव

ब्रह्म
११

गीर्षुबोधविद्विषितां॥स्त्रियः कामेन नश्यंतीर्ब्रह्मरोगाती चसेवया॥ ४५ ॥राज्ञानोब्रह्मदंडेनयतयोभोगसंग्रहा
न॥लीलेशुनायथैवान्नसुरयेचापिर्तपयः॥ ४६ ॥रूपंकुष्टरुजाविष्टकुलंनश्यतिकुस्त्रिया॥इतिसर्वसमालोक्यसमे
ताःपतिसोदराः॥ ४७ ॥तंत्यजुर्गीवतोदूरंगृहीत्वासकचग्रहं॥सद्योत्सर्गमुद्दिष्टासानारीसर्वबंधुभिः॥ ४८ ॥विचरं
तीवहिर्ग्रीमादृष्टाच्छूड्रेणकेनचित्॥सातांदृष्टावरातोहंपीनोन्नतपयोधरां॥ ४९ ॥गृह्णन्निनायसात्मानंधनवानभ
द्रनायकः॥सानारीतस्यमहिषीभूत्वातेनदिवोनिशं॥ ५० ॥रममाणकविदेहो न्यवसन्नरुवत्त्रभा॥तत्रसापिशिता
हारानित्यमापीतिवाहणी॥ ५१ ॥लेभेस्त्रितांश्वभूद्रेणरसमानारतिप्रिया॥कदाचिद्वर्तिकापियातेपीत्तासुरांतुसा॥ ५२ ॥
इयमपिसिताहारमदिरामदविह्वला॥अजमेखेचबंधेषुगोभिःसहवहिर्ब्रजे॥ ५३ ॥पयोरुपाणामादायसातमोधे
निशामुखे॥अविमश्यमदावेवात्मेखबुद्ध्यामिषप्रिया॥ ५४ ॥रुक्तंजघानगोवत्सुर्भगमदविह्वला॥निरुतंगृहमा
नीयतात्वागोवत्समंगला॥ ५५ ॥भीताशिवशिवेत्वाहकेनचित्पुण्यकर्मणा॥सामुक्तमिवध्यात्वापिशितासवला
लसा॥ ५६ ॥द्विवातमेवगोवत्संचकाराहारपीप्सितां॥गोवत्साहशरीरेणरुताहाराथसापुनः॥ ५७ ॥तद्वदेहनि

५८
११

शिष्यवहिर्भुजोशकैतवान्॥अहोव्याघ्रेणभग्नोयंजग्धोगोवत्सकोब्रजे॥ ५८ ॥इतितस्याःसमाक्रंदंसर्वगेहेषुसुभवे॥
इतिसर्वभद्रजनासमाक्राम्यतिकेस्थितः॥ ५९ ॥हंतगोवत्समालोकाव्याघ्रेणतिष्ठचंययुः॥गतेषुतेषुसर्वेषुसुखायाचततो
निशि॥ ६० ॥तद्भक्तोगृहमागत्यदृष्टवान्गृहद्विजवं॥सर्ववृत्तिथेकालेगतेसाभद्रवत्त्रभा॥ ६१ ॥कालस्यवशमापन्न
जगामयममंदिरं॥यमोपिधर्ममालोकातस्याःकर्मचपौर्विकं॥ ६२ ॥निवर्त्यनिरयावासंचक्रेचंडालजातिका॥सावि
भ्रष्टायमपुराचंडालीगर्भमास्थिता॥ ६३ ॥ततोवभूवजातंथाप्रयातागारमेवका॥तत्पिताकोपिचंडालोदेशेकुत्रचि
दास्थितः॥ ६४ ॥तांतांदृशीमपिसुतांकृपयापर्यपोषयन्॥अभोज्येनकदन्नेनभुनालीढेनपूतिना॥ ६५ ॥अपेयश्च
रसैर्मन्त्रापोषितासादिनेदिने॥जातंथासापिकालेनबालोचपिरुजादिता॥ ६६ ॥कुठानकेनविद्यापिचंडालेनातिदु
र्भगा॥अतीतवाल्पासाकालेविधुस्तपित्मातृका॥ ६७ ॥उर्भगेतिपरित्यक्ताबंधुभिश्चसहोदरैः॥ततःशुधादितादीनाशो
चंतीचगतेक्षणा॥ ६८ ॥गृहीतयष्टिःरुष्टेणसंचचारचलोष्का॥यत्नेयेद्यपिसर्वेषुयाचनादिनेदिने॥ ६९ ॥चं
डालोद्विष्टपिंडेनजठराग्निमतर्पयन्॥सर्वरुष्टेणमहतानीत्वासुवज्रलंबयः॥ ७० ॥जरयाक्षिष्टसर्वंगीडाखमाप

३. त
१२

५२ त्वयं॥ निरन्तरानवसनासाकदाचिन्महाजनान्॥ ७१॥ आयास्यतां शिवतिथौ गच्छतो ब्रुव धेनुगान्॥ तस्यां च देवयात्रा
यां देशादेशां त्रायिनां॥ ७२॥ विप्राणां साग्रिहोत्राणां सस्त्रीकानां महात्मनीं॥ राक्षसावरोधानां सहस्रिथवाजिनां॥ ७३॥
सपरीवारघोषाणां यानक्षत्रोपशोभिनां॥ तथा न्येषां च विक्रुद्रसंकीर्णानां सहस्रशः॥ ७४॥ हसतां गायतां कापितृत्पता
मनुधावतां॥ त्रिप्रतापिवतां कामाक्ष्यतां प्रतिगर्जतां॥ ७५॥ संप्रयातो मनुष्याणां संप्रमः सुमहानभूत्॥ इति सर्वं पुण्यं
तु गोकर्णं शिवमंदिरं॥ ७६॥ गच्छति दिवि ताः सर्वे विमानस्थाः स कीर्तुकाः॥ अथेयमपि चंडाली वसनासनतृष्ण्या॥
७७॥ महाजना न्याचयितुं संचचार शनैः शनैः॥ करावलं वेना न्यस्याः प्राज्ञ न्याजितकर्मणा॥ दिनैः कतिपयै र्याता
गोकर्णं क्षेत्रमाययौ॥ ततोऽपि दूरे मार्गस्थनिषण्णविधत्तां जलि॥ ७८॥ याचमाना वरुः पांथा न्च भावे रूपं वचः॥ प्राग्
ज न्याजितपापी धैः पीडिताया विरमयि॥ ७९॥ आहारमात्रदानेन दया कुरुत हे जनाः॥ महाशीता तपार्तिनां पीडितायां
महारुजा॥ ८०॥ अधायामपि दद्यात् दया कुरुत हे जनाः॥ चितोपवाससं दीप्तजराग्रिविवर्द्धनैः॥ ८१॥ संपद्यमानस
वीहा दयां कुरुत हे जनाः॥ अनुपाजितपुण्यायां जन्मांतरशतैश्चपि॥ ८२॥ पापयां मे दमाग्यायां दया कुरुत हे जनाः॥ ज

शुभः
१२

तारः परमार्तिनां दातारः परमाशिरवाः॥ ८३॥ कर्तारो वक्रपुण्यानां दयां कुरुत हे जनाः॥ रुवमभ्यर्थयाच्यास्तु चंडालाः प्रस
ते जलौ॥ ८४॥ एकपुण्यतमः पांथ प्राप्तिपद्विल्वमंजरी॥ तामंजरीं नियततां साविमश्वपुनः पुनः॥ ८५॥ अभक्ष्ये न्यवग
म्याथ दूरे प्राप्तिपदातुरा॥ तस्याः करेण निर्मुक्तारात्रो सा विल्वमंजरी॥ ८६॥ पपातकस्य चिद्विद्या शिवलिंगस्य मस्तके॥
शैवं शिवं चतुर्दशारात्रोपांथ जनान्मुकु॥ ८७॥ याचमाना पियत किंचिन्नले भेदे वयोगतः॥ तत्रोषिता नयारात्रिभ
द्रकाल्या लुप्यतः॥ ८८॥ किंचिदुत्तरतं स्थानं तद्वर्द्धनं तिदूरतः॥ ततः प्रभाते भ्रष्टाशालो केन महताप्यिताः॥ ८९॥ शनै
निवृत्ते दीनास्वदेशा ये वकेवलं॥ शीता चितोपवासेन निपपंतीपदेपदे॥ ९०॥ ऊदंती वज्रो गार्तवेपमाना रुशानना॥ दस्य
माना कर्तृपेन भ्रष्टदेहास्येष्टिका॥ ९१॥ अतीत्ययावती भूमिं निपपाता विचेतना॥ अथ विध्वंश्वरः शंभुः करुणाभूतवा
सिधिः॥ ९२॥ रुनामानयते तस्य स्थाना युक्तः स विमानकान्॥ रुधाप्रकृतिश्चंडाल्या तवेह परिकीर्तिता॥ ९३॥ यथा संपदशि
ता शंभोः रूपेणैष कृपा लुताः॥ कर्मणां परिपाको न्यागतिं पश्य महा मुने॥ ९४॥ अधर्मापिवरं स्थानमारोह्याति निरा म
यं॥ यदेतया पूर्वभवेनान्नदानादिकं कृतं॥ ९५॥ क्षुत्पियासादिभिः क्लेशैः सस्मादेषा निपीड्यते॥ यदेवामदवेगां

वाचक्रेषानंमहोत्सवं ॥ २७ ॥ कर्मणा येन जातं भावकृत्वा त्रैव जन्मनि ॥ अपि विना यगो वत्सं यदेवाभक्षयत्पुनः ॥ २८ ॥ ते
नपापेन केनापि नृणां दुर्मतेति च ॥ यदा क्लिष्टा महावेगा जारेण विधवा पुनः ॥ २९ ॥ महासकृत्पुरुमिभिः पीयते ते
नपापना ॥ यदेतया पूर्वभवे सुता पीता विमूढया ॥ ३० ॥ महायश्मादिभिः कुष्ठैः पीयते ते नपापना ॥ सुव्रतानि च बी
रानि नेष्टा प्रतीतिरुत्तम ॥ ३१ ॥ सर्वभोगविहीने यं दूष्यते ते नपापना ॥ अत्रैव सर्वमस्य पुण्यपविष्टानि कृत्तशः ॥
२ ॥ लक्ष्यं ते सुनिश्चयं लक्ष्यं विवेकैर्महात्मभिः ॥ अत्र ये वरुणो गार्गी ये पुत्रधनवर्जिता ॥ ३ ॥ ये च दुर्लभश्रमाः क्लिष्टा
याचका विगताः हि यः ॥ वासोऽन्नपात्रशयनभूषणभोजनादिभिः ॥ ४ ॥ हीनाः कुरुपानिर्विद्याविकलांगाः त्रकुमा
जनाः ॥ ये दुर्मगानि विदित्वा ये चान्ये परसेवकाः ॥ ५ ॥ एते पूर्वभवे सर्वे सुमहापापकारिणः ॥ एवं विमृश्य यत्नेन दृ
ष्टुं लोकं जनस्थितिः ॥ ६ ॥ बुधो न कुरुते पापं यद्विकुर्यात्स आत्मना ॥ देहो यं मानुषो जंतो वै कुर्मैकमार्जनम् ॥ ७ ॥
सदा सत्कर्मसेवेन दुष्कर्मसततं त्यजेत् ॥ पुण्यं सुखार्थं कुर्वीत पापार्थं पापमाचरेत् ॥ ८ ॥ ह्येकं तरं लोके गृह्णीयात्कु
शलं जनाः ॥ इदं मानुषमाश्रित्य देहं परमदुर्लभम् ॥ ९ ॥ यश्चात्महितवान्कश्चिदेवमेकं समाश्रयेत् ॥ अथ पापानि

सर्वानि कुर्वेन्नपि सदा नरः ॥ १० ॥ शिवमेकमिति ध्यायन् स संतरति पातकं ॥ मृता पूर्वभवे तेषां यदा प्राप्ता यमालया ॥ ११ ॥
तदा वितर्कं सुमहानासीद्यमसभासदं ॥ यद्यपि ब्राह्मणो ह्येवास्वकुलाचारदूषिता ॥ १२ ॥ अतोऽस्माभिरिहानीतानरकं
यातुमानवा ॥ अनया साधितो बाल्ये पुण्यसंज्ञोऽस्मिन्नवा ॥ १३ ॥ तथापि सुविमर्शेव धार्योऽंदोऽत्र बानवा ॥ वज्रजन्मस
हसिषु कृतपुण्यविपाकतः ॥ १४ ॥ नृणां ब्रह्मकुले जन्मलभ्यते हि कथंचन ॥ अतोऽप्यपूर्वपूर्वेषु कृतार्थं नास्ति जन्मसु ॥ १
५ ॥ अन्धधामसुकुले जन्म कथमेवाप्रपद्यते ॥ अत्रैव जन्मन्यनया कृतमहोति दास्यते ॥ १६ ॥ तथापि नरकावासं प्रायशो ने
वमर्हति ॥ किंतु गोवत्सकं हत्वा किमश्नयति साक्षसा ॥ १७ ॥ एषा शिवश्चित्वा हतपुण्यं प्राग्भवार्जितम् ॥ यदेवापापवि
दित्ये स हृदयसु मंगलम् ॥ १८ ॥ शिवनाम वदेद्भक्त्या तर्हि गच्छेत्परमदम् ॥ एकजन्मकृता यस्य दारुणस्याति तत्फलं ॥
१९ ॥ क्रमेण तु भवतेषां भूत्वा चंडालजातिका ॥ अस्मादन्यतमः को वा नरकोऽस्ति नृणामिह ॥ २० ॥ अनेकलेशसंघाते यन्
बुद्धपरिपीडितं ॥ दुष्कुले जन्मदायि महापापविमूढता ॥ २१ ॥ एकैकं सुवनरकः सर्वे यत्र गतं पुनः ॥ प्राग्जन्मपुण्य
भावेन यत्राम विवशवर्जितः ॥ २२ ॥ तेनैषान्यभवे भूरि पुण्यमंते करिष्यति ॥ तेन पुण्येन महानितीर्याधो घयातना ॥

२३ ॥ नीलाततपुरुषैरंतेप्रत्ययास्यपरंपदं ॥ एतादृशानांमर्त्यानांशास्तारो न वयंकवित् ॥ २४ ॥ दिवार्थस्वयमेवेक्षोयडुक्तं
करोतुसः ॥ एवंवेवस्वतंपुरेसर्वैर्यमपुरोगमैः ॥ २५ ॥ विमर्शेष्वित्रगुणाधैरियंमुक्तापतदुवि ॥ आदौयदेवाशिवना
मनारीप्रमादतोवाप्यसतांजगादः ॥ २६ ॥ तेनेहभूयःसुकृतेनशंभोर्विल्यांकुराराधनपुण्यमापः ॥ श्रीगोकर्णेशिव
तिथौवुषोष्पशिवमतके ॥ २७ ॥ कृत्वाजागराणंवेवाचकेविल्याखनंनिद्रि ॥ अकामतकृतस्यास्यपुण्यस्यामुद्यत
त्फलं ॥ २८ ॥ यद्येवभोज्यतेसेयंपश्यतस्तवनोमृषा ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ इत्युक्ताशिवदूतास्ततस्याः चंडालयोषितः
२९ ॥ जीवलेशंसमादायययुर्दिव्यनतेजसा ॥ तं दिव्यदेहसंक्रांतांतेजोराशिसमुज्ज्वलं ॥ ३० ॥ विमानेस्यापयामासुःप्री
तातेशिवकिंकराः ॥ अभसापरमोदारारूपलक्षणाशालिनी ॥ ३१ ॥ दिव्यभूषणादीनांजीदिव्यांवरविराजिनी ॥ देहेनदि
व्यगंधेनदिव्यतेजोविकाशिनी ॥ ३२ ॥ दिव्यमालावतंतेनविराजविमानगो ॥ रत्नछत्रपताकाद्यैर्गतिवादित्रनिःस्व
ने ॥ ३३ ॥ मध्येतुशिवदूतानांमोदमानावरानना ॥ अनुभूताविजयानिस्मृत्वास्मृत्वापुनःपुनः ॥ ३४ ॥ भीतात्रलादृता
श्चर्य्यदृष्ट्वास्वप्नमिवोत्थिता ॥ कोहंकेमीमहासिद्धाः कोपंलोकोमनोरमाः ॥ ३५ ॥ कृगतमेवपुःकुपंवंडंवंडालगोत्रजा

अहोसुमहदाश्चर्य्यदृष्टंमायाविलासजं ॥ ३६ ॥ यन्मयाभवलक्ष्येषुभ्रांतंभ्रांतंपुनःपुनः ॥ अहोईश्वरचर्यायामाहात्म्यंवि
स्मयावहं ॥ ३७ ॥ यत्रमात्रेणसंतुष्टोयोददातिपरंपदं ॥ इतितांजातनिक्लेशास्मरंतीभगवत्यदं ॥ ३८ ॥ दिव्यविमानमारोहं
तेमहेश्वरकिंकराः ॥ आलोकयन्सर्वेषुलोकेषुसविस्मयं ॥ ३९ ॥ आमंत्र्यामामधीनितुस्तेमहेश्वरसंनिधौ ॥ राजन्सु
महदाश्चर्य्यआख्यातंगिरिजायते ॥ ४० ॥ माहात्म्यंभक्तिलेशस्यसर्वघोषविनाशनम् ॥ ॥ राजोवाच ॥ भगवन्परमेश
स्यकीदृशोलोकउत्तमः ॥ ४१ ॥ तस्यमेलक्षणां ब्रूहिद्यत्तिमयितेदया ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ब्रह्मादिसुरनाथानांलोकैश्च
पिषुपुर्जम् ॥ ४२ ॥ यश्चानंदसदायत्रसलोकः पारमेश्वरः ॥ गुणहताविनिस्तीर्य्यसंप्राप्तायत्रयोगिनः ॥ ४३ ॥ नप
तेयुःपुनःसर्वसलोकः पारमेश्वरः ॥ सर्वातिममनंतंनय्योतिर्यत्रजातिष्ठितम् ॥ ४४ ॥ कापिनास्तिसमोयोगःसलो
कः पारमेश्वरः ॥ यत्रवासंनकुर्वंति कोधलोभसदादयः ॥ ४५ ॥ यत्रावस्थानजन्मायासलोकः पारमेश्वरः ॥ सर्वेषांनिग
मानांचयदेकंस्तत्रमुच्यते ॥ ४६ ॥ यस्मान्नास्तिपरंकिंचित्तत्पदं पारमेश्वरः ॥ प्रत्याहारासनधानप्राणसंयमनादि
भिः ॥ ४७ ॥ यत्रयोगपथैः प्राप्तायतंतोयोगिनःसदा ॥ यत्रयोगसदानंदनिर्मलज्ञानमुदया ॥ ४८ ॥ आस्तेदेवासरु

क्रीडतलोकः पारमेश्वरः ॥ जन्मानकसहस्रेषु संभूतैः पुण्यकर्मभिः ॥ ४९ ॥ आरूढः पुरुषानार्यक्रीडंतो यत्र सं
 गताः ॥ तेजोराशौ सयालीना दुर्विभावो मनोरमे ॥ ५० ॥ अहोरात्रादिसंस्थानं न विंदंतिकदाचन ॥ सलोकः परमेश्वरः
 उर्वभोहि कुयोजिनां ॥ ५१ ॥ सततं सुधापूरितैरेव प्रतिपद्यते ॥ सततं कथाश्रवणकीर्तनजातहर्षा ये सर्व
 भक्तसुहृदश्च समैकनिष्ठा ॥ ५२ ॥ संसारचक्रमतिवाह्यनिरस्तमो हातेषां भवं पदमवाप्य सुरवं रमते ॥ तथा
 त्वमपि राजैर्गोकर्णगिरिशालयं ॥ ५३ ॥ गच्छ प्रशमिताघौघं कृतकृत्यत्वमाप्नुहि ॥ तत्र तीर्थेषु सर्वेषु स्नात्वा भयं महत्तमं ॥
 ५४ ॥ कृत्वा शिवचतुर्दशं मुपवास समाहितः ॥ कृत्वा जागरणं रात्रौ विलैरभ्यर्च्य शंकरं ॥ ५५ ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः कृतक
 त्वमाप्नुयसि ॥ एष ते विमलो राजनुपदेशो मया कृतः ॥ ५६ ॥ स्वस्ति ते सुगमिष्यामि मिथिलाधिपतेः पुरी ॥ इत्यामं त्र्यमुनिः
 प्रीत्या गौतमीमिथिलायतुः ॥ ५७ ॥ सोऽपि हृष्टमनो राजा गोकर्णं प्रत्यपगतः ॥ तत्र दृष्ट्वा महादेवस्नात्वा भयं महत्तमं ॥
 ५८ ॥ निर्दुता शेषपापौघे लेशं भो परं पदं ॥ यद्दामं शृणुयात्पुण्यं कथाशैवी महोत्तमं ॥ ५९ ॥ आक्ये वा जना भक्त्या सयाति
 परमं पदं ॥ अदधानः सहस्रापि यद्दामं शृणुयात्कथाम् ॥ ६० ॥ त्रिसप्तकुलजैः साक्षां शिवलोकमवाप्नुयात् ॥ इति कथि

तमशेषं श्रेयसाप्राप्त्यै जं भवगतिरुदितं ध्वस्तमोहंधकारं ॥ चरितममरगेयं प्रमथारैरुदानं सततमपि निषेव्य स्वस्ति
 मानल्लोकः ॥ ६१ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे ब्रह्मोत्तरखंडे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ सततं उवाच ॥ भयोपिशिवमहात्म्यं वक्ष्या
 मि परमादुतं ॥ श्रवताः सर्वपापघ्नं भवपाशविमोचनं ॥ १ ॥ उष्टार उदितमो धौ मज्जता विषयात्मनां ॥ शिवपूजा सदा
 कुर्यादुद्धिमानि हमानव ॥ २ ॥ अशक्तश्चेत्कृतां पूजां पश्येद्भक्तिविनम्रधी ॥ अश्रद्धयापि यः कुर्यात्किं व पूजाविमु
 क्तिदा ॥ ३ ॥ पश्येद्वा सोऽपि कालेन प्रयाति परमं पदं ॥ आशीतकिरातदेशेषु नाम्ना राजा विमर्शनः ॥ ४ ॥ श्वरपदुस उद्ध
 र्यो जितशत्रुप्रतापवान् ॥ सर्वपापगया शक्तश्च यत्ने निर्धुलो धली ॥ ५ ॥ सर्वमांसाशनः क्रूरः सर्ववर्णजनारतः ॥ त
 थापि कुरुते शंभोः पूजाविममं तं दितः ॥ ६ ॥ चतुर्दशं विशेषेण वक्ष्योः सितकृतप्रयोः ॥ महाविभवसंपन्नां पूजां कृ
 त्वासमोदते ॥ ७ ॥ हर्षेण महता युक्तो नृपतिस्तोति गायति ॥ तस्यैवं वर्तमानस्य नृपते सर्वभक्षिणः ॥ ८ ॥ उराचारस्य म
 हिषो चेष्टिते नान्यतप्यतः ॥ सावैकुमुदतीनामराजी शीलगुणान्विताः ॥ ९ ॥ एकदा पतिमासा श्वरहस्ये दमपुच्छतः ॥ स
 ततैश्चरितं राजं महदाश्चर्यकारणम् ॥ १० ॥ कृतं महा उराचारे कर्मभिः परमेश्वरः ॥ सर्वदा सर्वभक्षस्तत्सर्वस्त्रीरति

ब्रह्मो
१६

लालसः॥ ११ ॥ सर्वहिंसापरः कृत्वा कथं भक्तिं सवेधरेः॥ इति पृष्ठसमपालो विमृश्य सुचिरं ततः॥ १२ ॥ कृत्वा प्रज्ञां प्रहस्येनां
श्रीवाचमकृतं हलं॥ ॥ राजोवाच॥ अहं पूर्वमेव कश्चित् सारमेयो वानने॥ १३ ॥ पंचानगरमाश्रित्य पर्यटामि समंत
तः॥ सर्वकाले भुगुह्युत तत्रैव न गतो लभो॥ १४ ॥ कदाचिदागतः सोऽहं मनोज्ञं शिवमंदिरं॥ पूजार्थां वर्तमानायां चतुर्ध
र्यामहातिथौ॥ १५ ॥ अपश्यमुत्सवं दूराद्दृष्ट्वा हि हारिसमाश्रितः॥ अथाहं परमकुर्वेदं दुःखैः प्रतिधावितः॥ १६ ॥
तस्माद्देशादुपक्रांतः प्राणरक्षापरायणः॥ ततः प्रदक्षिणी कृत्य तमेव शिवमंदिरं॥ १७ ॥ द्वारदेशं पुनः प्राप्य पुन
श्चैव निवारितः॥ पुनः प्रदक्षिणी कृत्य तमेव शिवमंदिरं॥ १८ ॥ वलिपिंडादिलोभेन पुनर्द्वारमुपागतः॥ सर्वपुनः
पुनस्तत्र कृत्वा कृत्वा प्रदक्षिणं॥ १९ ॥ द्वारदेशं समासीनं निजघृष्टि शिखरैः शरीः॥ सावित्रमात्रसहसा शिवद्वारिगता
सकः॥ २० ॥ ज्ञातोऽस्य हं कलेराज्ञं प्रभावाच्चिबलं निधेः॥ दृष्ट्वा चतुर्दशी पूजादीपमालाविलोकिता॥ २१ ॥ तेन पुराणेन
महता त्रिलोकजोस्मि भामिनी॥ प्राग्जन्मवासनायोगात् सर्वमेशोऽस्मि भामिनी॥ २२ ॥ विदुषामपि दुर्बलं व्याप्रकृतिर्वा
सनामनि॥ अतोऽहमर्चयामीशं चतुर्दश्यां जगज्जुहं॥ २३ ॥ त्वमपि श्रद्धया भद्रं भजे देवं पिनाकिनम्॥ ॥ राजोवाच॥

शुभः
१६

त्रिकालजोसि राजेंद्रप्रसादादिरिजायते॥ २४ ॥ यत्पूर्वे चरितं त्वं हिवक्तुमर्हसि तत्त्वतः॥ ॥ राजोवाच॥ त्वं च पूर्वमेव काचित्
कपोती कामचारिणी॥ २५ ॥ कापिलवती कंचिन्मोसपिंडं दृष्ट्वा॥ यद्गृहीतमथालोक्य गृध्रकोप्यामि चंचली॥ २६ ॥
निरामिषस्त्वयं वेगादग्निं दुद्रवभीषणः॥ ततस्तं विश्वं वित्रला विदुतासि वरानने॥ २७ ॥ तेनानुयाता घोरेण मांसपि
डजिघृक्षया॥ दृष्ट्वा मिगिरमासाद्य श्रान्ता तत्र शिवालये॥ २८ ॥ प्रदक्षिणं परिक्रम्य धजाग्रेसमुपस्थिताः॥ अथानुदृश्य
तस्मात्तुं जीविहंगमः॥ २९ ॥ त्वं निरुत्य निपत्या धोमांसमादाय जगमि वान॥ प्रदक्षिणं प्रक्रमणा देवदेवस्य श्रुति
नः॥ ३० ॥ तस्याग्रेसमरणं चैव ज्ञातासीह नृपांगनान्॥ राजी उवाच॥ ॥ श्रुतं सर्वमशेषेण प्राग्जन्म चरितं मया॥ ३१ ॥
ज्ञातुं च महदाश्चर्यं भक्तिश्च मम चेतसि॥ अथान्यच्छ्रोतुमिच्छामि त्रिकालज्ञमहामते॥ ३२ ॥ इदं शरीरमुत्तुज्ययास्या
मिकांगतिं पुनः॥ ॥ राजोवाच॥ ततो भवेत्प्रतिष्ठे हं द्वितीयं सेश्वरो नृपः॥ ३३ ॥ श्रुजयेत्तु तात्त्वहि मामेव प्रतिपश्य
से॥ तृतीये च भवेत्तज्ज्ञातो राष्ट्रे न वितास्य हं॥ ३४ ॥ कलिं गराजतनयात् च पत्नी भविष्यति॥ चतुर्थे तु भविष्यामि भवेगां
धारम्भमियं॥ ३५ ॥ मागधी राजतनया तत्र त्वं मम गहिनी॥ पंचमेवं तिनाथोऽहं भविष्यामि युगांतरे॥ ३६ ॥ दशार्ह राज

तनयात्वमेवमववत्तमा ॥ अस्माज्जननिषष्टेहृत्मानर्तभवितानुपा ॥ ३७ ॥ ययातिवंशजाकन्याभूत्वा मामेवयास्यसि ॥
पांशराजकुमारोहंसप्तमेभविताभवे ॥ ३८ ॥ तत्रमेसदृशोमान्यो रूपौदार्यगुणदिभिः ॥ सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञोबलवान्
दृढविक्रमः ॥ ३९ ॥ सर्वलक्षणसंपन्नः सर्वलोकमनोहरः ॥ पद्मवर्ण इतिख्यातः पद्ममित्रसमश्रुतिः ॥ ४० ॥ भविता
त्वंवैदंभीरूपेणाप्रतिमाभुवि ॥ नाम्नावसुमतीख्याता सर्ववयवशोभना ॥ ४१ ॥ सर्वराजकुमाराणां मनोनयनं
दिनी ॥ सात्वंस्वयंवरं सर्वान्विहाय नृपतंदनाम् ॥ ४२ ॥ वरं प्राकृत्य सिमासेवदमयंती च नैव धं ॥ सोहं जित्वानुपासवी
नृत्तिं प्राप्य वरवर्णिनी ॥ ४३ ॥ त्वराद्युत्थोत्थितान् भोगान् भोक्ष्यं वर्यगणान् चरन् ॥ दृष्ट्वा च विविधैर्यज्ञैर्विजिमेधा
दिभिः शुभैः ॥ ४४ ॥ संतर्प्य पितृदेवैर्विन्दानैश्च द्विजसत्तमान् ॥ तैर्मन्य देवदेवेशं शंकरं लोकशंकरं ॥ पुत्रेराज्यधुरं न्यस्य गतासि
तपसेवना ॥ ४५ ॥ तत्रागस्तान्मुनिवातब्रह्मज्ञानमवाप्य च ॥ त्वया सह गमिष्यामि शिवस्य परमं पदं ॥ ४६ ॥ चतुर्दशो च
तुर्दशो मेव सर्वं पूज्यं शंकरं ॥ सप्तजन्मसुराजत्वं भविष्यामि वरानने ॥ ४७ ॥ इत्येतत्सुकृतं लब्धं पूजादस्मीनमात्रतः ॥ कसार
मेयो दुष्टात्मा केदृशीव तसज्जति ॥ ४८ ॥ सत उवाच ॥ इत्युक्त्वा निजनाथेन साराज्ञी भुवनलक्षणा ॥ परं विस्मयमापन्ना

राजाभाससंमुदा ॥ ५० ॥ सोपिराजा तया सांघे भुक्त्वा भोगान् यथेप्सितान् ॥ जगाम सप्तजन्मं तेशं भोक्तव्यं परमं पदं ॥ ५१ ॥ इति
श्रीस्कंदपुराणे ब्रह्मोत्तरखंडे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ सत उवाच ॥ शिवो गुरुः शिवो देवः शिवो बंधुः शरीरिणः ॥ शिवश्चा
त्मा शिवो जीव शिवो दत्तं किंचनः ॥ १ ॥ शिवमुदृश्य यत्किंचिद्दत्तं जप्तं कृतं कृतं ॥ तदनंतं तत्फलं प्राक्तं सर्वगमविनि
श्चितं ॥ २ ॥ भक्त्या निवेदितं शंभोयंत्रं पुष्पं फलं जलं ॥ अल्पादल्पं फलं वापि तदानं न्यायकल्पते ॥ विहाय सकलं धर्मं
सकलागमचोदितान् ॥ शिवमेकं भजे शतमुच्यते कर्मबंधनात् ॥ ४ ॥ या प्रीतिरात्मनः पुत्रेया कलत्रे धने पिवा ॥ कृताया
शिवपूजायां सिद्धिमेति किमुदुतं ॥ ५ ॥ तस्मात्केचित्सहस्रान्सकलां विषयां सवान् ॥ त्यजंति शिवभक्त्यर्थं स्वदेहमपि दु
स्पृजं ॥ ६ ॥ साजिह्वाया शिवं स्तोतुं नमोऽध्याप्यते शिवं ॥ तौ कर्णौ तत्कथालो लौ तौ हस्तौ तस्य पूजकौ ॥ ७ ॥ नेनेत्रे पश्य
तः पूजां तद्विरः प्रणतं शिवे ॥ ८ ॥ तौ पादौ यौ शिवसेत्रे भक्त्या पर्ययतः सदा ॥ यत्प्रेमं द्रियाणि सर्वाणि वनंति शिवकर्मसु ॥
स संतर्जितं सारं भुक्तिं मुक्तिं च विदति ॥ ९ ॥ शिवभक्तिं पुनो मर्मं श्रुत्वा लः पुत्कसोपिवा ॥ नारी नरो वा खंडो वा स यो मु
च्येत संसृते ॥ १० ॥ किंकुलेन किमाचारो किंशिलेन गुणेन वा ॥ भक्तिलेशः पुनः शंभो सर्वघसर्वदेहिनाम् ॥ ११ ॥

अखे
१८

पुजयं न्यामभद्राजा चंदसेनसमाख्यः ॥ जातो मानवरूपेरा द्वितीय इव वासवा ॥ १२ ॥ तस्मिं पुरे महाकालं वसंतं परमेश्वरं
संपूजयं न सोमभद्रा चंदसेनो नृपोत्तमः ॥ १३ ॥ तस्याभद्रनामकात्तः शिवपारिवदाग्रणी ॥ माणिभद्रो महाभद्रः सर्वलोकन
मस्तुतः ॥ १४ ॥ तस्यैकदा महीभर्तुः प्रशन्नं शंकरं तु ग ॥ चिंतामणिं ददौ दिवं माणिभद्रो महाभद्रः ॥ १५ ॥ समणिकौस्तुभ इव
घोतमानो कसंनिभः ॥ दृष्टकृतो वाधातो वा नृणां यस्तुतिमंगलं ॥ १६ ॥ तस्य कान्तिभवं सृष्टकृतं स्यताममयंत्रपुः ॥ पाषा
णदिकमन्यद्वा सयो भवति कोचनं ॥ १७ ॥ सतं चिंतामणिं कंठे विभ्रज्जासुनंगतः ॥ रराज राजलोकानां मध्ये भातु रिव स्व
यं ॥ १८ ॥ सदा चिंतामणिं ग्रीवं श्रुत्वा तं राजसत्तमं ॥ प्रहृष्टो वाराजानः सर्वे शुभं हृदोद्भवं ॥ १९ ॥ स्त्रेहात्केचिदयावतः ध्या
त्वा किंचन दुर्मदः ॥ देवलध्वजं जानतो मणिमत्सरिणो नृपाः ॥ २० ॥ सर्वेषां भद्रजामात्वा यदा वीर्यं कृता मुना ॥ राजानः सर्वदे
शानां संग्रामं बहिरुत्तदा ॥ २१ ॥ तौ राष्ट्राः कैकयाः शाल्वा कलिंगदेशमादकाः ॥ पांचाला बंति सो वीरामागधामस्य संजया ॥ २२ ॥
एते वान्ये च राजानः सहस्रैरथवाजिनः ॥ चंदसेनमधेते तु मुग्रमं चकुरो जसा ॥ २३ ॥ तत्र सर्वेषु संरक्षा कपयंतो वसुंधराः ॥
उज्जयं न्याश्चतुर्द्वारं हृदुर्वदुर्सेनिका ॥ संरुध्यमाना स्वपुरी दृष्ट्वा राजाभिहृष्टतैः ॥ चंदसेनो महाकालं तमेव शरणं ययौ ॥ २४ ॥

गुरुः
१८

निर्विकल्पो निरातंकसरा जादृढ निश्चयः ॥ अर्चयामास गौरी शंदिवान् क्लमनन्यधीः ॥ २५ ॥ एतस्मिन्नेव समये तत्रैव नग
रोत्तमे ॥ चरंति गोपिकाकाचिन्महाकालं तिकं ययौ ॥ २६ ॥ सापंचहायनं बालं वहंती गतमर्तुका ॥ रातां कृतं महापूजां ददर्श
गिरिजायते ॥ २७ ॥ सा दृष्ट्वा सर्वमाश्चर्यं शिवपूजामहोदयं ॥ प्रणिपत्य स्वशिविरं पुनरेवाभ्यपद्यत ॥ २८ ॥ एतत्सर्वमश्रो
वेण सहस्रवस्त्रवीसुतः ॥ केतुहलेन विदधे शिवपूजां विमुक्तिदां ॥ २९ ॥ आनीय स्वयंपाषाणं श्रुत्वेतु शिविरं ततो ॥ अपि
हरेस्वशिविराद्विलिङ्गमकल्पयन् ॥ ३० ॥ यानिकानि च पुण्यनिहस्तलग्ना निवात्मनः ॥ आनीय स्थाप्या तत्रिं गं पूजया
मासभक्तिः ॥ ३१ ॥ गंधालंकारवासां सिधूपदीपाभतादिकं ॥ विधाय कृत्तिमैर्द्वैतैवेयं चापकल्पयन् ॥ ३२ ॥ भयोभयः
समभ्यर्च्य पत्रैः पुष्पैर्मनोरमैः ॥ नृत्यं च विविधं कृत्वा प्रणामपुनः पुनः ॥ ३३ ॥ सर्वपूजां प्रकुर्वीत शिवं स्थानन्यमानसं ॥
सा पुत्रप्रणयाजोषी भोजनाय समाख्यन् ॥ ३४ ॥ यदा हृतो पिवज्जः स पूजासक्तमानसः ॥ बालोपि भोजनं नैह न दामात
समागता ॥ ३५ ॥ तं विलोक्य शिवस्याग्नेनिषण्णं मिलितेशयं ॥ चकर्व पाणिं संगृह्य कोपेन तमताडयत् ॥ ३६ ॥ नरुष्टत्ताडि
तो वापि नागमेतत्स्वसुतो यदा ॥ तां पूजां नाशयामास क्षिप्त्वा लिङ्गं च दूरतः ॥ ३७ ॥ राहेति क्रोदमानं तं जिह्वीत्यस्वसुतं तदा ॥

पुनर्विवेशस्वर्गहंगोपीरोषसमन्विता ॥ ३८ ॥ मात्राविनाशितायुजां दृष्ट्वा देवस्य भ्रूलिनः ॥ देवदेवेति चुक्रोशो नि
पपात सवालकः ॥ ४० ॥ सनष्ट संतः सहसा वाष्पपूरपरिभुतः ॥ लब्धसंतो मुहुर्तेन च शुषीतु दमीलयन् ॥ ४१ ॥ नितो मणि
स्तं वविराजमानं हिरण्यमंछारकवाटतोरणं ॥ महार्हमलामलवज्रवेदिकंतदेवजातं शिविरं महोदयं ॥ ४२ ॥ प्रतप्तं हेमकलशं
र्वडभिर्विविधैः प्रोज्झासितं सौधसमूहवोदितं ॥ रम्यं चतुर्विधपुरं वलपीठमध्ये लिंगं च रत्नसहितं सह ददर्श बालं ॥ ४३ ॥
सहस्रा सहस्रोत्थाय भीतविस्मितमानसः ॥ निमग्न इव संतोषात्परमानंदसागरो ॥ ४४ ॥ विज्ञाय शिवपूजायामाहात्म्यं तत्
प्रभावतः ॥ ननामदं डवडुमौ स्वमातुरपशोतये ॥ ४५ ॥ देवश्च मत्तुर्नीतिममातुहमापते ॥ मृतायास्त्वामजानं स्याः प्रः
सन्तो भवदशकरं ॥ ४६ ॥ यद्येति मयि यत्किंचित्पुण्यं तद्भक्ति संभवं ॥ तेनायि शिवमेमाता तव कारुण्यमाश्रयात् ॥ ४७ ॥
इति प्रसादगिरिशंभुयोभूयः प्रणम्य च ॥ सूर्ये वास्तुगते बालो निर्जगाम शिवालया ॥ ४८ ॥ अथापश्यत् स्वशिविरं सुरंदर
पुरोपमां ॥ सद्यो हिरण्यपीभूतं हेमराशिसमुज्ज्वलं ॥ ततो पश्यत् स्वजननीं स्वयंतीं मकुतोभया ॥ महार्हं रत्नपर्यंकं सितशोभा
मधिभ्रितां ॥ ४९ ॥ रत्नालंकारदीप्तां गीर्वाणं दिव्यं वरविराजिनि ॥ दिव्यलक्षणा संपन्ना साश्वात् सुखधरिव ॥ ५० ॥ जवेनोः

स्थापयामास संभ्रमोत्पुल्ललोचनं ॥ अंबजागृहिभंडं ते पश्येदं महदद्भुतं ॥ ५१ ॥ इति प्रबोधिता गोपी स्वपुत्रेण महात्मना ॥
स संभ्रमं समुत्थाय तं सर्वप्रत्युद्देशतं ॥ ५२ ॥ अपूर्वमिव चात्मानमपूवमिव बालकं ॥ अपूर्वचस्वभवनं दृष्ट्वा सीत् सुखवि
रुल ॥ ५३ ॥ श्रुत्वा पुत्रमुखात् सर्वप्रसादगिरिजायते ॥ राज्ञे विहाय यामास यो भजत्यनंगं शिवं ॥ सराजा सहसा गत्य समा
प्रनियमो निशि ॥ ददर्श गोपिकासूतोः प्रभावं शिवतो वरां ॥ ५४ ॥ हिरण्यमं शिवस्थानं लिंगं मणिमयं तथा ॥ गोपवधूश्च
सदनं मणिकयकनकोज्वलं ॥ ५५ ॥ दृष्ट्वा महोपतिः सर्वसामात्यसपुरोहितः ॥ मुहुर्ते विस्मितधृतिः परमानंदनिर्भरः
५६ ॥ प्रेमावाष्पजलं मुचं परिरेभेत मर्भकं ॥ एवं महद्भुताश्चोकाश्चिदमाहात्म्यकीर्तनात् ॥ ५७ ॥ पौराणसंभ्रमाच्चैव सारा
त्रिक्षणातामगा ॥ अथ प्रभातउत्थाय पुरं संरुध्य संस्थितः ॥ ५८ ॥ राजानश्चारवक्रैः सुभ्रतुः परमाद्भुतं ॥ तैस्तत्तु वैरासहस्रा
राजानश्चकिताभशः ॥ ५९ ॥ न्यस्तशस्त्राः प्रविविधश्चंद्रसेनैः नुमोदिता ॥ तां प्रविश्य पुरीरम्यो महाकालं प्रणम्य च ॥ ६० ॥ ततो
पवनितागे हेनाजगुः सर्वभूज ॥ ते तत्र चंद्रसेनेन प्रत्युद्गम्य अभिपूजिताः ॥ ६१ ॥ महार्हं विष्टरगता प्रत्यनन्दशुविस्मिताः ॥
गोपसूतोः प्रसादाय प्रादुर्भूतं शिवालयां ॥ ६२ ॥ लिंगं ववीक्ष्य सुप्रीताः शिवे वक्रपरांगतिम् ॥ तस्मै गोपकुमारयप्रीतास्ते स

वैभक्त्याः ॥ ६५ ॥ वासो हिरण्यरत्नाणि गोमहिषादिकं धनं ॥ गजानन्धान्धान् सौक्यान् छत्रयान् परिद्वयान् ॥ ६६ ॥
पासां ग्रामान्नेकाश्च दुःशिवकृतार्थिनः ॥ ये ये सर्वेषु देशेषु गोपालिच्छन्ति भूरिशः ॥ ६७ ॥ तेषां तमेव राजानां चक्रिरे
सर्वपाथिवाः ॥ अथास्मिन् नरे सर्वे स्त्रियदशैरभिपूजिताः ॥ ६८ ॥ ब्राह्मणवते जत्वीह नुमानवानरेश्वरः ॥ तस्याभिगमना
देवराजानो जातसंभ्रमाः ॥ ६९ ॥ प्रसुत्वाय नमश्चक्रुर्भक्तिनम्रात्ममर्त्ये ॥ तेषां मध्ये समासीनं पूजितं सर्वगेश्वरः ॥ ७० ॥
गोपालं जसमाप्तिष्य राजो वीश्वेदमब्रवीत् ॥ सर्वभूतभर्ता बोराजानो ये च देहिनाः ॥ ७१ ॥ शिवपूजां कृते नान्या गतिर्वा
स्तिकदा च नः ॥ एष गोपमुतो ह्युपदोषे मंदवासरे ॥ ७२ ॥ अमंत्रेणापि संपूज्य शिवं शिवमवाप्नुवान् ॥ मंदवारे प्रदोषो यं
उर्वं म्यां सर्वदेहिनां ॥ ७३ ॥ तत्रापि दुष्टैर्भक्तस्मिं ह्यप्यसमागते ॥ एषु पुण्यतमोलोके गोपानां कीर्तिवर्धनः ॥ ७४ ॥
अस्यान्वये च दातारं स्तेमहभोगभोगिनः ॥ अस्मदंशेष्टमेभावी नंदो नममहायशः ॥ ७५ ॥ प्राप्य ते यस्य पुत्रं तं ह्यलोना
रायणात्स्यं ॥ अथ पुनरितिलोके स्मिन्नेष गोपकनंदनः ॥ ७६ ॥ नाम्ना श्रीकर इत्युर्वेष्टो केव्यातिगमिष्यति ॥ ॥ स्तुतुवाच ॥
एवमुक्त्वा जनीपुत्र तस्मै गोपकस्तनवो ॥ ७७ ॥ उपदिश्य शिवाचारं तत्रैवादर्शनात् ॥ ते तु सर्वे महीपाला सहस्रं प्रतिपूजि

ता ॥ ७८ ॥ चंद्रसेनं समामं अप्रतियम्य रथगतं ॥ श्रीकर्णेपिमहातेजा उपदिश्य हनूमता ॥ ७९ ॥ ब्राह्मणैः सह धर्माचारकेशंभो
समहृणो ॥ कालेन श्रीकरः सोपि चंद्रसेनश्च भूपतिः ॥ ८० ॥ समाराध्य शिवं भक्त्या प्रापतुः परमं पदं ॥ इदं पवित्रं परमं रहस्यं
यशस्करं स्वस्तिकं पवित्रं ॥ आरव्या नमस्त्वा तमघोषनाशनं गौरीशपादां बुजभक्तिवर्धनं ॥ ८१ ॥ इति श्री स्कंदपुराणे ब्र
ह्मवैवर्त पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ अथ यदुचुः ॥ ॥ यदुक्तं भवता स्तुतमहदाख्या नमस्तु तम् ॥ शंभो मीहात्म्य कथनं मशेषा
द्यहं परं ॥ १ ॥ भूयो पिश्रोतुमिष्टमिष्टदेव सुसमाहिता ॥ प्रदोषे भगवांश्छंभुः पूजितं तु महात्मभिः ॥ २ ॥ संप्रयच्छति
कांसिद्धिं मे तत्रोद्दिष्टव्रता ॥ श्रुतमप्यसकृत् स्तुतमप्यस्तु ह्यप्रवर्द्धते ॥ ३ ॥ स्तुतुवाच ॥ साधुसिंधुमहाप्राज्ञाः भवत
भिर्त्रैकविश्रुतैः ॥ तत्र पूज्यो महादेवो नान्यो देवोऽप्युल्लार्थिभिः ॥ ४ ॥ प्रदोषपूजां महात्म्यं को तु वर्णयितुं क्षमा ॥ यत्र स
र्वे पिबिबुधा स्तिष्ठन्ति गिरिशान्तिके ॥ ५ ॥ प्रदोषसमये देवः कैलाशे रजसा तले ॥ करोति नृत्तं त्रिदशैरभिपूजितगुणोदयः ॥
७ ॥ अथ पूजां जपो होमः स्तुतकथा तद्गुणस्तव ॥ कर्तव्यो नियतं मर्त्यैश्चतुर्वर्गकलार्तिभिः ॥ ८ ॥ पारिप्रातिमिराधाना मिदं
हि परमांजनम् ॥ अणुसागरमग्राणां प्रबोध्यं पारदर्शनं ॥ ९ ॥ उः खशोकभयातीनां क्लेशनिवीणकारिणं ॥ प्रदोषे पार्वतीशः

सपूजनं मंगलायनं ॥ १० ॥ दुर्बुद्धिश्चैव नीचोपि मंदभाषो जडोपि वा ॥ प्रदोषे पूज्यदेवेशं विपद्मसप्रमुच्यते ॥ ११ ॥ शत्रुभिर्ह
न्यमानोपि दंष्ट्रमानोपि पन्नगैः ॥ शैलेशक्रम्यमानोपि पतत्रपिमहां बुधैः ॥ १२ ॥ आविष्कृतकालं दंडोपि नाना रोगहृत्तोपि
वा ॥ न विनश्यति मर्त्योसौ प्रदोषे गिरिशार्चनात् ॥ १३ ॥ दारिद्र्यमरणं दुःखं कृष्णभारं न गोपमं ॥ सद्यो विध्य संपन्नं पु
न्यते शिवपूजनात् ॥ १४ ॥ अत्र वश्ये महापुण्यमिति हासं पुरातनं ॥ यच्छ्रुत्वा मनुजाः सद्यः प्रयाति कृतकृत्यतां ॥ १५ ॥
आसीद्विदर्भविषये नाम्ना सत्यरथो नृपः ॥ सर्वधर्मरतो धीरः सुशीलः सत्यसंगरः ॥ १६ ॥ तस्य पालयतो भूमिधर्मैरा
मुनिपुंगवः ॥ व्यतीयाय महाकालः सुखेनैव महामतो ॥ १७ ॥ अथ तस्य महीभर्तुः शत्रवः शाल्वभरुजः ॥ वभ्रुवुर्युत
वला दुर्धनपुरोगमाः ॥ १८ ॥ कदाचिदथ तेशाल्वा सन्नदावकुसेनिका ॥ विदर्भनगरी प्राप्सुरुहं विजिगीषवः ॥ १९ ॥
दृष्ट्वा संरुध्यमाना सां विदर्भविपती पुंरी ॥ योधुमभ्युपयौ तूर्णं वलेन महता हतः ॥ २० ॥ तस्यैव भवयुद्धं शाल्वैरिति मयो
दृते ॥ पाताले पन्नगैः स्य गंधर्वैरिति दुर्मदे ॥ २१ ॥ विदर्भनृपतिः सोयकृत्वा सुदुर्गदरुणं ॥ पुनरुत्सवलाः शाल्वैर्विह
तोरणमूर्धनि ॥ २२ ॥ तस्मिन् महारथे धीरे निहते मंत्रिभिः सह ॥ उडुडुः समरे भग्राह्य शवास्तु सैनिका ॥ २३ ॥ अथ युद्धं सुवि

रतेन दत्तसुरि सुमंत्रिभुः ॥ नगर्यो मुह्यमानायां जाते कोलाहले रवौ ॥ २४ ॥ तस्य सत्यरथस्यैका विदर्भनृपते सती ॥ भार्यी शो
कसमाविष्टा कचिद्यत्रा हि निर्ययो ॥ २५ ॥ शान्तिं सा समये यत्रा दंतर्पत्री नृपंगना ॥ निर्गता शोकसंतप्ता प्रतीची प्र
ययौ दिशं ॥ २६ ॥ अथ प्रभातमार्गेण गच्छती शनकैः शतैः ॥ अतीत्य दूरमखानंददर्शविमलं सरा ॥ २७ ॥ तत्रागत्य व
रारोह तत्रातायेन भूयसा ॥ निवसंतं तरस्तीरे छायावृक्षमुपाश्रयन् ॥ २८ ॥ तत्र देववशां प्रजीवि जनेत रुकुदिमो ॥
अस्मत्तनयसाध्वी सुसुहृर्नैः स रुणाथिते ॥ २९ ॥ अथ साराजमहिषी पिपासाभिहता भूता ॥ सरोवतीणां साराशी प्रता
प्राहेण भूयसा ॥ ३० ॥ जातमात्रः कुमारोपि विनष्टपितृमातृकः ॥ हरोदोखे सारस्तीरे शुनृपिपासातुरो वला ॥ ३१ ॥
अस्मिन्नेवं क्रंदमाने जातमात्रो कुमारो ॥ काचिदभ्याययो शीघ्रं दृष्ट्वा विप्रवरांगना ॥ ३२ ॥ साप्येकचायनं वालमुद्धरती
भिजात्मजं ॥ अंगनाभर्तुरहिताया च माना गृहे गृहे ॥ ३३ ॥ सत्कात्मजो वंधुहीनाया च मार्गवशांगता ॥ उमानामधिजसती
ददर्शनं पनंदनं ॥ ३४ ॥ सा दृष्ट्वा राजतनयं सूर्यविवमिव सुतं ॥ अनाथमेकं क्रंदंतं चिंतयामास भूरिशः ॥ ३५ ॥ अहो
सुमहदाश्चर्यं मिददृष्टं मया धुना ॥ अछिन्ननामि सृजो यं शिशुर्माता कचांगता ॥ ३६ ॥ पिता नास्ति नवान्नास्ति नास्ति वंधुजनो

पिवा॥ अनाथः रूपगोवालः शैतेकेवलभूतले॥ ३७ ॥ सखचंडालजोवाश्च भूजोवैश्यजोपिवा॥ विप्रात्मजोवान् पजोहा
यतेकथमर्भकः॥ ३८ ॥ शिशुमेनं समुह्य पुत्रांगोरसवद्भुवं॥ किं विज्ञाय कुलजं नो सहस्रमुत्तमं॥ ३९ ॥ इतिमीमां
समानायां तस्या विप्रवरस्त्रियां॥ कश्चित्समाययौ भिक्षुः साक्षादिवशिवस्वयं॥ ४० ॥ तामाह भिक्षुवयो धविप्रमानिनिमा
स्त्रिपः॥ रक्षेनं वालकं शुक्रविरुज्यदुदिसंभ्रयं॥ ४१ ॥ रुतावदुक्तात्वरितो भिक्षुकस्तुणिको ययौ॥ अथ तस्मिं गृहे भिक्षो
विरुज्य विप्रमानिनी॥ ४२ ॥ तमर्भकं समायाय निजमेव गृहं ययौ॥ भिक्षुवाको न विस्ववासा राजतनयं सती॥ ४३ ॥ आत्मपु
त्रेण सादृश्यं कृपया पर्यपोषयं॥ रुकं वक्राकृष्ये ग्रामे कृतनिकेतना॥ ४४ ॥ स्वपुत्रं राजपुत्रं च प्रिस्थानेन व्यवर्द्धयन्॥ ब्राह्मणो
तनयश्चैव सराजतनयस्तथा॥ ४५ ॥ ब्राह्मणैः कृतसंस्कारो बहधा ते सुपूजितौ॥ कृतोपनयनो काले वालको नियमस्थितौ॥
४६ ॥ भिक्षार्थं चरतुस्तत्र मात्रा सह दिने दिने॥ ताभ्यां कदाचिद्वालाभ्यां सा विप्रवनिता सहा॥ ४७ ॥ भैक्षं चरंती देवेन प्रविष्टा दे
वतालये॥ तत्र हृदयैः समाकीर्णैः मुनिभिर्देवतालयैः॥ ४८ ॥ तौ दृष्ट्वा वालको धीमान् शांडिल्यो मुनिरब्रवीत्॥ अहो देववलं चि
त्रमहो कर्मदुरत्ययम्॥ ४९ ॥ सखवालो न्यतननी कृतो भैक्षेण जीवति॥ इमामेव विजवधुं शारामातरमुत्तमौ॥ ५० ॥ सहैव द्विज

पुत्रेण द्विजभावं समाश्रितः॥ इति श्रुत्वा मुनेर्वाक्यं शांडिल्यस्य द्विजांगना॥ ५१ ॥ सा प्रणम्य सभामधे पर्यपृच्छत् सविस्मया
युसत्रेयोर्भको नीतो मया भिक्षोर्गिरा गृहं॥ ५२ ॥ अविज्ञातकुलो वापि सुतवत्सरि पोष्यते॥ कस्मिंकुले प्रसूतो यं कामाता ज
नको स्युक्ता॥ ५३ ॥ सर्वविज्ञानुमिष्टा मिभवतो ज्ञानचक्षुषा॥ इति पृष्ठो मुनिशोथज्ञानदृष्टिद्विजस्त्रिया॥ ५४ ॥ आचक्षेति स
वालस्य जन्मकर्मवपौर्विकं॥ विदमराजपुत्रस्वतत्पितुः संगरे मृतिं॥ ५५ ॥ तन्मातुन क्रश्रुणो सा कल्येन न्यवेदयेत्॥ अथ
वा विस्मिता नारी पुनः पप्रच्छति मुनिं॥ ५६ ॥ सराजा सकला भोगान् हित्वा युद्धे कथं चन॥ दारिद्र्यमस्य वालस्य कथं प्राप्नोम
हा मुने॥ ५७ ॥ दारिद्र्यं पुनरुद्भूय कथं राजं मवाप्स्यसि॥ अस्यापि मम वालस्य प्रिस्थानेनैव जीवितः॥ ५८ ॥ दारिद्र्यमममे
पापमुपदेष्टुं त्वमर्हसि॥ शांडिल्यो वाच॥ अमुष्य वालस्य पिता सविदुर्मही पति॥ ५९ ॥ पूर्वजन्मनि पांड्यो सौवभूवनप
सत्तमः॥ साराजा सर्वधर्मज्ञः पालयं सकलामही॥ ६० ॥ प्रदोष समये त्वं कदाचित् पर्यपूजयन्॥ तस्य पूजयतो भक्त्या देवं
त्रिभुवनेश्वरं॥ ६१ ॥ आसीत् कलकलारावः सर्वत्र नगरे महान्॥ कृत्वा तमुक्तं शक्यं राजा न्यके शिवा चैनः॥ ६२ ॥ निर्ययौ
राजभवने नगरक्षोभसंकया॥ रुक्मिणेव समये तस्या मातो महाबलः॥ ६३ ॥ गृहीतशत्रुसामंतो राजा निकमुपाययौ॥ अमा

त्येनसमातीतं शत्रुं सांमंतमुद्यतं ॥ ६४ ॥ दृष्ट्वा क्रोधेन नृपतिः शिरश्छेदे मकारयत् ॥ सतथैव महीपालो विसृज्य शिवपू-
जनं ॥ ६५ ॥ असमाप्तात्मनियमाश्चकार निशि भोजनं ॥ तत्पुत्रोपितथा वके प्रदोष समये शिवं ॥ ६६ ॥ अनर्चयि-
त्वा मृतात्मा भुक्त्वा सुपापमुदमद ॥ जन्मांतरे स नृपतिर्विदग्धो सिति पोभवत् ॥ ६७ ॥ शिवार्चनांतरा येण परैर्भोगांतरे
हृतः ॥ तत्पुत्रोपं पूर्वभवे सोस्मि जन्मनि तत्सुतः ॥ ६८ ॥ भ्रूतादारिद्र्यमापन्नः शिवपूजाव्यतिक्रमात् ॥ अस्य मातापू-
र्वभवे स पत्नी छुन्ननाहनत् ॥ ६९ ॥ तेन पापेन महता ग्राहेण स्मिन् भवे हता ॥ रुक्माप्रवृत्तिरेतेषां भवेत्परिकीर्तिता
७० ॥ अनार्वित शिवमर्त्याः प्राप्नुवंति दरिद्रता ॥ सत्यं ब्रवीमि परलोकहितं ब्रवीमि सारं ब्रवीमि पुनरिच्छदयं ब्रवीमि ॥
संसारमुत्थणमसारमवाप्य जंतोः सारो यमीश्वरपदां वुहस्यसेवो ॥ ७१ ॥ येनार्चयंति गिरिशं महिने प्रदोषे येभ्य-
र्चितं शिवपदं प्रणमंति नान्यो ॥ एतत्कथाश्रुतिपुटैर्न पिवंति मूढास्ते जन्मजन्मसु भवंति नरादरिद्रा ॥ ७२ ॥ ये वै प्रदो-
षसमये परमेश्वरस्य कुर्वन्त्यनन्यमनसो धिसरो जपजं ॥ नित्यं प्रवृद्धधनधान्यकलत्रपुत्रसौभाग्यसंपदधिकास्तद्दे-
वलोक्ये ॥ ७३ ॥ कैलाशशैलभवने त्रिजगज्जनित्री गौरी निवेशकनकाचितपीठमध्ये ॥ नृत्यं विधातुमभिवांछति शूल-

पाणौ देवाः प्रदोषसमये तु भजंति सर्वे ॥ ७४ ॥ वाग्देवी धृतवस्त्रकी शतमखिवेणुं कण्ठ्यग्रजस्तालोर्निद्रकरो महाभगवती गे-
यप्रयोगां चिता ॥ विष्णुः सांडमदंगलं वनपटुर्देवाः समंतास्थिताः सेवते तमनु प्रदोषसमये देवं मृजानीपतिं ॥ ७५ ॥ गं-
धर्वयत्नयोरगतिरुसाध्यविद्याधरा मरवराक्षरसंगणश्च ॥ येनेत्रिलोकनित्यासरुभूतवर्गाः प्राप्ते प्रदोषसमये हरा-
श्वसंस्था ॥ ७६ ॥ आतः प्रदोषसमये शिवयेव एकपूज्यो धनान्यो हरिपूजायाः ॥ तस्मिं महेशो विधिने ज्यमाने सर्वे प्रसी-
दंति सुराधिनाथा ॥ ७७ ॥ एष ते तयनः पूर्वजन्मनि श्रापलोत्तमः ॥ प्रतिग्रहैर्वयो नित्येन दानाद्यैः सुकर्मभिः ॥ ७८ ॥ अ-
तो दरिद्रमापन्नं पुत्रसेद्धिजन्ममिनी ॥ तदोषपरिहाराय शरणायातुं शंकरं ॥ ७९ ॥ इति श्रीब्रह्मोत्तरखंडे स्कंदपुराणे षष्ठो-
ध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ तत्तु उवाच ॥ इत्युक्त्वा मुनिना साध्वी सा विप्रवनिता पुनः ॥ तं प्रणम्याथ प्रवृत्तिं शिवपूजाविधेः क्रमा ॥ १ ॥ स्त्री उ-
वाच ॥ भो भो शांडिल्यब्रह्मर्षे त्रिकालज्ञानकोविदः ॥ शिवपूजाविधिं ब्रूहि कदा केन च भाववत् ॥ २ ॥ शांडिल्य उवाच ॥ पश्चाद्ये-
त्रयोदश्यां निराहरो भवेद्दिवा ॥ घटि त्रयादिसमयात्पूर्वत्नानं समाचरेत् ॥ ३ ॥ भुक्त्वा वरधरो भूत्वा वाग्यतो नियमास्पितः ॥ कृत-
संध्याजपविधिः शिवपूजां समाचरेत् ॥ ४ ॥ देवस्य पुरतः सम्यगुपलक्ष्य नवांभसा ॥ विधाय मंडपं रम्यं धौतवत्त्रादिभिर्बुधैः ॥ ५

बु 5
२४

चितानधोरलंकृत्य फलपुष्पनवांकुरैः ॥ विचित्रं पद्ममुह्यत्यवर्णपंचकसंहितं ॥ ६ ॥ तत्रोपविश्य भुभुभेमुपविष्टस्थिरा
सने ॥ सम्पक्कृत्वा पादितः शेषे प्रज्योपकरणमुचिः ॥ ७ ॥ आगमोक्तेन मंत्रेण पीठमासुं च येत्सुधीः ॥ ततः कृत्वा तमभुष्टिच
भूतभुष्टिमनुक्रमात् ॥ ८ ॥ प्राणायामत्रयं कुर्वीद्धी जवरौः सर्विषुके ॥ मातृकान्यस्य विधिवद्वात्वा तां देवतां परं ॥ ९ ॥
समाप्य मातृकाभयो ध्यात्वा चैव परं शिवं वामभागे गुह्यं नत्वा दक्षिणे गणपं यजेत् ॥ १० ॥ अंसो सुग्मे धर्मदीनन्यसेना
भौवपार्श्वयोः ॥ अधर्मादिननंता दीहृदि पीठमनुन्यसेत् ॥ ११ ॥ आधारशक्तिमारभ्य शान्तात्मा तमनुक्रमात् ॥ उक्तक्रमेण
विन्यस्य हृत्पद्मे साधुभाषिते ॥ १२ ॥ नवशक्तिमये रम्ये ध्यायेद्देवमुमापतिः ॥ बंदकोटिप्रतीकाशं त्रिनेत्रं चंद्रभूषणं ॥ १३ ॥
आयिं गलजटाजूटं रत्नमौलिविराजितं ॥ नीलश्रीवसुदारागं नाम हारोपशोभितं ॥ १४ ॥ वरदाभयहस्तं च हरिणं च परित्वं
दधानं नागवलयं कर्पूरगदमुद्रिकां ॥ १५ ॥ व्याघ्रचर्मपरीधानं रत्नसिंहासनस्थितं ॥ ध्यात्वा तद्वामभागे च चिंतयेद्गिरिकन्य
कां ॥ १६ ॥ भास्वज्जपाप्रसन्ना भासुदपार्कसमप्रभा ॥ विद्युत्पुंजनिभां तन्वी मनोनयननंदिनी ॥ १७ ॥ बाले दुशेवरां स्निग्धानी
लकुंचितकुंतलां ॥ भृगुसंघातहृदिरनीललिकविराजिताम् ॥ १८ ॥ मणिकुंडलविद्योतमुखमंडलविभ्रमं ॥ नवकुंकुमपंका

शुक्रः
२४

ककपोलतलदर्पणं ॥ १९ ॥ मधुरश्मितविभ्राजदरुणाधरपञ्चवं ॥ कंचुकं वीशिबासुघटकुंचपंकजकुंडलां ॥ २० ॥ पाशांकुशोभ
यवरैर्विलसंती चतुर्भुजा ॥ अनेकरत्नविलसत्कंकणागदमुद्रिकां ॥ २१ ॥ बलित्रयेन विलसत्हेमकोटिगुणान्विता ॥ रत्नमाल्य
वरधरां दिव्यचंदनचर्चितां ॥ २२ ॥ दिक्पालवनितामौलिसन्नतां धिसरोरुहां ॥ रत्नसिंहासनां रत्नसम्यं राजपरिधिपं ॥ २३ ॥
संवंध्यात्वा महादेवं देवीं च गिरिकन्यकां ॥ व्यासक्रमेण संपूजयेद्देवं ध्यायेद्दिभिः क्रमात् ॥ २४ ॥ पंचभिः ब्रह्मभिः कुर्यात्प्रोक्तस्या
नेषु बाह्याः पृथक् पुण्यां जालिंदेहे मूलेन च हृदि त्रिधा ॥ २५ ॥ सुनस्वयं शिबीभूत्वा मूलमंत्रेण साधकः ॥ ततः संपूजयेद्देवं वा
सुपीठे पुनः क्रमात् ॥ २६ ॥ संकल्पं प्रवदेत्तत्र पूजार्थं समाहितः ॥ कृतांजलिपुटे भूत्वा किंतयेद्दिशं करं ॥ २७ ॥ अणुपात
कदौर्भाग्यदारिद्र्यविनिवृत्तये ॥ अशेषाद्यविनाशाय प्रसीद मम शंकरः ॥ २८ ॥ हृत्पदं शोकाग्निं संतप्तं संसारभयपीडितं ॥ वज्रो
गाकुलं दीनं पाहि मां हृष्य वरुण ॥ २९ ॥ आगच्छ देव देवेश महादेव भयंकरः ॥ गृह्णाण सहस्रपार्श्वं तव पूजामया कृता ॥ ३० ॥ इति
संकल्पविधिवत्वाद्यपूजा समाप्ते ॥ गुह्यं गणपतिं चैव यजेत्सव्यापसव्ययोः ॥ ३१ ॥ क्षेत्रेशं भमीशकौशेयजेद्वास्तोपतिं क्रमा
त् ॥ वाग्देवीं च यजेत्तत्र ततः कात्यायनीं यजेत् ॥ ३२ ॥ धर्मज्ञानं च वैराग्यं मे भव्यं च नमो तके ॥ स्वरैरग्न्यादिकोणे पुपीठपादमनुक्र

ब्रह्मो
२५

मात॥ ३१॥ आभ्यां च विंदु सर्गिभ्यामधर्मादीन् सुपूजयेत्॥ मरुत्तया चतुर्दिक्षु मध्येनंतं सतारकं॥ ३४॥ सत्त्वादीस्त्रिगुणास्तत्तु
पाणिपीठविन्यसेत्॥ अथ दुर्द्धुदेमाया विद्यालक्ष्यो शिवेन च॥ ३५॥ तदंतं चोत्तु जंभयः सकलं मंडलत्रयं॥ छत्रकेशरकिंजल
कव्यांत्रं ताराचरैः क्रमात्॥ ३६॥ आत्मत्रयं समभ्यर्च्य मध्ये मंडलमादात्॥ ज्येष्ठालक्ष्मीचरैः दीवभगाद्यैः दिक्षु पूजयेत्॥ ३७॥
वामाघानवशक्तिर्वीनवस्वरयुतायजेत्॥ हृदिवीजत्रयाद्येन पीठमंत्रेण चार्चयेत्॥ ३८॥ आहूतिप्रथमां गैः सुपंचमिर्मूर्तिशक्ति
भिः॥ त्रिशक्तिमूर्तिभिश्चाभ्यान्निधिवयं समन्वितैः॥ ३९॥ अनंतार्घ्यैः पराक्ष्मामातभिश्च हवादिभिः॥ सिद्धिभिश्चाणिमाद्याभि
रिंद्राद्यैश्च तदाहुवैः॥ ४०॥ हृवभसेत्रचंडेशोऽङ्गचिह्नं दनं दिवो॥ गणेशः सैन्यपञ्चैव स्वस्वतश्शरणलक्षिता॥ ४१॥ अणिमा
महिमा चैव गरिमालघिमा तथा॥ ईशित्वं च वशित्वं च प्राप्तिप्राकाम्यमेव च॥ ४२॥ अष्टैश्वर्याणि चोक्ता नितेजोरूपाणि केवलं॥
पंचमिर्वृक्षभिः पूर्वं हृत्त्रे वा भिरप्यतु॥ ४३॥ अंगैः समाद्यैः रिंद्राद्यैः पूजोक्ता मुनिभिरुतैः॥ उमाचंडेश्वरादीश्च पूजयेत्तदादितः॥
४४॥ यथामावरोर्युक्तं तेजोरूपं सदा शिवं॥ उमया सहितं देवं सुपचारैः पूजयेत्॥ ४५॥ सुप्रतिष्ठितशंखे स्पतीर्थे पंचा
मृतैरपि॥ अभिषेच्य महदेवं रुद्रसूक्तैः समाहितः॥ ४६॥ कल्पयेद्द्वैदिकैः मंत्रैः रासनाद्युपचारकान्॥ आसनं कल्पयेद्दे

गुरुः
२५

मं स्वागतं विहितां जलि॥ ४७॥ अधर्मवृत्तगुणोपेतं पाद्यं शुद्धोदकेन तु॥ तेनैवा च मनंदयात् मधुपर्कं मधुतरम्॥ ४८॥ पुन
राचमनंदत्वात्मानं मंत्रैः प्रकल्पयेत्॥ उपवीतं तथा वा सोभूषणानि निवेदयेत्॥ ४९॥ गंधमद्यं गंधं सुपुतं च निवेदयेत्॥
ततश्च विल्वमंदारक हारसरसीरुहं॥ ५०॥ धत्तं कर्णिकारं च द्रोणं पुष्पं च मन्त्रिकां॥ कुशपामां गुलसीमा धवी च कजाति
का॥ ५१॥ हृत्तीनियथा लघासं प्रज्यानि च साधकः॥ निवेदयेत्सुगंधानि माल्यानि विविधानि च॥ ५२॥ धूपं काला गुरुती
नां दीपं वा विविधं शुभं॥ अथ पायसं नैवेद्यं सद्यंतं सोपदं शकं॥ ५३॥ मोदका यूपसं पुतं शर्करा गुडं सुतं॥ मधुना तं दधि
पुतं जलपानं समन्वितं॥ ५४॥ तेनैव हविषा वह्ने जुहुयात्प्रभविता॥ आगमोक्तेन विधिना गुरुवाक्यनिमंत्रितः॥ ५५॥
नैवेद्यं शंभवेभ्यो दत्त्वा तां दलमुत्तमं॥ धूपनीरां जनेभ्यः शत्रुदप्येता सुत्तमं॥ ५६॥ समर्पयित्वा विधिवन्मंत्रैर्वैदिकैः
त्रिकैः॥ यद्यशक्तः स्वयं निस्वोपथा विभवमर्चयेत्॥ ५७॥ भक्त्या दत्तेन गौरीश सुव्यमात्रेण तुष्टुति॥ अथांगभूतां सकलां ग
णेशादीं पूजयेत्॥ ५८॥ सर्वेना नाविधेः कृत्वा साक्षां गंधाणामेदुधं॥ ततः प्रदक्षिणी कृत्य हृवचंडेश्वरादिकां॥ ५९॥ पूजोत्त
मर्प्य विधिवत्प्रार्थयेद्गिरिजापतिं॥ जपदेवजयाज्ञेयजयशंकरशाम्भवं॥ ६०॥ जयशर्वसुराध्यक्षजयसर्वसुरा र्वित॥ जयस

उ.त
रु.

वनिराधाय जयविश्वंभरव्या॥ ६९ ॥ जयविश्वेकवंदेशजयनागेंडभूषण॥ जयगोरीपतेशंभोजयचंडाईशेखरः॥ ६२ ॥
जयकोयकसंकाशजयानंतगुणव्यो॥ जयहृदविरूपाक्षजयाचित्यनिरंजनः॥ ६३ ॥ जयनाथरूपार्तिधोजयभक्तार्ति
भंजनः॥ जयदुष्टरससारसागरोत्तराण्यभो॥ ६४ ॥ प्रसीदमेमहाभागसंसारार्तिस्त्रिद्यतः॥ सर्वपापक्षयं कृत्वा रक्ष
मां परमेश्वरः॥ ६५ ॥ महादोषभग्नस्यमहापापहंतो जसः॥ महाशोकविनिवृत्त्यमहासौगतुरस्य च॥ ६६ ॥ अण
भारपरीतस्य दैत्यमानस्य कर्मभिः॥ ग्रहेः प्रपीडमानस्य प्रसीदममंकरः॥ ६७ ॥ दारिद्र्यः प्रार्थये देवपूजांते गिरिजा
पतिं॥ अथाद्योवापिराजावा प्रार्थये देवमीश्वरं॥ ६८ ॥ दीर्घमायुः सपारोर्गकोशवृद्धिर्विलोचति॥ ममास्तु नित्यमानंद
प्रसादानवशंकरः॥ ६९ ॥ शत्रवः संसयंयांतु प्रसीदंतु ममाग्रहः॥ नस्तु दुष्टवोराष्ट्रे जना संतु निरापदः॥ ७० ॥ इति
मारी संतापाशमंयांतु महीतले॥ सर्वेशस्य समृद्धिश्च भूयात्तु खमयादिशः॥ ७१ ॥ स्वमाराधये देवपूजांते गिरिजापतिं
ब्रह्मणो भोजयेत्पश्चादक्षिणमिष्टं पूजयेत्॥ ७२ ॥ सर्वपापक्षयकारी सर्वदारिद्र्यनाशिनी॥ शिवपूजे यमारव्यातासर्वभी
ष्टफलपदः॥ ७३ ॥ ब्रह्महत्यादिदोषाणां पुणो पुनश्च वि॥ प्रायश्चित्तानि दद्यान्निशिवद्वयहारिणं॥ ७४ ॥ वज्रना

युक्तः
रु.

त्रक्ते किमु न शोकार्हेन ब्रवीम्यहं॥ ब्रह्महत्याशतं चापि शिवपूजा विनाशयेत्॥ ७५ ॥ मया कथितमेतन्ने प्रदोषे शिवपूजनं॥
रहस्यं सर्वजंतूनां मंत्रनास्त्येव संशयः॥ ७६ ॥ एताभ्यामपि बालाभ्यां सर्वपूजा विधीयतां॥ अतः सर्वेश्वरादेव परां सिद्धिमवा
प्स्यसि॥ ७७ ॥ इति शांतिस्तु वचनमाकर्ण्य विजमानिनी॥ ताभ्यां तु सह बालाभ्यां प्रणाममुने ददं॥ ७८ ॥ विप्रस्त्री उवाच॥
अहमद्य कृतार्थास्मि तव दर्शनमात्रतः॥ एतौ कुमारौ भगवन्त्वा मे वशं रांगतौ॥ ७९ ॥ सखमेतनयो ब्रह्मं शुचि व्रतद्वती रितः॥
सखराज तु तोनात्रा धर्मगुणः कृतो मया॥ ८० ॥ एतां वदं च भगवन् भवच्छरण किं करं॥ समुद्रास्मान्मृतिना द्योरे संसारसा
गरो॥ ८१ ॥ इति प्रयत्ना शरणं द्विजस्त्री मां आस्पृश्या कौरमता यमाने॥ तुपादि देशाथ नयोः कुमारयोः मुने शिवाराधनमंत्र वि
द्यां॥ ८२ ॥ अथोपदिष्टो मुनिना कुमारौ ब्रह्मणी च सा॥ तं प्रणम्य समा मंत्रं जग्मुस्तेशिवमंदितात्॥ ८३ ॥ ततः प्रभृतिने वालो मु
निवर्ष्य पदेशतः॥ प्रदोषे पार्वतीशस्य पूजां च कृतुं जसा॥ ८४ ॥ एवं पूजयतो देवराज द्विजकुमारयोः॥ सुखेनैव यतीयायतयो
र्मितचतुष्टयं॥ ८५ ॥ कदाचिज्जपुत्रेण विनासो द्विजनंदनः॥ स्त्रातुंगतो नदीतीरे ववावज्जलीलया॥ ८६ ॥ तत्र निर्द्वानिर्घातिनि
र्मित्रे च कुट्टिमे॥ निधानं कलशं स्थलं प्रसूतं ददर्शितः॥ ८७ ॥ स दृष्ट्वा सहागम्य हर्वको तु क विह्वलः॥ दैवोपपन्नं मन्वानो ग

हातासिरसादधौ॥ ८८ ॥ ससंभ्रमं समानीय निधानकलशं वलात्॥ विधाय भवनस्यांते मतिरं समभाषत॥ ८९ ॥ मातर्मतिरिदं प
श्य प्रसादं गिरिजायते॥ निधानकुंभरूपेण दर्शितं कङ्कणात्मनः॥ ९० ॥ अथ सा विस्मिता सा चो समाह्वय नृपात्मजं॥ स्वपुत्रं प्रति न
याहमानयंती शिवा चर्चनं॥ ९१ ॥ अहंता मेव च पुत्रो निधानकलशं चिन्तितं॥ समं विभज्य गृहीतां मम शासनगौरवात्॥ ९२ ॥
इति मातुर्वचः श्रुत्वा तु तोषाद्विज नन्दनं॥ प्रत्याहराजपुत्रं तं विस्रवशं कार चर्चने॥ ९३ ॥ मातः तव पुता मेव सु कृतेन समा
गतं॥ नाहं गृहीतुमिष्टमि विभक्तं धनसंचनं॥ ९४ ॥ आत्मनः सुकृतालव्यं स्वयमेव भुवत्कसौ॥ यदा कदा विजौरीशः क
रिष्यति ह्यपामयि॥ ९५ ॥ सर्वं मर्चयतः शंभुः भूयोपि परया मुदा॥ संवत्सरो व्यतीयायत किन्नेव गृहेतयो॥ ९६ ॥ अथ
कदा राजसूनुः संहृतेन विजयना॥ वसंतसमये प्राप्ते विजहार वनांतरे॥ ९७ ॥ अथ दूरगतौ कापिव ने विज नृपात्मजौ॥ गं
धर्वकन्या कीडंती शतशतावपश्यतं॥ ९८ ॥ ताः सर्वाश्वाह सर्वांगो विहरं त्यो मनोहरं॥ दृष्ट्वा विजात्मजो दूराद्वा वनपनन्दनं॥
९९ ॥ इतः पुरीनगतं विहारं त्यगतस्त्रियः॥ स्त्रीसंनिर्गच्छं विबुधास्त्यजंति विमलाशया॥ १०० ॥ एताः कैतव कारिणो धनयो
वनदुर्मदा मोहयं त्योजनं दृष्ट्वा वचनयनकोविदा॥ १ ॥ अतः परित्यजेत्स्त्रीणां संनिधिं सहभाषणं॥ निजधर्मरतो विद्वां ब्रह्म

चारी विशेषतः॥ २ ॥ अतो हं नोत्सहे गंतुं कीडास्थानं मृगीदृशं॥ इत्युक्त्वा विजपुत्रं निवृत्तो दूरतः स्थितः॥ ३ ॥ अथासौ राजपु
त्रकुकोतुका विष्टमानसः॥ तासां विहारपदवीं मे कल्पाभयो ययो॥ ४ ॥ तत्र गंधर्वकन्यानां मध्ये त्वेका त्वरांगना॥ दृष्ट्वा तं
राजतनयं चिंतयामास चेतसा॥ ५ ॥ अहो कोय मुदारांगो सुवासर्ग सुंदरः॥ प्रलमातंगगमनो लावण्यमृतवारीभि
६ ॥ लीलालो लविशालाक्षो मधुरशिपतपेशलः॥ मदनोपमरूपश्रीसुकुमारंगलक्षणा॥ ७ ॥ इत्याश्चर्ययुतावा लादूराद
ह्मनृपात्मजं॥ सर्वां सखीसमालोक्य वचनं वेदमब्रवीत्॥ ८ ॥ इतो विदूरो हे सख्यो वनमत्स्यकमुत्तमं॥ विचित्रचंपकाशोकपु
त्रागवकुलैपुतं॥ ९ ॥ तत्र गत्वा दुतं सर्वसंचरं कुसुमोत्तमं॥ भवंत्यपुनरायां तु तावजिष्टा मयं हिरु॥ १० ॥ इत्यादिष्टः सखी
वर्गे जिगाम चिपिनांतरं॥ सापि गंधर्वजातस्थो न्यस्तद्वि नृपात्मजे॥ ११ ॥ तां समालोक्य तत्तं गीनवपौ वनशोभिनीं॥ वात्सल्यं स्व
रूपसंपत्त्या परिभूय नित्योत्तमं॥ १२ ॥ राजपुत्रः समागम्य कोतुकोत्तुल्लोचनं॥ अवाप देवयोगेन मदनस्य शरवर्षां॥
१३ ॥ गंधर्वतनया सर्वप्राप्ता पनूपसूतवे॥ उत्थाय तरसा तस्मै प्रददौ पद्मवासनं॥ १४ ॥ कृतोपचारमासी नंतमासाद्य सुमध्य
मा॥ पप्रच्छ तदूपागुणैर्धृता धैर्याकुलैर्द्विजैः॥ १५ ॥ कत्वं कस्तपत्राक्षकल्पादेशादिहागतः॥ कस्य पुत्र इति प्रेम्णा विष्ट सर्वे न

ब्रह्म
२८

वेदयत् ॥ १६ ॥ विदर्भराजतनयं विधुस्तपित्मातृकां ॥ शत्रुभिर्हेतुसंस्थानं मात्मानं परराष्ट्रकं ॥ १७ ॥ सर्वमावेश्य भू-
यत्त्वं पप्रच्छ नृप नंदनः ॥ कस्तं कामोरुकिं चात्र कायं ते कस्य चात्मजा ॥ १८ ॥ किं वधाय सिद्धं वा किं वा वक्तुं मि-
हेच्छसि ॥ इत्युक्त्वा साधुः प्राह भृशराजं दसतमा ॥ १९ ॥ अस्त्येकोऽविडो नाम गंधर्वाणां कुलाग्रणी ॥ तस्याह-
मस्मितनयानाम्नाचां सुमती स्मृता ॥ २० ॥ त्वामायांतं विलोकाहं त्वसंभाषणालालसा ॥ त्वत्कासखीजनं सर्वमेकैवास्मि म-
हामते ॥ २१ ॥ सर्वसंगीतविद्यासु नमतो नास्तिकांचन ॥ समगेयेन तुष्यंति सर्वा अपि सुरास्त्रियः ॥ २२ ॥ साहं सर्वकल्पा-
भिजाता तसर्वजने गिता ॥ तवाहमीक्षितं वेदमपि ते संगतं मनः ॥ २३ ॥ तथा ममापि नो सर्वदेवेन प्रतिपादितं ॥ आचम्यो-
स्त्रेह मेघोत्रनाभिभूयादितः परं ॥ २४ ॥ इति संभाष्यते नाधु प्रेमागंधर्वनंदना ॥ मुक्ताहारंद्यौतस्यैकुरुवांतरभूषणां ॥ २५ ॥
तमादायादुर्गहारं सतस्याप्रणयाकुल ॥ गाढहर्षपरिसक्त इदमोह नृपात्मजा ॥ २६ ॥ सत्यमुक्तं त्वया भीरुतयाप्येकं वदाम्य-
हं ॥ त्वत्करोत्यस्य निश्चयकथं त्वं भवसि प्रियो ॥ २७ ॥ सात्वधितुमतीवाला विलंघयितुं शक्तेः ॥ स्वर्द्धपाचरणीं कर्तुं मूढेव
कथमर्हसि ॥ २८ ॥ इति तत्पवचः श्रुत्वा तं प्रत्याह सुविस्मिता ॥ अस्तु नाम तथेवाहं करिष्ये पश्य कौतुकं ॥ २९ ॥ गच्छतावत्स-

गुरुः
२८

भवनं परमेश्वरः प्रातरेवतुः ॥ आगच्छ पुनरत्रैव कार्यमस्ति च तोमरा ॥ ३० ॥ इत्युक्त्वा तं नृपसुतं सारसगतसखीजना ॥ अपक्राम त-
वावंगीतचापिनृपनंदनः ॥ ३१ ॥ सचमभ्यत्यहर्षेण छिन्नपुत्रस्य सन्निधिं ॥ सर्वमाख्यायते नैव सार्धं स्वभवनं पयो ॥ ३२ ॥
तांच विप्रसतीभ्यो हर्षपितृानृपात्मजा ॥ परमो छिन्नपुत्रेण सार्धं तेनैव नंदययो ॥ ३३ ॥ सतया पूर्वनिर्दिष्टं स्थानं प्राप्य नृपात्
मजः ॥ गंधर्वपतिप्राप्तावभिनंद्य कुमारकौ ॥ ३४ ॥ उपवेश्य सेनेरमेराजपुत्रमभाषत ॥ गंधर्वीवाच ॥ राजेंद्रपुत्रपूर्वपुः के-
लाशंगतवानहं ॥ ३५ ॥ तत्रापश्यं महादेवं पार्वत्या सहितं प्रभुं ॥ आहूय मां स देवेशः सर्वघातुदिवौकसो ॥ ३६ ॥ संनिधावाह भ-
गवान् कुरुणामृतवारिधिः ॥ धर्मगुप्तां वयः कश्चिद्राजपुत्रोत्तिभतले ॥ ३७ ॥ अकिंचनो भ्रष्टा ज्योहृतबुद्धश्च शत्रुभिः ॥ सेवा-
लो गुरुवाक्येन मदूर्ध्वारतः सदा ॥ ३८ ॥ अद्य ततपितरः सर्वमां प्राप्ता तत्प्रभावतः ॥ तत्पत्न्यमपि साहय्यं कुरु गंधर्वसतम ॥ ३९ ॥
यथा सो निजराज्यस्था हतशत्रुर्मविष्यति ॥ इत्याज्ञां महेश्वरेण संप्राप्य निजमंदिरं ॥ अनयाम उहित्राववज्रशोभयितस्तथा ॥ ज्ञात्वा
दंसकलेशं भो निर्व्यागं कुरुणामज ॥ आदाये मां उहितं प्राप्नोस्मीद वनोतरो ॥ अथ रुनो प्रयच्छामि कन्यामं सुमतीतव ॥ ४० ॥ हत्वा
शत्रूंस्वराष्ट्रेन त्वां स्थापयामि शिवाज्ञया ॥ तस्मिं पुरे ह्यमनया भुक्ता भोगो यथोचितो ॥ ४१ ॥ दशवर्षसहस्रं तं गतो सिगिरिशालये ॥

तत्रापि मम कन्येयं त्वामेव प्रतियश्रपति ॥ ४४ ॥ अनेनेव स्वदेहेन दिव्येन शिवसंनिधौ ॥ हंति गंधर्वराजसं माभाष्य नृप
नंदनं ॥ ४५ ॥ तस्मिं वरेऽहितरं पाणिग्राहमकारयत् ॥ पारिव्रजमदात् तस्मै रत्नभारं महोत्तमं ॥ ४६ ॥ चंडामणिं चंद्रनि
भं मुक्ताहारं च भासुरं ॥ दिव्यालंकारवासं तिकांतस्वरं परिच्छदं ॥ ४७ ॥ गजानामयुतं भूयो नियुतं नीलवज्रिनां ॥ स्पंदनानां
सहस्राणि सौवर्णानि महानि च ॥ ४८ ॥ पुनरेकं रथं दिव्यं धनुश्चैव द्राघुधोपमं ॥ शस्त्रास्त्राणां सहस्राणि तूष्णीं चाक्षपसाय
कौ ॥ ४९ ॥ आनेघचर्ममौर्व्यां शक्तिं च रिपुमर्दिनी ॥ दुहितुपरिचर्यार्थं कन्यानां च सहस्रकं ॥ ५० ॥ ददौ प्रीतमना त
स्मै धनानि विविधानि च ॥ गंधर्वसैन्यमत्युग्रं च तुरंगसमर्थितं ॥ ५१ ॥ पुनश्च तत्सरोयार्थं गंधर्वाधिपतिं ददौ ॥ इत्थं
राजेन्द्रतनयः संप्राप्य प्रियमुत्तमं ॥ ५२ ॥ अमीषु जाया सहितौ मुमुक्षो निजसंपदा ॥ कारयित्वा स्वदुहितुर्विवाहं स्वमयोचि
तं ॥ ५३ ॥ ययौ विमानमारूढ्य गंधर्वाधिपतिं दिवं ॥ धर्मगुप्तः कृतोद्धारः सह गंधर्वसेनया ॥ ५४ ॥ पुनस्त्वनगरो प्राप्य जया
नरिषु बाहिनी ॥ दुर्द्धारणरोहता शक्त्वा गंधर्वसेनया ॥ ५५ ॥ निःशेषितारतिवलप्रविवेश निजं पुं ॥ ततो भिविक्तः स वि
वैवाह्येणोत्त्रमहोत्तमे ॥ ५६ ॥ रत्नसिंहासनां रूढश्चक्रैराभ्यमकंठकं ॥ पवित्रवनिता पूर्वतमपुष्पस्वपुत्रवत् ॥ ५७ ॥ शौव

शुक्रः
२२

माता भवन्त्यस्य भ्राता द्विजनेदनः ॥ गंधर्वतनया जाया विदर्भविषये मतः ॥ ५८ ॥ आराध्य देवतां शंभुं धर्मतुष्टौ नृपो भवन् ॥ स
वमन्ये स माराध्य प्रदोषे गिरिजापति ॥ ५९ ॥ लभन्ते मीप्सिता कामा देहांते परमो गति ॥ सत उवाच ॥ स तन्महाव्रतं पुराणं प्र
दोषे शंकराब्जने ॥ ६० ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणां ये तत्संशयनं परं ॥ यस्तच्छृणुयात् पुराणं मारुत्यानं परमाद्भुतं ॥ ६१ ॥ प्रदोषे शि
वपूजां ते कथयेद्वासमाहितः ॥ भवेन्न तस्य दारिद्र्यं जन्मोत्तरशतेषुपि ॥ ६२ ॥ ज्ञानेश्वर्यसमायुक्तः सौत शिवप्रदं व्रजेत् ॥ ये प्रा
प्य दुर्ध्वं भूमिदं मनुजाः शरीरं कुर्वन्ति हंत परमेश्वरपादपूजां ॥ ६३ ॥ धन्यास्त एव निजपुण्यजितत्रिलोकास्तेषां पदां वुज र
जो भुवनं पुनाति ॥ ६४ ॥ इति श्री स्कंदपुराणे वृक्षोत्तरखंडे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ सत उवाच ॥ नित्यानंदमयं ज्ञातं निर्विक
लं निरामयं ॥ शिवतत्त्वमनाद्यंतं ये विदुस्ते परंगताः ॥ १ ॥ विरक्ता कामभोगेभ्यो ये च कुर्वन्त्यहेतुकी ॥ भक्तिमयरी शिवे धीरास्त
ेषां मुक्तिर्न संशयः ॥ २ ॥ विषयानपि संधाय ये कुर्वन्ति शिवे रतिम् ॥ विषयेर्नाभिभूयंते भुजानास्ते फलान्यपि ॥ ३ ॥ येन केनापि
भावेन शिवभक्तिं युतो नरः ॥ न विनश्यति कुत्रापि कालेनापि परंगति ॥ ४ ॥ आरुरुक्षुः परं स्थानं विषयांस्त्यक्तुं मम मासु ॥
पूजयेत्कर्मणी शंभुं भोगेन शिवमाप्नुयात् ॥ ५ ॥ अशक्तः कश्चिदुत्सृज्य प्रायो विषयवासनं ॥ अतः कर्ममयी पूजा कामधेनु

शरीरिणीं॥ ६॥ मायामयेपिसंतरेयेपिहृत्पचिरसुखं॥ मुक्तिमिच्छंतिदेहंतेतेबांधर्मीयमीरितः॥ ७॥ शिवपूजासदाकार्यी
हेतुः स्वर्गपदार्गयो॥ सोमवारेविशेषेणप्रदोवादिगुणैर्युते॥ ८॥ केवलंवापियेकुरुः सोमवारेशिवार्चनं॥ नतेवाविद्यते
किंविदिहामत्रवदुर्भं॥ ९॥ उपोषितः सुचिर्भत्वासोमवारेजितेन्द्रियः॥ वैदिकैर्त्रैकि कैर्वापिविधिवत्पूजयेद्विवम्॥
१०॥ ब्रह्मचारीगृहस्थोवाकन्यावापिसभर्तृका॥ विभर्तृकावापिसंपूज्यलभतेपरमीप्सिता॥ ११॥ अत्राहंकथयिष्यामिक
थांश्रोत्रमेनोरमां॥ श्रुत्वाकृतधियः शंभोभक्तिं कुर्वन्तुमिच्छन्तां॥ १२॥ आप्यावर्तेनृपः कश्चिदासीधर्महतावरः॥ चित्रवर्मे
तिविद्यातोधर्मराजोदुरात्मनां॥ १३॥ सगोत्राधर्मसेतुनांशास्ताडस्पृशामिनां॥ यथासकलयत्नानांजाताशरणमिच्छतां॥
१४॥ कर्त्तुमिच्छन्पुण्यनांदातासकलसंपदां॥ जेतासपत्नं हंदांभक्तः शिवमकुंदयो॥ १५॥ सोमकूलसपत्नीपुलखापु
त्रांमहोजसः॥ चिरेणप्रार्थितंलेभेकन्यामेकामनोरमां॥ १६॥ सल्लोतनयांदिष्याहिमवांनिवर्षती॥ आत्मानंदेवस
दृशंमेनेपूगीमनोरथम्॥ १७॥ सरकदाजातकलक्षणानाह्यपसर्वान्दिजहंदमुद्याने॥ कुतूहलेनाभिनिविष्टचेताः प
पुच्छतस्याजननेफलाग्निं॥ १८॥ अथतत्राब्रवीदेकीवदुजोद्विजसतमः॥ सवासीमंतिनीनाम्नाकन्यातवमहोयते॥ १९॥

उमेवमांगल्यवतीदमयंतीवरूपिणी॥ भारतीवकलाभिज्ञालक्ष्मीरिवमहागुणा॥ २०॥ सुपूजादेवमातेवजानकीवधृतसुता॥ र
रिप्रभेलसत्कांतिश्चंद्रिकेवमनोरमा॥ २१॥ दशवर्षसहस्राणि सहरज्जीप्रमोदते॥ प्रसूयतनयानष्टौ परं सुखमवाप्स्यसि॥ २२
२॥ इत्युक्तं नृपतिर्द्विजैः संपूज्यतं द्विजैः॥ अवापपरमाप्रीतिं तद्वागमृतसेवनात्॥ २३॥ अथागोविद्धिजः पादुधैर्यवान
विशंकितः॥ एषांचतुर्दशेवर्षेवैधव्यं प्रतिपश्यति॥ २४॥ इत्याकर्णवचसास्यवज्रनिर्घातनिष्ठुरं॥ मुहूर्तमभवद्राजाचिंताया
कुलमानसः॥ २५॥ अथसर्वान्समुत्सृज्यब्राह्मणान्ब्रह्मवत्सलः॥ सर्वदेववर्शगतानिश्चितः प्रार्थितोभवत्॥ २६॥ सापि
सीमंतिनीबालाक्रमेणगतमेसवा॥ वैधव्यमात्मनोभाविमुग्रावाप्तसुखीसुखात्॥ २७॥ परंनिर्वेदमापन्नातदाकर्णसुचिस्मि
तः॥ याजवल्करमुनेपत्नीमैत्रेयीपर्यपुच्छतः॥ २८॥ मातस्त्वचरणभोजं प्रपन्नास्मिभयाकुला॥ सोभाग्यवर्द्धनं कर्मममुशं
सितुमर्हसि॥ २९॥ इतिप्रपन्नानृपतेः कन्याः प्राहमुनेः सती॥ शरणाबुजतर्त्तगीपार्वतीशिवसंयुता॥ ३०॥ सोमवारेशिवंजो
रीपूजयत्वसमाहिता॥ उपोषितावासुस्नात्वाविराजंवरधारिणी॥ ३१॥ यतवांक्रिश्चलमतिः पूजांकृत्वायथोचिता॥
ब्राह्मणभोजयित्वाशिवंसम्यक्प्रसादय॥ ३२॥ पापक्षयोभिषेकेणसात्राज्यपीठपूजनात्॥ सौभाग्यमखिलं सौ

ब्रह्मो
३९

त्वं गंधमाला शतार्चनात् ॥ ३१ ॥ धूपदानेन सौगंध्यं कांतिदीपघदानतः ॥ नैवेद्येन महाभोगोलश्रीलां कलदानतः ॥ ३४ ॥
धर्मार्थकाममोक्षानां नमस्कारप्रसादतः ॥ अष्टैश्वर्यादिसिद्धीनां जपखरिहासाधनं ॥ ३५ ॥ होमेन सर्वकामानां समृद्धिस्तु
पतायते ॥ सर्वेषामपि देवानां तुष्टिर्ब्रह्मण भोजनं ॥ ३६ ॥ इत्थमाराधय शिवं सोमवारं शिवप्रति ॥ अथापदमपि प्राप्ता वि
पद्भिर्न विहस्यते ॥ ३७ ॥ घोरात्पौरं प्रपन्नापि महालोकेश भयानकं ॥ शिवपूजाप्रभावेन तरिष्यसि महद्भयं ॥ ३८ ॥ इत्थं सी
मंतिनी सभ्यगनुसास्य मुनेः सती ॥ ययौ सापि वारो हर राजपुत्री तथा करोतु ॥ ३९ ॥ दमयंत्या नलस्यासीद्विदसे नाह्वयः सुतः
तस्य वंद्यो गदो नाम पुत्रो भूषणं सन्निभः ॥ ४० ॥ चित्रवर्मान् पश्येत्तामाह्वयन् पात्मजं ॥ कन्यासीमंतिनी तस्मै प्रायच्छुर्वनु
तया ॥ ४१ ॥ सोममहोत्सवस्तत्र तस्या तु ह्यहर्षवर्णि ॥ यत्र सर्वमहीशानी समवायो महानभूत् ॥ ४२ ॥ तस्याः पाणिग्रहं काले
कृत्वा चंद्रागदं कृतौ ॥ उवासकतिविन्मतांस्तत्रैव भुजालये ॥ ४३ ॥ एकदा यमुना तर्जुनराजतनयो वली ॥ आहूतं हतरीं केचि
द्वयस्यैः सह लीलया ॥ ४४ ॥ तस्मिन्तरुनिकालिंदी राजपुत्रो विधेर्वशीत् ॥ प्रमज्जसह कैवर्णे आवर्तमिह तातरी ॥ ४५ ॥ हाहेति श
ब्दः सुमहानासीत् तस्यास्तद्वये ॥ पश्यतां सर्वसैन्यानां प्रलापो दिवमस्य शत ॥ ४६ ॥ मज्जंतो ममिरे केचित् केचिद्राहो

उरः
३९

दरंगताः ॥ राजपुत्रादयः केचिन्नाह्वयंत महानले ॥ ४७ ॥ तदपश्चत्पराजापि चित्रवर्मातिविह्वलः ॥ यमुनायाः तटं प्राप्य वि
चेष्टा समपद्यता ॥ ४८ ॥ श्रुत्वा च राजपत्यश्रवणं बुर्गतचेतना ॥ साचसीमंतिनी श्रुत्वा पपात भुवि मूर्छिता ॥ ४९ ॥ तथा
स्ये मंत्रिमुत्थाश्वनायकाः सपुरोहिताः ॥ विह्वलाः शोकसंतप्ताः धलेपुर्मुक्तमूर्द्धजाः ॥ ५० ॥ इन्द्रसेनो पिराजेंद्रः पुत्रवा
र्त्ता सुदुःसहं ॥ आकर्ण्य सह पत्नीभिर्नष्टसंतः प्रयातह ॥ ५१ ॥ तन्मंत्रिणश्च तत्पौरास्तथा तद्देशवासिनः ॥ आवातु ह्य
वनिताश्चक्रुः शोकविह्वलाः ॥ ५२ ॥ शोककेचिदुरोजघुः शिरोजघुश्च केचन ॥ हाराजपुत्रहाता तकासिकासीति
बभूवुः ॥ ५३ ॥ सर्वशोकाकुलं दीनमिन्द्रसेनमहीपतेः ॥ नगरं सहस्रं शुभं चित्रवर्मपुरं तथा ॥ ५४ ॥ अथ हृदयैः समाश्रुतश्चि
त्रवर्ममहीपतिः ॥ शनैर्नगरमागत्य सांत्वयामास चान्तरमज्जा ॥ ५५ ॥ सराजं भसिमग्रं स्वजामातुस्तस्मादधवे ॥ आगतैः कारया
मासता कल्याणैर्धुदेहि कं ॥ ५६ ॥ साचसीमंतिनी साध्वी भर्तुर्त्रैकमिये सती ॥ पित्रानिषिद्धास्त्रेह न वै धर्मप्रत्यपद्यत ॥ ५७
मुनिपत्न्यो यदिह यत्सोमवारव्रतं शुभं ॥ न तस्याजशुभाचारवैधव्यं मातृवत्पि ॥ ५८ ॥ एवं चतुर्दशैव धेनुः खं प्राप्य सुदारुणं ॥
ध्यायंती शिवपादं वत्सरत्रयमत्यगात् ॥ ५९ ॥ पुत्रशोकादिबोध्यतमिन्द्रसेनमहीपतिः ॥ प्रसूतस्य दायादासज्ञां राजपुत्रो

जसा ॥ ५२ ॥ हतसिंहासनसुरौर्दयादिरप्रजोरपः ॥ निगृह्यकाराभवनेसपत्नीकोनिवेशितः ॥ ६० ॥ चंद्रांगदोपितसुत्रोनिमग्नोय
मुनाजले ॥ अथोधीवतरनेकोददर्शोरगकामिनी ॥ ६१ ॥ जलक्रीडानुसक्ताहृष्टाराजकुमारकं ॥ विस्मितास्तमयोनिनुः प्रातालं प
न्नगालयं ॥ ६२ ॥ सनीपमानः सहसापन्नगीभिर्मपात्मजः ॥ तत्सकस्यपुरं रम्यं विवेशपरमशुभं ॥ ६३ ॥ सोपश्यद्राजतनयोमहं
भवनोपमं ॥ महारत्नपरिभ्राजन्मयूषपरिदीपितं ॥ ६४ ॥ वज्रविद्रुमवैडूर्यप्रासादशतसंकुलं ॥ माणिक्यगोपुरादालं मुक्तादा
मभिरुज्ज्वलं ॥ ६५ ॥ चंद्रकांतस्थलीरम्यं हेमद्वारकवाटकं ॥ अनेकशतसोहस्रं मणिदीपविराजितं ॥ ६६ ॥ तत्रापश्यत्सभामध्ये
निषसंरत्नविष्टरे ॥ तत्सकं पन्नगाधीशं फणनेकशतोज्ज्वलं ॥ ६७ ॥ दिव्यं वरधरं दीप्तरत्नकुंडलमंडितं ॥ नानारत्नपरीक्षिप्तमु
कुण्डलतिरजितं ॥ ६८ ॥ फणमणिमयूखायैः रसंख्यैः पन्नगोत्तमैः ॥ उपासितं प्रांजलिभिश्चित्रालंकारभूषणैः ॥ ६९ ॥ रूपयौव
नमाधूर्यविलाशगतिशोभिना ॥ नागकन्यासहस्रेण समंतात्परिवारितं ॥ ७० ॥ दिव्याभरणदीप्तांगं दिव्यचंदनचर्चितम् ॥ कालाग्नि
मिव उर्ध्वं तेजसादित्यसन्निभं ॥ ७१ ॥ हृष्टाराजसुतोधीरः प्रणिपत्यसभातले ॥ उत्थितः प्रांजलितस्त्वोत्तेजसाक्षिप्तलोचनः ॥
७२ ॥ नागराजोपितं हृष्टाराजपुत्रं मनोरमं ॥ कौयंकस्मादिहायात इति प्रवृत्तपन्नगी ॥ ७३ ॥ तादुबुयमुनातोये हृष्टोस्माभिर्यदृष्ट

यः ॥ अतातकुलनामायमानीतवसन्निधिः ॥ ७४ ॥ अथ हृष्टो राजपुत्रस्तत्सकं नमहात्मना ॥ कस्यासितनयः कत्वं कोदेशः कथय
स्वमे ॥ ७५ ॥ राजपुत्र उवाच ॥ अस्मिन्मंडले कश्चिदेशो निषधः संज्ञितः ॥ तस्याधिपोभवद्राजानलोनाममहायशः ॥ ७६ ॥ सपु
एषकीर्तिः स्थितिपोदमयंती पतिः प्रभुः ॥ तस्यासीदिन्द्रसेनायः पुत्रस्तस्य महात्मनः ॥ ७७ ॥ चंद्रांगदोस्मिन्नाम्राहं नवोऽश्वसु
रालये ॥ विरुन्ध्यमुनातोये निमग्नो देवचोदितः ॥ ७८ ॥ हताग्निः पन्नगद्वीभिरुनीतोस्मितवांतिकं ॥ हृष्टवास्तवपादाभ्यं पुण्ये
र्जनांत राज्ञिते ॥ ७९ ॥ अथ धनोऽस्मि धनोऽस्मि हतार्थोऽपि तरोमम ॥ यत्प्रेक्षितो हं कारुण्यतत्त्वया सभषितोऽपि च ॥ ८० ॥ स
त उवाच ॥ इत्युदारमसंभ्रांतवचस्तस्यापि पेशलं ॥ तत्सकः पुनरोत्तमुक्त्वा हमाधेराज नंदनं ॥ ८१ ॥ तत्सक उवाच ॥ भो भो न
रेन्द्रदायादमाभैषीदीरतां व्रजः ॥ सर्वदेवेषु को देवो युष्माभिः पूज्यते सदा ॥ ८२ ॥ राजपुत्र उवाच ॥ यो देवः सर्वदेवेषु महादे
व इति स्मृतः ॥ पूज्यते सह विष्वात्मा शिवोऽस्माभिर्हमायति ॥ ८३ ॥ हत रूपोऽतस्त्वज्जिह्वः स नः पूज्यो महेश्वरः ॥ यस्यांशो सा
त्विर्दिव्यं विप्रद्विष्टु सनातनः ॥ ८४ ॥ विष्वं विभर्ति भूतात्मा शिवोऽस्माभिर्हमायति ॥ यस्यांशो सात्त्विकः कालाग्निः सानि
भः ॥ ८५ ॥ विष्वं मेतदहं ते संपूज्योऽस्माद्गिरीश्वरः ॥ यो विधाता विधातुश्च कारणस्यापिकारणः ॥ ८६ ॥ तेजसां परमं तेजो शिव

सपरमांगति॥ योति कस्योपि दूरस्थो मायो परतचेतसां॥ ७॥ श्रीपरिदेयधामासौ शिवो नः परमांगति॥ यो योतिष्ठतियो
भूयो यो वा यो सलिले च यः॥ ८८॥ य आकाशे च विश्वात्मा संपूज्यो न सदा शिवः॥ यः साक्षी सर्वभूतानां य आत्मस्थो निरंज
नः॥ ८९॥ पश्येच्छाचसगोलोकः सोऽस्माभिः पूज्यते शिवः॥ यमेकमाद्यं पुरुषं पुराणं वदंति भिन्नं गुणवैक्यं तैरपि॥ सत्रतमे
केयतुरीयमन्येकं स्यमन्ये स शिवो गतिर्नः॥ ९१॥ यत्र स्य शत्येन मच्चिंत्यत त्वेदं तदधामार्गमसत्कुरूपं॥ मनोवचो हृतय
आत्मभार्जसंख्यं पूज्यः परमः शिवो नः॥ ९२॥ यस्य प्रसादं प्रतिलभ्यंते तर्वां हंति नेदं पदमज्जनं वा॥ नितीर्णं कर्मार्णवकालच
क्रांतं त्वभाता स शिवो गतिर्नः॥ ९३॥ यस्य स्मृतिं सकलपापहृजं विद्यातं सद्यः करोत्यपि वपुत्क सज्जन्मभाजं॥ यस्य स्वरूपम
विलिख्यति भिर्बिभ्र्यं तस्मै शिवाय सततं करवामपूजं॥ ९४॥ यन्मूर्ध्नि लब्धं निलया सुरलोकसिंधुर्यस्यां कगा भगवती जग
दंबिका वा॥ यत्कुंडले त्यह ह वासुकि तस्य कौश्वेय कंठभूषणमिहं गरुडं करालं॥ ९५॥ यद्गालने त्रंज्वलनः प्रचंडः शो
स्माकमेव गतिरर्द्धशार्ङ्गकमौलिः॥ जयति निगमवदं येन यस्यां प्रियं भज्यति स दसि नित्यं योगिनां यस्य कीर्तिः॥ ९६॥
जयति सकलतत्त्वाभीतमेयस्य मूर्तिः स विजितगुणसर्गः पूज्यते स्माभिरीशः॥ ॥ स्तुत उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्मत्तस्य

कः श्रीतमानसः॥ जातमस्ति महादेव राजपुत्रमभावत॥ ९७॥ तत्सक उवाच॥ ॥ परितुष्टोऽस्मि भंडं ते त्वराजे नूनं दनं॥ वालोपि
मध्वं तत्तं वेत्सि शो वं परात्परम्॥ ९८॥ सधरत्नमयो लोके स ता आहृष्टशोचला॥ एते कल्पयुगाः सर्वे वाप्यो मृतसंभसः॥ ९९॥
॥ नात्र मत्सु भयं घोरं न जरा रोग पीडनं॥ यथेष्टं विहरात्रैव भुंज्ये भोगान्यथोपि तान्॥ १००॥ इत्युक्ते नागराजेन सराजे नृकु
मारकः॥ प्रत्युवाच परं प्रीत्या कृतं न तिरुदारधी॥ १॥ कृतदारोऽस्य हं काले सुव्रता गृहणी मम॥ शिवपूजारातानि त्वं पितरावे
कपुत्रको॥ २॥ ते त्वयं मां मत्तं मत्वा शोकेन मरुतादिता॥ प्रायः प्राणैर्विपुज्यंते देवा त्प्राणान्दहंति वा॥ ३॥ अतो मया वहुतिथं ना
त्र स्थेयं कथं न॥ तमेव लोकां कुरुपयामो प्रापयितुमर्हसि॥ ४॥ इत्युक्त्वा तं नरदेव पुत्रं दिव्यैर्वात्रैः सुरपादपोष्यैः॥ अपापयि
त्वा वरगंधवासः स्वयं त्वदिव्याभरणैर्विविधैः॥ ५॥ सैतोषयित्वा विविधैश्च भोगैः पुनर्वभावे भुजगाधिराजः॥ यदा यदा मां स्म
रसि त्वदग्रे तदा तदा विक्रियते ययेति॥ ६॥ पुनश्च राजपुत्राय तक्षकोऽश्वं च कामगं॥ नानादीपसमुद्रेषु लोकेषु च निरर्गलम्॥
७॥ दत्तवान् रत्नभाराणां दिव्याभरणवाससां॥ बाहूनाय ददावेकं राक्षसं पद्मगेश्वरं॥ ८॥ तत्सहायार्थमेकं च पद्मगेंद्रकुमारकं॥
न्ययुं क्तैश्च कुरुप्रीत्या गच्छेति विसमर्ज्जह॥ ९॥ इति चंडांगदः सर्वसंगृह्य विविधं धनं॥ अश्वं कामगमाहृत्वा तस्यां सह विनिर्य

यो॥ १०॥ समुद्रनीदिवोन्मत्तस्मादेव नदीजलात्॥ विजहारतटेरम्येदिव्यमास्तुवाजिनं॥ ११॥ अथास्मिन्समयेतन्वी
 सत्समीमंतिनीसती॥ त्वातुंसमाययौतत्रसखीभिः परिवारिता॥ १२॥ साददर्शनदीतीरेविहरंतंनृपात्मजं॥ रक्षमानरूपे
 णानागमुत्रेणवाचिंतं॥ १३॥ दिव्यतल्पेसमासीनं दिव्यमाल्यावतंसिकं॥ देहेनदिव्यगंधेनप्राक्षिर्तुं दशयोजनम्॥ १४॥
 तमपूर्वाकृतिंवीक्ष्यदिव्याद्यमधिसंभितं॥ जडोन्मत्तेवभीतेवतस्यौतन्यस्तलोचन॥ १५॥ तांचराजेन्द्रपुत्रोसौ दृष्टपूर्वा
 मित्रस्मरन्॥ निर्मुक्तकण्ठीभरणं कंठसूत्रविवर्जितं॥ १६॥ असंयोजितधस्मिन्नामंगरागरसोक्तिं॥ त्यक्तनीलांजना
 पांगीकुशंगीशोकद्रुषितां॥ १७॥ तां हृष्टास्तु रगाऽपविष्टः सरित्तटे॥ तामास्तु यवरागेहसुपविश्येदमब्रवीत्॥ १८॥ का
 त्वंकस्यकलत्रं वाकस्यासितनयासती॥ किमिहशंगतावात्येऽसहंशोकलक्षणां॥ १९॥ इतिस्नेहेनसंपृष्टासावधरंभ्र
 लोचनं॥ लज्जितासर्वमाख्यातुंतत्सखीसर्वमब्रवीत्॥ २०॥ इयंसीमंतिनीनाम्नास्तुधानिषधभजते॥ चंद्रोदस्यमहि
 मीतनयाचित्रवर्माणः॥ २१॥ तस्याः पतिर्देवयोगान्निमग्नोस्मिन्महाजले॥ तेनेयंप्राप्तुर्वैधव्यावात्नाऽऽखेनसोषिता॥ २२॥
 एवंवर्षत्रयंतीताशोकेनातिवलीयसा॥ अघेऽविरितं प्राप्तेस्नातुमत्रसमागता॥ २३॥ अश्वसुरोऽस्यः साराजेंद्रो हतराज्यः प्रमा

धिभिः॥ वलाहृतीतोवद्व्यसमार्यः सखीसोषितः॥ २४॥ तथाप्येषाभुभावा सोमवारेमहेश्वरं॥ साविकंपरयाभक्त्या पूज्यते विम
 लाशया॥ २५॥ स्तुतुवाच॥ ॥ इत्थं सखीमुखेनैव सर्वमावेद्यमुब्रतः॥ ततः सीमंतिनी प्राह स्वयमेव नृपात्मजं॥ २६॥ कस्तुं कंद
 र्पसंकाशः काविमोचतमार्गगौ॥ देवोनरोवासिहोवागंधर्वीवायकिन्नरः॥ २७॥ किमर्थंममवृत्तं तस्मिन्निवपुच्छसि॥ किमांवे
 स्मिन्महाबाहो दृष्टवान्किमुकुत्रवित्॥ २८॥ दृष्टपूर्वद्वामासिमयाचस्वजनो यथा॥ सर्वकथयतत्वेनसंत्यसाराहिताधवः॥ २९॥
 स्तुतुवाच॥ ॥ स्तोवदुक्तान्नरदेवपुत्रीसवाव्यकंठी सुचिरंरुदमुमोहभूमौ पतितासखीभिर्हृत्तानकिंचित्कथितं शशाक
 ३०॥ श्रुत्वाचंद्रोदः सर्वप्रियायाः शोककारणं॥ मुहूर्तमभवत्तुह्यंस्वयंशोकसमाकुलः॥ ३१॥ अथास्मात्प्रियातन्वीवि
 विधैर्वीक्यनेसुते॥ सिद्धनामवयं देवाः कामगा इति सोब्रवीत्॥ ३२॥ ततो वलादिवाहृषपाणिग्रहणशंकितां॥ पुलकांवि
 तसर्वंगीकणीमिदमब्रवीत्॥ ३३॥ कापिलीकेमया दृष्टः सखीमतीवरानने॥ त्वद्वताचरणां प्रीतसद्यस्वर्गमिष्यति॥ ३४॥
 अपनेपतितेशो कंदित्रैरेवदिनेऽर्च्यं॥ एतत्संसितुमायातस्त्वभर्तुं सखास्महं॥ ३५॥ अत्रकार्येनसंदेहः शयामि शि
 वपादयोः॥ तावत्त्वहदयेस्यैर्यनप्रकाशंकुतश्चन॥ ३६॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा सुधाधारशताधिकं॥ संभ्रमाज्जातनय

वस्तु
३५

नातमेवमुक्तैस्ततः॥ ३७॥ प्रेमबंधानुगुणितं वाक्यं चादुरसायनं॥ विभ्रमो दारसाहितं मधुरा पांशुवीक्षणं॥ ३८॥ स्वपाणि
स्पर्शनोद्भिन्नपुलकांचितविग्रहं॥ पूर्वदृष्टानि चांगेभ्यस्तथा निस्तरादि॥ ३९॥ वयः प्रमाणं वर्णं च प्रतीक्ष्येमतकं प
येत्॥ सख्यस्य प्रतिमे स्थाप्युवंनामोभविष्यति॥ ४०॥ अस्मिन्नेव प्रविष्टं मे हृदयं प्रेमकातरं॥ परलोकदिहायातः कथ
मेव स्वरूपधृक्॥ ४१॥ दुर्भगायाः कथं मे स्थाप्युर्नेष्टु दर्शनं॥ स्वप्नो यं किमु न स्वप्नो भ्रमो यं किमु न भ्रमः॥ ४२॥ स
ख्यकर्तो न वा कश्चिद्यस्तौ गंधर्वयसबा॥ मुनिपत्न्या यदुक्तं मे परमायुः कृता पिबा॥ ४३॥ व्रतमेतत्कुरुष्वेति तस्य वा फलम
यमेवायो वर्यामुत सौभाग्यो ममेत्याह द्विजोत्तम॥ ४४॥ नूनं तस्य वचः सत्यको विद्यादीश्वरो हितं॥ निमित्तानि च दृश्यं ते मं
गलानि दिने दिने॥ ४५॥ प्रसन्ने पार्वतीनाथे किमसाध्यं शरीरिणं॥ इत्थं विमृश्य वदधाता पुनर्मुक्तं संशयम्॥ ४६॥
लज्जानम्रमुखी कर्णे स संसाध्य तत्र योजनं॥ इदं हन्तां तमाख्यातु तत्पित्रो शोकतप्तयोः॥ ४७॥ गच्छामि स्वस्तिते भद्रे स
थाः प्रतिमवाप्स्यसि॥ इत्युक्त्वा श्वसमारुह्य जवेन नृपतेन॥ ४८॥ ताभ्यं सह निजं राज्यं प्रत्ययद्यत तत्सखा॥ स पु
रोषवनाभ्यासे स्थित्वा तत्फलं पुत्रकं॥ ४९॥ विसृज्य तस्मादायाद नृपासनगतान् प्रति॥ स गतो वाचतान् सिद्धिं मि

गुरुः
३५

इसेनो विमुच्यतां॥ ५०॥ चंद्रांगदः सत्समुत्तः प्राप्नोयं यन्त्रालयम्॥ नृपासनं विमुच्यंतु भवंतो मा विचार्यतां॥ ५१॥ नो चेद्भद्रांगद
संस्पर्शा सुवाणाः प्राणान्हरन्ति च॥ समग्राय मुनातो ये गत्वा तत्क्षकमंदिरे॥ ५२॥ लब्ध्वापि सत्स्य साहाय्यं पुनर्जीकमिमंगतः॥ इ
त्याख्यातमशेषेण तद्दृष्ट्वा तं निशम्यते॥ ५३॥ साधुसाध्वितिसंधांता शशंसुः परियंथिनः॥ अथेदं सेनाय निवेश सत्वरं नृपस्य पुत्र
स्य पुनः समागमं॥ ५४॥ प्रसाद्यतं प्राप्नुवन् श्वरासनादायादमुखाश्च मयं प्रवेदिरे॥ अथ पौरजनाः सर्वे पुरोशाने नृपात्मजां॥
५५॥ दृष्ट्वा रात्रे पुतं चो बुलेभिरेचमसाधनं॥ आकारं पुत्रमायां तं राजानं दनुजमुत॥ ५६॥ नव्यजानादिमं लोकं रात्री च परया मु
दा॥ अथ नागरिका सर्वे मंत्रिहृदाः पुरोधसः॥ ५७॥ प्रत्युद्गम्य परिषदं तमानि नृपं तिकं॥ अथोत्सवेन महता प्रविष्टानि जर्म
दिरे॥ ५८॥ राजपुत्रस्वपितरौ वंदे वाष्पमुत्सृजन्॥ तेषां दमले पतितं स्वपुत्रं विवेदनासौ पृथिवीपतिशरणा॥ ५९॥ प्रबोधि
तो मात्यजनैः कथंचिदुत्थाप्य संक्लिन्नरुदालिर्निगो॥ क्रमेण मातुरभिवाद्यताभिः प्रवर्द्धिताक्षीः प्रयाया कुलाभिः॥ ६०॥
आलिंगितः पौरजमानयेषां नृसंभावयामास सराजसू॥ तेषां मध्ये समासीनं स्वहृत्तांतमशेषतः॥ ६१॥ पित्रोर्निवेदया
मास तत्क्षकस्य वमित्रतां॥ दत्तं भुजंगराजेन रत्नादिधनसंवयं॥ ६२॥ दिव्यं तदसंख्यं तं पित्रे सर्वं न वेदयन्॥ राजा स्वपु

ब्र. सं.
३६

त्रीचरितं दृष्ट्वा स्मृत्वा तिविस्मृतः ॥ ६३ ॥ येनेत्नुवायाः सौभाग्यं महेश राधनां जितं ॥ सोमंगल्य मयी वार्ता मिमां निवध भयतिः
६४ ॥ वारोर्नैवेदयामास चित्रवर्म मही भुजे ॥ श्रुत्वेमां नृपतिवार्ता सतनुत्थाय संभ्रमात् ॥ ६५ ॥ तेभ्यो दत्वा धनं भरि ननत्तं
दविह्वलः ॥ अथा ह्ययस्वतनयां परिचर्या भुलो वनः ॥ ६६ ॥ भूषणैर्भूषयामास तत्तवेधवलक्षणं ॥ अयोत्सारे
महानासी द्राक्ष्या मपुरादिषु ॥ ६७ ॥ सीमंतीन्याः शुभाचाराश संशुः सर्वतो जनाः ॥ चित्रवर्मापि नृपतिः समाह्वये प्रसेनकां ॥
६८ ॥ पुनरुद्धार विधिना मुतामयैव वेदयत् ॥ चंद्रांगदीपि रत्नोद्योतरी तैस्तत्कालमात् ॥ ६९ ॥ स्वापत्नी भूषयां चक्रम
त्तीनामति दुर्लभैः ॥ अंगारगेन दिव्येन तप्तकांचन शोभितां ॥ ७० ॥ शुभमेसाधुगंधेन दशयोजन गंधिनां ॥ मालयाज्ञानपा
शश्च पद्मकिंजल्क वार्या ॥ ७१ ॥ कल्पद्रुमोद्वयावाला भूषिता भुभुमे सती ॥ एवं चंद्रांगदः पत्नी मवाप्य समये भुभो ॥ ७२ ॥
ययोस्मनगरी भूयः श्वसुरेणानुमोदितः ॥ इंदसेनोपिराजेंद्रो राज्ञेऽप्यस्वमात्मजं ॥ ७३ ॥ तपसा शिवमाराध्य लेभे संयम
तांगतिं ॥ दशवर्ष सहस्राणि सीमंतीन्या स्वभार्या ॥ ७४ ॥ सा च चंद्रांगदीराजकुभुजे विषयान् वदत् ॥ प्राप्ततनयानयो क
न्यामेकां वानने ॥ ७५ ॥ रे मे सीमंतिनी भर्ता पूजयंती महेश्वरी ॥ विविधमिदमाख्यातं मया समनुवर्तितं ॥ ७६ ॥ भूयोपि वस

श्रुः
३६

महात्म्यं सोमवारव्रतोदितम् ॥ ७७ ॥ इति ब्रह्मोत्तरखंडे सोमवारव्रतमहात्म्यकथनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ अथ य
दुषु ॥ साधुश्रुतमहाप्राज्ञत्वया कथितमनुतं ॥ आख्यातं पुनरन्यत्र विचित्रं वक्तुमर्हसि ॥ १ ॥ स्मृत उवाच ॥ विदर्भविष
ये पूर्वमासीदेको द्विजोत्तमः ॥ देवमित्र इति व्यातो वेदशास्त्रार्थविशुधीः ॥ २ ॥ तस्मासीदपरो विप्रः सत्त्वासारस्वताख्या ॥
ताविमौ परमः स्निग्धावेकदेशनिवासिनौ ॥ ३ ॥ देवमित्रस्य पुत्रो भूतसुमेधानाममुव्रतः ॥ सारस्वतस्य तनयः सामवाः
निति विभ्रतः ॥ ४ ॥ उभौ सवयसौ बालौ समवेधौ समयुतौ ॥ समं वदत संस्कारौ समविद्यौ बभूवतु ॥ ५ ॥ सांगानधीत्य
तौ वेदांस्तर्कव्याकरणानि च ॥ इतिहासपुराणानि धर्मशास्त्राणि कृत्स्नशः ॥ ६ ॥ सर्वविद्या मुनिस्त्रातौ बालकौ समशितकौ ॥
प्रहर्षमनुलंघिष्योर्ददतुः सकलैर्गुणैः ॥ ७ ॥ तावेकदा धतनयो ताबुभौ ब्राह्मणोत्तमौ ॥ आरूपावोचतां प्रीत्या बोडशावे
शुभाकृती ॥ ८ ॥ हे पुत्रकौ प्रवां बाल्ये कृतविद्यौ सुवर्षसौ ॥ वैवाहिकोयं समयो वर्तते सुवयोः समं ॥ ९ ॥ इमं प्रसाधराजा
नं विदर्भेयं स्वविधया ॥ ततः प्राप्य धनं भरि कृतोवाहो भविष्यथा ॥ १० ॥ स्वमुक्तौ सुतौ ताभ्यां ताबुभौ द्विजनन्दनौ ॥ वि
दर्भराजमासाद्य पर्यतो वयतां गुणैः ॥ ११ ॥ विधया परितुष्टाय तस्मै द्विजकुमारकौ ॥ विवाहार्थं कृतोद्योगौ धनही

३५
३७

नावशंसतं॥ १२॥ तयोरभिमतं ज्ञात्वा सविदर्भभुवः पतिः॥ प्रहस्य किंचित् प्रोवाच लोकतत्त्वविवेकतया॥ १३॥ इतो विवध
राजस्मराज्ञीसीमंतिनीसती॥ सोमवारे महादेव पूजयत्यं विकारुतं॥ १४॥ तस्मिन्दिने सपत्नीकान् विजागम्यान्वेदवित्तमाना
सम्पूज्य परयाभक्त्या धनं भरिददाति वा॥ १५॥ अतो त्रयुवयोरैकोनारीविप्रमवेषधक॥ एकस्तस्याः पतिर्भूत्वा जायेतां वि
प्रदंपती॥ १६॥ युवां वधूवरौ भूत्वा प्राप्य सीमंतिनीगृहं॥ भुक्ता भरिधनं लब्ध्वा पुनर्यौ तियमांति कौ॥ १७॥ इति राज्ञां समा
दिष्टौ भीतौ द्विजकुमारकौ॥ पुत्रवत्तरिदं कर्म कर्तुं नैजयतेभ्यं॥ १८॥ देवतासु गुरौ पित्रौ स्तथा राजकुलेषु च॥ कौटिल्यामा
चरन्मोहात्सम्योनश्यतिसात्वयः॥ १९॥ कथमंतर्गृहं राज्ञां वधूनां प्रवेशे तनुमान्॥ जोष्यमानमपि ह्यप्रकटचित्त्वातिने
ष्यति॥ २०॥ ये गुणाः साधिताः पूर्वशीलाचारश्च तादिभिः॥ सद्यस्ते विलयं यांति कौटिल्यपथगामिनः॥ २१॥ पापं निंदाभयं
वेरं च त्वार्ये नानि दोहनां॥ ह्यप्रमार्गेषु पन्नानां तिष्ठंस्ते हि नित्यशः॥ २२॥ अत आवां शुभाचारौ जातौ च गुणानां कुले॥ हर्तव्यं
तज्जनः श्राप्य नाश्रपावः कदाचन॥ २३॥ राजोवाच॥ देवतानां गुरुणां च पित्रोश्च पृथिवीपते॥ शासनस्यातिलंघ्यत्वात्
प्रत्यादेशानकहिं वित्॥ २४॥ एतैर्बुक्ताः समादिष्ट भुवं वायदिवाभुः॥ कर्तव्यं नियतं भीतेरेव सुतेर्बुभुक्षुभिः॥ २५॥ अहो

अहो
३७

वयं हिराजानः पुत्रायै हि संमताः॥ राजाज्ञायां प्रहजानां श्रेयस्यादन्वधाभयं॥ २६॥ अतो मच्छासनं कार्यं भवश्चापविलं वि
तं॥ इत्युक्तौ नरदेवेन तौ तथैव चतुर्भयात्॥ २७॥ सारस्वतस्य तनयसोमवंतं नराधिपः॥ स्त्रीरूपधारिणं च केवला कल्पाजनादि
भिः॥ २८॥ सहनविमोच्य सनकैशवंधप्रपुत्रकर्णभरणं गारागः॥ स्निग्धं जनांतः स्पर्शणीय रूपो वभूव स यः प्रमदोत्तमाभां॥
२९॥ तावुभौ दंपती भूत्वा द्विजपुत्रो नृपात्तया॥ जग्मतुर्निषधं देशं यदा तदा भवद्विति॥ ३०॥ उपेत्य राज्ञः सदनं सोमवारे सह द्वि
जैः॥ सपत्नीकौ कृतातिथ्यौ धौ तपादौ वभूवतुः॥ ३१॥ साराज्ञी ब्राह्मणसर्वा मसुपविष्यन्वरासने॥ प्रत्येकमर्चयन् चक्रैः सपत्
नीकान् महोत्तमान्॥ ३२॥ तौ च विप्रसुतौ दृष्ट्वा प्राप्नौ कृत्रिमदंपती॥ ज्ञात्वा किंचिद्विहस्याथ मनैर्गौरीमहेश्वरौ॥ ३३॥ आवा
ह्य द्विजमुख्येषु देवदेवं सदाशिवं॥ पत्नीं प्रावाहयामास देवीं च जगद्विकां॥ ३४॥ गंधमाल्यैः सुरभिभिर्द्विपैर्निराजनैरपि॥
अर्चयित्वा द्विजश्रेष्ठान् नमश्चक्रैः समाहिता॥ ३५॥ हिरामयेषु पात्रेषु पायसं घृतं संयुतं॥ शर्करामधुसंयुक्तं शाकैर्जु
ष्टं मनोहरं॥ ३६॥ गंधमाल्योदनैर्द्विपैर्मादका य पराशिभिः॥ राघुलीभिश्च संपादैः कशरैर्मोषपावकैः॥ ३७॥ तथान्यै र
प्यसंख्यातैर्भक्ष्यैर्भोज्यैर्महारसैः॥ सुगंधैः स्नानुभिर्धूपैः पान्यैरपि शीतलैः॥ ३८॥ क्लृप्तमन्य द्विजाग्रैर्भ्यः साभक्त्या पय

३५
३८

तोषयत् ॥ ६५ ॥ दधोदर्शनं निरुपमं निवेष्टुं समतोषयत् ॥ ३८ ॥ भुक्तवत् भुक्तिजाये सुखाचांतेषु नृपांगना ॥ प्रणम्य दत्तां व
लं दक्षिणां च समाहितः ॥ ३९ ॥ धेनुं हिरण्यवासीं सिरत्नसुगन्धवर्णानिव ॥ दत्वा भूयो नमस्कृत्य विसर्ज्य द्विजो
त्तमात् ॥ ४० ॥ तयोर्द्वयोर्भूतसुरवर्ग्यपुत्रयोरेकस्तथा हेमवती धिया चितः ॥ सको महादेव धिया भिपूजितः कृतप्रण
मौ ययनुत्तदालयात् ॥ ४१ ॥ आवाह्य गिरिजां भक्त्या यस्तथा पूजितः परं ॥ सतो मवान् द्विजसुतो बभूव प्रमदोत्तमा
४२ ॥ सा तु विस्मृतपुंभावात् स्मिन्येव द्विजोत्तमे ॥ जातस्य हामहोसिक्ता कंदर्पविवसा ब्रवीत् ॥ ४३ ॥ सहिनाथ विशा
लाय सर्ववयवसुन्दरा ॥ तिष्ठति कृपासीमान्मपश्यति नवप्रियां ॥ ४४ ॥ इदमग्रे वनरस्य सुपुच्छितलतादुमम् ॥
अस्मिन् विहर्तुमिच्छामि त्वया सह यथासुखं ॥ ४५ ॥ इत्थं तयोक्तमाकर्ण्य पुरोगच्छन् द्विजात्मजः ॥ विचिंत्य परिहसो
क्तिं गच्छन् निवत्थापुरा ॥ ४६ ॥ पुनरप्याह सा बालातिष्ठति कृपास्यसि ॥ इह स्तहस्मरावशापरिभूता सुपेशमात्मा ॥
४७ ॥ परिचिन्त्य त्वमांकांतां पापयस्व तवाधरा ॥ नाहं गंतुं समर्थो स्मिन्मरवाणानिधीडिता ॥ ४८ ॥ इत्थमश्रुतपूर्वतु निश
म्य परिश्रुतः ॥ आयांती पृथ्वी वीक्ष्य सहसा विस्मयंगता ॥ ४९ ॥ सखा पद्मपलासासी पीनोत्तुंगपयाधरा ॥ कुशोदरी सह

गुरुः
३८

कुशोत्तरी नवपत्रवकोमला ॥ ५० ॥ सख्यमेतस्माकं तु जाता एव वरंगना ॥ पृथ्वा म्येनमतः सर्वमिति संविद्यसी ब्रवीत् ॥ ५१ ॥
किमपूर्वं श्वाभासितखे रूपगुणादिभिः ॥ अपूर्वभावसेवाकैः कामिनी वमदाकुला ॥ ५२ ॥ यत्त्वं वेदपुराणज्ञो ब्रह्मचा
री जितेन्द्रियः ॥ सा त्वतात्मजः शान्तः कथमेवं प्रभाषसे ॥ ५३ ॥ इत्युक्ते सा पुनः प्राह नाहमस्मि पुमानविभो ॥ नाम्ना सोम
वती बालातव स्मिरति दायिनी ॥ ५४ ॥ यदि ते संशयः कांतममांगानि विलोक्य ॥ इत्युक्ते सहसामार्गे रुरुष्येतां वलोकयन्
५५ ॥ तामकृत्रिमधमिह्वा जघनस्तनशोभिनी ॥ स्वरूपवीक्ष्य कामेन किंचित् व्याकुलतामगात् ॥ ५६ ॥ पुनः संतप्य युत्वेन चे
तसो विकृतिं बुधः ॥ मूर्खत्वं विस्मयविष्टो न किंचित् प्रत्यभाषत ॥ ५७ ॥ गतस्ते संशयं कश्चित् स्यात्तच्छ्रमस्वमां ॥ पश्येदं विधि
नं कांतपरस्त्रीसुरतोचितं ॥ ५८ ॥ सुमेधा उवाच ॥ मैवां कथय मय्याद्यां माहिती मदमत्तवत् ॥ आवां विज्ञातशास्त्रार्थोत्तमे
वंभावसे कथम् ॥ ५९ ॥ पठितस्य च शास्त्रस्य विवेकस्य कुलस्य च ॥ किमेव स ह्यौ धर्मो नारमार्गनिवेदणं ॥ ६० ॥ नत्वं
स्त्रीसुरवो विद्वान्जानीत्यात्मानमात्मना ॥ अयं स्वयं कृतो नर्थ आवाभ्यां यद्विचेष्टितं ॥ ६१ ॥ सर्वथा भुवि तं कर्म नृणां श्रे
योविनाशनं ॥ यत्त्वं विप्रात्मजो विद्वान्गतस्त्रीत्वं विगर्हितं ॥ ६२ ॥ मार्गे त्यक्ता गतो राणं विरोधेन कंठकैः ॥ वलाहिस्येत बाहिं

ब. ल.
३२

श्रीः तदात्यक्तसदागमः॥ ६३॥ एवं विवेकमाश्रित्य तस्मिन्नेति स्वर्गं गृहं॥ देवद्विजप्रसादेन स्त्रीत्वं तदविलीयते॥ ६४॥ अ
त्र देवतयोगेन स्त्रीत्वमेव भवेत्तवा॥ अहो चित्रमहोऽऽत्ममहामायावलंमहत्॥ ६५॥ अहो रातुप्रभावो यं शिवसधनसं
भृतः॥ इत्युक्त्वा प्यसक्तनेन सा वधूः स्मरदूषिताः॥ ६६॥ बलेन तं समालिङ्ग्य विचित्रा धरपत्नवं॥ धर्षितो पितया धी
रः सुमेधानूतनस्त्रियं॥ ६७॥ यत्नादानीय सदनं कृतं तत्र निवेदयन्॥ तदा कर्णोत्थतो विप्रो कुपितो शोकविल्लो
६८॥ ताभ्यां सह कुमारभ्यां वैदर्भान्ति कमाय पु॥ तत्र सारस्वतः प्राह राजानन्मूर्त्तयेष्टितं॥ ६९॥ मत्पुत्रस्तत्फलं भुङ्क्ते
स्त्रीत्वं प्राप्य नृपुंक्षितं॥ अयमेतन्तिर्नष्टा निराशाः पितरोऽयमे॥ ७०॥ पित्रादत्ता मया शाकं रस्यसे वरवर्तिनी॥ नाना
पुत्रस्य लोकोत्तिलुप्यपिंऽस्य संसृते॥ ७१॥ शिवो पवीतमजिनं मौजोर्दंडकमंडलुं॥ ब्रह्मचर्योचितं चेहं विहाये पाद
शागतः॥ ७२॥ ब्रह्मसूत्रं च सावित्रीस्नानं संध्याजपार्चनं॥ विसृज्य स्त्रीत्वमाप्त्यकागतिर्विदुषोऽपि व॥ ७३॥ अयमेतन्ति
नष्टानष्टावेदयथाश्चते॥ सकात्मजस्य मेराजन्कागतिर्विदुषा स्वती॥ ७४॥ इति सारस्वतेनोक्तं वाक्यमाकर्ण्य भूपतिः॥ सी
मंतिन्याः प्रभावेन विस्मयं परमं गतः॥ ७५॥ अथ सर्वान्समाहूय महर्षानिमित्त्युतीन्॥ प्रसाद्य प्रार्थयामास तस्याः पुत्रं

गुरुः
३२

महीपतिः॥ ७६॥ तेषु वन्नथ पार्वत्या शिवस्य च समीहितं॥ तद्भक्तानां च संकल्पको न्यथा वक्तुमीश्वरः॥ ७७॥ अथ राजा भरद्वाज
मादाय मुनिपुंगवम्॥ ताभ्यां सह द्विजाभ्यां तं तस्य ताभ्यां समन्वितः॥ ७८॥ अंबिकाभवने प्राप्य भरद्वाजो प्रवेशतः॥
तां देवीं नियमैस्तीक्ष्णैरुपास्ते स्म महानिधि॥ ७९॥ एवं त्रिरात्रं स विसृष्टभोजनो जपार्चनघ्यानरतो महीपतिः॥ सम्य
कप्रणामैर्विविधैश्च संस्तवैर्गौरीप्रपन्नार्थहरामतोषयत्॥ ८०॥ ततः प्रसन्ना सा देवी भक्तस्य पृथिवीपतेः॥ स्वरू
पं दर्शयामास चंद्रकोटिसमप्रभं॥ ८१॥ अथो ह गौरी राजानं किं ते ब्रूहि समीहितं॥ सोऽप्याह पुत्रत्वमेतस्याः रूपया दी
यतामिति॥ ८२॥ भूयोऽप्याह महादेवी मद्भक्तैः कर्मयत्फलं॥ शक्यते नान्यथो कर्तुं वर्या युतशतैरपि॥ ८३॥ राजोवाच॥ ॥ स
कात्मजो द्विजैर्द्रोणं कर्मणानष्ट संततिः॥ कथं सुखं प्रपद्येत विना पुत्रेण तादृशं॥ ८४॥ देवी उवाच॥ ॥ तस्यां न्यो मत्प्र
सादेन भविष्यति सुतोत्तमः॥ विद्याविनयसंपन्नो दीर्घा पुरमलाशयः॥ ८५॥ स घासो मवती नाम सुता सुख्य द्विजन्मनः॥ भ
त्वासुमेधसापत्नी कामभोगेन युज्यतां॥ ८६॥ इत्युक्त्वा तं हिता देवी ते च राजा पुरोगमा॥ गत्वा स्वस्वगृहं सर्वं वक्तुं च्छासने
स्थितं॥ ८७॥ सोऽपि सारस्वतः पुत्रं गुणवंतं सुतोत्तमं॥ लेभे देव्याः प्रसादेन अचिरादेव वाक्यतः॥ ८८॥ एतां सोमवती क

न्यां ददौ तस्मै सुमेधसे ॥ तौ दंपती चिरं कालं बुभुजाते सुखं परं ॥ ८९ ॥ इत्येतद्विवभक्तायाः सीमंतिन्यान् पत्त्रियः ॥ प्रभावा-
कथितः शंभो मीहात्म्यमपि वर्णितं ॥ ९० ॥ भूयोपि शिवभक्तानां प्रभावं विस्मयाग्रहं ॥ सहस्रवर्णीयिष्यामि श्रोतॄणां मंग-
लायना ॥ ९१ ॥ इति श्री स्कंद पुराणे वसोत्तरखंडे शिवभक्तमाहात्म्यकथनं नाम नवमोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ सप्त उवाच ॥
विविचं शिवनिर्माणां विविचं शिववेष्टितं ॥ विविचं शिवमाहात्म्यं विविचं शिवभाषितं ॥ १ ॥ विविचं शिवभक्तानां चरितं पाप-
नाशनं ॥ स्वर्गपवर्गयोः सद्यः साधनं तद्वीर्यं हं ॥ २ ॥ अवंति विषये कश्चित् ब्राह्मणो मंदराख्यः ॥ कुत्सीतकः कुमा-
र्गस्थो यथा पूर्वमज्ञामित् ॥ ३ ॥ सवेश्यापि गलानामरममाणो दिवानिशं ॥ तस्या एव गृहे नित्यं तिष्ठं त्यविजितेन्द्रियः ॥ ४ ॥
कदाचित् स दने तस्या सास्त्रिनिवसति द्विजे ॥ अषभो नाम धर्मात्मा शिवयोगी समा ययौ ॥ ५ ॥ तमागतमभिप्रेक्ष्यं स्वपुराणमि-
वमूर्तिवत् ॥ सावेश्या सच विप्रश्च पर्यपूजयता मुभौ ॥ ६ ॥ तमारोप्य मरुपीठं कवलां वरसंयुतां ॥ प्रक्षाल्य चरणौ भक्त्या तज्जलं
दधतु शिवः ॥ ७ ॥ स्वागतार्थं नमस्कारं गन्धपुष्पांस्तदादिभिः ॥ उपचारैः समभ्यर्च्य भोजयामास तु मुदा ॥ ८ ॥ तं भुक्तवन्तं मा-
चांत पर्यं केसु वसंततरे ॥ उपवेश्य मुदा युक्तौ तां वलं प्रत्ययदुता ॥ ९ ॥ पादसंवाहनं भक्त्या कुर्वन्ती देवचोदितौ ॥ कस्यपि वा

च भुञ्जतां प्रीणयामास तु श्विरां ॥ १० ॥ एवं समर्पितं स्ताभ्यां शिवयोगी महा मतिः ॥ अतिवाह्य निशामेकां ययौ प्रातस्तदा हतः ॥ ११ ॥
सर्वकाले गतप्रापे सविप्रो निधनं गतः ॥ साचवेश्या मृता काले ययौ कर्माज्जितां गतिं ॥ १२ ॥ सविप्रः कर्मरानीतो दशार्णधराणीपते-
वज्रवाहोः कुपुं विन्याः सुमत्यागर्भमाश्रितः ॥ १३ ॥ तं ज्येष्ठपत्नी नृपते गर्भसंवादमाश्रितः ॥ अवश्यं तस्यै गरलं सपत्न्या भुञ्ज-
तादुः ॥ १४ ॥ सा भुक्ता गरलं घोरं न मृता देवयोगतः ॥ क्लेशमेव परंप्राप्य मरणं दधि दुःसहं ॥ १५ ॥ अथ काले समाह-
ते पुत्रमेकमत्री जनतः ॥ क्लेशेन मरुता सा धीपीडिता वरवर्णिनी ॥ १६ ॥ सनिर्देशो राजपुत्रः स्युः पूर्वगरेण यतः ॥ तेनावाप-
मरुतः क्लेशं क्रंदमानो दिवानिशं ॥ १७ ॥ सवालकस्य मातापि सर्वगवृणसंततौ ॥ वभ्रवतुरतिक्लिष्टौ गरयोगप्रभावनः ॥ १८ ॥
तौ राज्ञा च समानीतौ वैद्यैश्च कृतमेघजौ ॥ निस्वास्थ्यमापतु र्यत्नैरनेकैर्योजितावपि ॥ १९ ॥ नरात्रौ लभते निद्रां साराणी वि-
पुलका यथा ॥ स्वपुत्रस्य च दुःखेन दुःखितानि तरां कुरु ॥ २० ॥ नीलैर्वकति चिन्मासां सराजामातृवात्मकौ ॥ जीवन्तौ च म-
तप्रापौ विलोक्यान्मन्यचिन्तयतः ॥ २१ ॥ एतौ मे गृहीतौ पुत्रौ निरपादा गताविरु ॥ अश्रान्तौ गौ क्रंदन्तौ निद्राभंगविधायि-
नौ ॥ २२ ॥ मर्तुं वाजीवितुं वापि न भूमौ पापभोगिनौ ॥ अत्रोपायं करिष्यामि पापयो दुर्वमेतयोः ॥ २३ ॥ इत्यं विनिश्चित्य स

वृत्त
४९

भूमिपालः सक्तः सपत्नी सुतदात्मजेषु ॥ आरुयस्तु ते निजदारपुत्रौ निर्यापयामासरथेनद्वरं ॥ २४ ॥ नौस्तुतेन परित्यक्त
नौकुत्रविधिजिनेवने ॥ अवापतुः परपीडां शुन्यं भूशविह्वलौ ॥ २५ ॥ सोहृन्ती निजं पुत्रं निपयंती पदे पदे ॥ निश्चर
संती निजं कर्म निदंती चक्षुःशाम्भशं ॥ २६ ॥ कचिर्कठकभिन्नांगी सुक्तकेशी भयादुता ॥ कचिद्यापुस्वने भति कचिद्विज्ञे
रनुदुता ॥ २७ ॥ भर्त्यमाना पिशाचैश्च वेतालैर्बहिराक्षसैः ॥ महागुल्मे बुधावंती भिन्नपादा शूराश्मभिः ॥ २८ ॥ सर्वघोरैर्म
हारोपभ्रमंती नृपगोहिनी ॥ देवात्मा पंचागमार्गं गोवाजिनरसेवितं ॥ २९ ॥ गच्छंती तेन मार्गेण सुदूरमपियत्रतः ॥ ददर्श
वैश्यनगरं वडस्त्रीनरशोभितं ॥ ३० ॥ तस्य गोपामहद्वैरो नगरस्य महाधनः ॥ आस्ते पद्मा करो नाम राजराज इवापरः ॥ ३१
तस्य वैश्यपतेः कचिद्गृहासी नृपांगना ॥ आयांती हरतो हृत्पातदंतिकमुपाययौ ॥ ३२ ॥ सादासी नृपतेः कांतां सपुत्रा
भयपीडिता ॥ स्वयं विदितवृत्तांता स्वामिने प्रत्यदर्शयत् ॥ ३३ ॥ सतां हृत्पातविशानाथो रुजातीं लिख्युत्रकां ॥ नीत्वा
रुसि सुव्यक्तं तद्वृत्तांतं मधुद्वतः ॥ ३४ ॥ तया निवेदितां शेषवृत्तांतः सवर्णकृतिः ॥ अहो कष्टमिति ध्यात्वा निशब्दास
मुक्तं वृत्तं ॥ ३५ ॥ तामंतिके स्वगोहृत्पातं निवेश्य रहो गृहे ॥ वासो नृपानशयने मालासाम्पमपूजयत् ॥ ३६ ॥ तस्मिन्

श्रुतः
४९

हेनपवद्धनिवसंती सुरक्षिता ॥ ब्रह्मयश्मादिरोगाणां नशांतिं प्रत्यपश्यत् ॥ ३७ ॥ ततोदिनैः कतिपयैः सवालोलुपपीडितः ॥ वि
लंघितभिषकस्तयो ममारचविधेर्वलात् ॥ ३८ ॥ मृते स्वतनये रात्री शोकेन महती कृशा ॥ मूर्छिता नृपतडूमौ मरुद्भये बव
ध्वरी ॥ ३९ ॥ देवात्संज्ञामवाप्याथ वाप्यलिख्युत्रयोधरा ॥ सास्त्रितापि वलिकस्त्रीभिर्विललापसुदुःखिता ॥ ४० ॥ हातात
सुत्रहाता तहाममप्राणरक्षकः ॥ हाराज नकुलपूरी मोहाममानंदवर्द्धन ॥ ४१ ॥ इमामनार्थां कृपणी त्वत्प्राणां त्वत्कंधां
मातरं ते परित्यज्य कयातो सिन्धुपादजः ॥ ४२ ॥ इत्यादिभिर्दैनितैर्वाक्यैः शोकविवर्द्धनैः ॥ विलप्यंती मृतापत्यो को नुशांत
यितुं शमः ॥ ४३ ॥ सतस्मिन्समये तस्याः रविरोगचिकित्सकः ॥ अरुधः पूर्वमारुघातः शिवयोगी समाययौ ॥ ४४ ॥ सयोगी
वैश्यनाथेन सार्पहस्तेन पूजितः ॥ तस्याः सकाशमागत्य शोचंसा इदमब्रवीत् ॥ ४५ ॥ अरुध उवाच ॥ अकस्मात्किमहो
वत्से रौरवीषिविमुद्धी ॥ को जातः प्रथमं लोके को मृतो वदतां प्रतः ॥ ४६ ॥ अमी देहादयो भावास्तो जपेन सधर्मिताः ॥ कचि
धांतिकचिज्जांतिकचिदुद्यंति वा पुनः ॥ ४७ ॥ अतोस्मिन्फेनसदृशे देहे पंचत्वमागते ॥ शोकस्यानवकाशत्वात् अखिद्यंति वि
पश्चितः ॥ ४८ ॥ पुणैर्भूता निस्तुज्यंते भ्राम्यंते निजकर्मभिः ॥ कालेनाथ विरुध्यंते वासनायां च शरते ॥ ४९ ॥ माययो न्यतिमा

यांति गुणः सत्त्वाद्यत्रयः॥ तैरेव देहा जायंते जातोस्तत्र क्षणं अयाताः॥ ५०॥ देवत्वं याति सत्त्वेन रजसा च मनुष्यतां॥ तिर्य-
कत्वं तमसा जंतुर्वीतना तु गतो वशः॥ ५१॥ संसारे वर्तमाने स्मिंजंतु कर्म तु बंधनात्॥ इति भाव्या गतिं यांति सुखदुःखमयी
सुखः॥ ५२॥ अवि कल्याणं दुर्घातं देवानां तु विपर्ययः॥ अपाय कर्म वदनां का कथानर देहिनां॥ ५३॥ केचिद्वदंति देह-
स्य कालमेव हि कारणं॥ कर्म केचिदुणा केचिदेहः साधारणो ह्ययं॥ ५४॥ काल कर्म गुणधीनं पंचात्मकमिदं वपुः॥
जातं ह्यनहृष्यंति न शोचंति मृतं तु धा॥ ५५॥ अव्यक्ता जायते जंतु रव्यक्ते व प्रलीयते॥ मध्ये व्यक्तवदाभाति जल तु दु-
दमन्निभः॥ ५६॥ यदा गर्भगतो देहो विनाशः कल्पितस्तदा॥ देवा जीवति बाजा तो म्रियते सह सैव वा॥ ५७॥ गर्भस्याहं-
वनशंति जातमात्रास्तथा परे॥ केचिद्युवानो न शंति म्रियते केपि वार्द्धके॥ ५८॥ यादृशं प्राक्तनं कर्म तादृशं विंदते वपुः॥
भुंगेत दनु रूपाणि सुखदुःखानि देहसो॥ ५९॥ माया तु भावे पितयोः पित्रोः सुरतसंगमात्॥ देह उत्पद्यते कोपि-
यो विनोक्तो बलशून्यः॥ ६०॥ आपुः सुखं वदुःखं च पुण्यं पापं श्रुतं धनं॥ ललाटे लिखितं धावा वदन् जंतुः प्रजाय-
ते॥ ६१॥ कर्मणामविलंघ्यत्वात्कालस्याप्यनति क्रमात्॥ अनित्यत्वाच्च भावानां न शोकं कर्तुमर्हति॥ ६२॥ कस्मै निय-

नं स्थैर्यमिंद्रजाले कस्य त्वता॥ कनित्यता शरत्त्रये कशाश्च त्वंकलेवरो॥ ६३॥ तव जन्मान्यतीतानि शतको व्युत्तानि च॥
अजानंत्याः परंतत्वं संप्राप्नोयं महान् भ्रमः॥ ६४॥ कस्य कस्यासि तनया कस्य कस्य वा॥ कस्य कस्यासि गृहिणी भवको-
टिषु वर्त्तिनी॥ ६५॥ पंचभूतात्मकं देहं स्वगतं समासबंधनः॥ मेदो मज्जास्थिनिचितो विण्मज्जश्लेष्मातनः॥ ६६॥ शरीरांत-
रमध्ये तन्निजदेहोऽवंधलं॥ मत्वा स तनयं मूढमाशौकं कर्तुमर्हसि॥ ६७॥ यदि नाम तु नः केचित् मृत्युं तरति यत्र नः॥ कथं
तर्हि विपश्येत् पूर्वपूर्वविपश्चितः॥ ६८॥ तपसा विद्या बुद्ध्या मंत्रैश्च धिरसायने॥ अति याति परं मृत्युं न कश्चिदपि पंडितः॥
६९॥ न मृत्तिनी यवज्जन्म परमो वा वरानने॥ तस्माद नित्ये वयवे न त्वं शोचितुमर्हसि॥ ७०॥ नित्यं सन्निहितो मृत्युः किं सुखं वद-
देहिनां॥ व्याघ्रे पुरः स्थिते ग्रासः पशूनां यदि रोचते॥ ७१॥ अहो जन्म मृती जेतुं यदि ह्यसि वरानने॥ शरणं ब्रज सर्वशं मृत्युं जय-
मुमाप्सि॥ ७२॥ आवन्मृत्युमयं घोरं तव मृत्युजराभयं॥ यावन्नोपैति शरणं देही शिवपदां वुजं॥ अनुभूयेद्दुःखानि संसारे
भूदादहो॥ मनो यदा विरज्येत तदा प्रायेण मर्हेश्वरं॥ मनसा पिवतः पुंसः शिवध्यान रसामृतं॥ भयं ह्यनजाना येत संसारवि-
षयासवे॥ विमुक्तं सर्वसंज्ञे भो मनो वै रागपयंत्रितं॥ यदा शिवपदे मग्नं तदा यात्य पुनर्भवं॥ ७३॥ तस्मादिदं मनो भेदं शिवध्या-

नैकसाधनं॥शोकमोहसमाविष्टमाकुरुष्वशिवंभज॥ ७७ ॥सूतउवाच॥ ॥इत्यंस्तानुनयंतावीवेधिताशिवयोगिना॥
 यत्तावदुगुरोस्तत्प्रणम्यवरणंभुजम्॥ ७८ ॥राज्ञीउवाच॥ ॥भगवन्मत्तपुत्रायास्त्यक्तायाप्रियंवधुभिः॥महारोगातुरा
 यामैकागतिर्मरणांविना॥ ७९ ॥अतोहंभर्तुमिहामि सहैवशिषुनामुना॥कृतार्थास्त्रियदयत्नामपश्यन्मरणानमुखी॥ ८०
 सूतउवाच॥ ॥इतितस्यावचःश्रुत्वाशिवयोगीदयानिधिः॥पूर्वोपकारसम्यक्त्यमृतस्यांतिकमाययौ॥ ८१ ॥सतदाभस्म
 संगस्यशिवमंत्राभिमंत्रितं॥विदीर्णितन्मुखेसिन्धुमृतंशरीरयोजयत्॥ ८२ ॥सवालसंगतःप्राणशनेरुन्मील्यलोचनो
 प्राप्नोत्सर्वद्वियवलोरुरोदस्तमकंक्षिया॥ ८३ ॥मृतस्यपुनरुत्थानंवीक्ष्यवालस्यविस्मिता॥जनानुमुदिरेसर्वनगरेक्षपुरी
 गमा॥ ८४ ॥अथानंदमराराज्ञीविकृतोन्नतविभ्रमाः॥जग्राह तनयंशीघ्रंवाष्पव्याकुललोचना॥ ८५ ॥उपगुह्यहृदातन्वी
 परमानंदनिर्हता॥नवेदात्मानमन्येवासुपुत्रेवपरिश्रमात्॥ ८६ ॥पुनश्चअष्टभोयोगीतयोर्मतिकुमारयोः॥विषवृणाहृतं
 देहंभस्मनेवपरामृशत्॥ ८७ ॥तौतदाभस्मनापृष्टौप्राप्नोदियकलेवौ॥देवानांसदृशंरूपंदधतुःकान्तिभूषितं॥ ८८ ॥सम्प्रा
 प्तेत्रिदिवैश्वर्येयत्तुसुखं पुण्यकर्मणं॥तस्याद्वैतगुणं प्रापसारज्ञीसुखमुत्तमं॥ ८९ ॥तांपादयोर्निपतितामृषभःप्रेमविकृतौ॥

गुरुः
४३

उत्थाप्याश्वासयामास दुःखैर्मुक्तामुवाच॥ ९० ॥अपिवत्सेमराराज्ञीजीवत्वंशाश्वतीः समा॥यावज्जीवसिलोकेस्मिन्नतावत्प्रा
 ष्पसेजरां॥ ९१ ॥संघतेतनयःसाक्षिभद्रापुरितितामतः॥रव्यातिंयास्यतिलोकेषुनिजराज्यमवाप्स्यसि॥ ९२ ॥अस्यवैश्य
 स्यनगरेतावन्निष्ठसुचिस्मिते॥यावदेयकुमारस्तेप्राप्नोद्विद्योभविष्यति॥ ९३ ॥सूतउवाच॥ ॥इतितामृषभोयोगीतंवरा
 जकुमारकं॥संजीव्यभस्मवीर्येणाययौदेशान्ययेमितान्॥ ९४ ॥इतिश्रीब्रह्मोत्तरखंडेमृतकुमारसंजीवनभद्रापुरी
 ख्यानंनामदशमोऽध्यायः॥ १० ॥ ॥सूतउवाच॥पिंगलानामयावेश्यामयापूर्वमुदाहृता॥शिवभक्तार्वनात्पुण्यात्पत्न्या
 पूर्वकलेवरं॥ १ ॥चंडांगदस्यसाभ्यःसीमंतिन्यामजायत॥रूपोदार्यगुणोपेतानाम्नावैकीर्तिमालिनी॥ २ ॥भद्रापुरपित
 त्रैवरानुपुत्रीवलिक्यते॥वह्वधेसदनेभानोशरदीवंमहातपः॥ ३ ॥तस्यापिवैश्यनाथस्यकुमारोत्प्रेकउत्तमः॥सनाम्नासुन
 यःप्राक्तोरान्नसूनोःसखाभवत्॥ ४ ॥तावुभौपरमस्त्रिभूराजवेश्यकुमारको॥विक्रीडतुहपारागौरत्रभूषणमंडितौ॥ ५ ॥
 तस्यराजकुमारस्यब्राह्मणैःसवलिक्यति॥संस्कारानुकारयामासस्वपुत्रस्यापिविलरात्॥ ६ ॥कालेरुतोपनयनो गुरुभूष
 षणोरतो॥चक्रतुःसर्वविद्यानांसंग्रहंविनयान्वितौ॥ ७ ॥अथराजकुमारस्यप्राप्तेषोडशहायने॥ससुवअष्टभोयोगीतस्य

वेश्मसमाययौ॥ ८ ॥ साराज्ञीसकुमारश्चशिवयोगिनमागतं॥ मुहुर्मुहुः प्रणम्योभो पूजयामासतुमुदा॥ ९ ॥ ताभ्यां
संपूजितश्चाथयोगीशो हृष्टमानसः॥ तं राजपुत्रमुदिक्षपवभाषेकरुण्णदीप्तिः॥ १० ॥ श्रीशिवयोग्युवाच॥ कश्चिने
कुशलं तात त्वन्मातुश्चाप्यनामयं॥ कश्चिस्सर्वविद्यानामकार्षीः प्रतिग्रहं॥ ११ ॥ कश्चिदुरुणासततं शुश्रूषापरमो
भवान्॥ कश्चित्स्मरसिमां तात तव प्राणप्रदं गुरुं॥ १२ ॥ एवं वदति योगी देसाराज्ञी विनयात्विता॥ स्वपुत्रं तस्य पादाग्रे
निपात्य दमभाषत॥ १३ ॥ सखवत्सलवगुरोत्वमस्य प्राणदः पिता॥ सखशिभुस्त्वया ग्राह्यो भवता करुणात्मना॥ १४ ॥ अतो
बंधुभिर्हृतसखमनाथं प्रतिपालय॥ अस्मै सम्यक् सतां मार्गमुपदेष्टुं त्वमर्हसि॥ १५ ॥ इति प्रसादितो राजा शिवयोगी महामति
तस्मै राजकुमाराय सत्सर्गमुपदिष्टवान्॥ १६ ॥ शिवयोग्युवाच॥ अतिस्मृतिपुराणे उपोक्तो धर्मः सनातनः॥ वर्णश्रमानुर
पेणानिषेव्यः सर्वपुण्यैः॥ १७ ॥ भजवत्सतां मार्गं सदैव चरितुं चरा॥ न देवा नानुविलंघ्ये क्षामा कार्षीदेव हेतुना॥ १८ ॥ गोदे
व गुरुविषे भक्तिमान् भव सर्वदा॥ चंजलमपि संप्राप्तं सदा संभावयति धिः॥ १९ ॥ सत्त्वं न त्यज सर्वत्र प्रपिपासा संकटे॥ गो
ब्राह्मणानोरक्षार्थं सत्त्वं वाचदकचित्॥ २० ॥ परस्मिन् परस्त्रीषु देव ब्राह्मणवत्तु॥ तस्मात्पुनर्महाबाहो दुर्जनैश्च पितृभ्यः॥

२१ ॥ सत्कथायां सदा चारे सद्गुणे च सदा गमे॥ धर्मादिसंग्रहे नित्यं तृष्णा कुरु महामते॥ २२ ॥ स्वानेन पेच हो मे च स्वाध्याये पितृ
तर्पणे॥ गोविप्रातिथिपूजासु निशुलस्मो भवानघ॥ २३ ॥ क्रौर्ध्वं द्वेषं भयं शार्ङ्गं पैश्रव्यमसदाग्रहं॥ क्रौर्ध्वं त्वं दं ममुद्देगं यत्ने
न परिवर्जय॥ २४ ॥ आत्रधर्मरतो नित्यं हृत्पाहिंतां परित्यजे॥ युक्तेषु रं मृषालार्पणं परनिंदां च वर्जय॥ २५ ॥ मृगया घृतपानेषु
स्त्रीषु ह्यविजितेषु च॥ अत्याशक्तिं च माकार्षीति था दुर्विषयेषु च॥ २६ ॥ मैत्री कुरु सुवातेषु दुःखितेषु दया कुरु॥ पुण्यं कुरु
तनुवसंतोषामोदासीनं कुर्वद्विषु॥ २७ ॥ अत्याहारमतिक्रोधमतिनिद्रामतिभ्रमं॥ अत्यालायमतिक्रीडां सर्वदा परिवर्जय॥
२८ ॥ अतिविद्यामतिश्रद्धामतिपुण्यमतिस्मृतिं॥ अत्युत्साहमतिरव्यातिमतिधैर्यं च साधय॥ २९ ॥ सकामो निजदारेषु स क्रो
धो दुष्टशत्रुषु॥ सलोभः पुण्यत्रिवये साध्यः सपोह्य धर्मिषु॥ ३० ॥ स द्वेषो भवपारवंदं सरागः स जनेषु च॥ दुर्विधो भवदुर्मते
वधिरः पितृनोक्तेषु॥ ३१ ॥ धर्मं चंडशठं कुर्यात्कृतं वपलां वलं॥ पतितं नास्तिकं जिह्मं दूरतः परिवर्जय॥ ३२ ॥ आत्मप्रशंसां
माकार्षीरक्षिते गितो भव॥ कुपुं वपुत्रविनेषु नात्यासक्तः सदा भव॥ ३३ ॥ पत्न्याः पतिव्रतायाश्च जनन्याः असुरस्य च॥ सतां ग
तोश्च वचने विश्वासं कुरु सर्वदा॥ ३४ ॥ आत्मरक्षापरो नित्यमप्रमत्तो ह उव्रतः॥ विश्वासं नैव कुर्वीथाः स्वभक्त्यै च पितृभ्यश्च॥

कुन
४५

३५॥ विश्वासान्मावधी कविदपि चौरं महामते॥ अपापे पुनश्च केथाः सत्यात्रवलि तोमरा॥ ३६॥ अनाथं कृपाणीकं
स्त्रियं बालं निरागमं॥ परिरक्षधनैः पाणैर्बुध्या शक्तिवलेन च॥ ३७॥ अपिशुं वधस्यार्हमावधी शरणगतम्॥ आप्य
पात्रः सुपात्रो वानी चोवापिमहोत्तम॥ ३८॥ योवाकोवापियाचेतस्मै देहि शिरोपिहि॥ अपियत्नेन महता कीर्तिमेव सु
पार्जय॥ ३९॥ राजा वविदुषां चैव कीर्तिरेव हि भूषणं॥ सत्कीर्तिप्रभव लक्ष्मीः पुण्यसत्कीर्ति संभव॥ ४०॥ सत्कीर्त्या
राजते लोकश्चंद्रश्चंद्रि कया यथा॥ गजाश्च हेमनि वयं रत्नराशिं न गोपयाम॥ ४१॥ अकीर्त्यो पहतं सर्वं तणवत्सु वसत्वरं॥
मातुः कोपं पितुः कोपं गुरोः कोपं धनव्ययं॥ ४२॥ पुत्राणां मपराधं च क्षमस्व ब्राह्मण नय॥ यथा हिताः प्रसीदेयुस्तथा ते वा
हितं चर॥ राजानं संकटे मग्नमुद्धरे पुद्गिजोत्तमा॥ आयुर्ग्रंथो वलं सोऽयं धनधान्यं पुत्रोत्तमः॥ ४३॥ कर्मणा ये न जायेत तत्
सेवां भवता न पा॥ देशं कालं च शक्तिं च कार्यं वा कार्यमेव च॥ ४४॥ सम्यग् विचार्य कार्यं यत्नेन कुरु सर्वदा॥ न कुर्यात्क
स्य विवाहां पराधां निवारय॥ ४५॥ चौरं दुष्टं च शत्रुं च बाधेयः शक्तिमत्तया॥ स्वानेन पेच हो मे च देवैः पित्रे च कर्मणि॥ ४६॥
अत्वारो भवनिद्रायां भोजने भवसत्वरः॥ दासिण्यमुक्तमशठं भजसर्वस्मिन्नासदा॥ ४७॥ अश्लीलं मधुरं चैव सत्यं जनमनोहरं॥

गुरुः
४५

अत्याक्षरमनेकार्थं वाक्यं ब्रूहि महामते॥ ४८॥ अभीतो भव सर्वत्र विपत्सेषु विपत्सु च॥ भीतो भव ब्रह्मकुले पापे च गुरुशास
ने॥ ४९॥ ज्ञातिबंधु मित्रे शुभार्थ सुतनयेषु च॥ सर्वभविनवर्त्तथास्तथा भोजनपंक्तिषु॥ ५०॥ सतां हितोपदेशे पुनथा पुण्यक
था सुच॥ विद्यागोष्ठीषु धर्मा सुकविश्राभपाद सुखे॥ ५१॥ सुचो पुण्यजनस्थाने प्रख्याते जनसंकुले॥ महादेशी शिवमये
वसत्यं भवता सदा॥ ५२॥ कुलगणिका यत्र तत्र तिष्ठंतिका मुका॥ दुर्देशी च संवाधे सदा विपत्सु वसता॥ ५३॥
एकमेवाश्रितो पितृं शिष्यं त्रुवनेश्वरम्॥ सर्वा देवा तु पासीथास्तदिना निचमानयत्॥ ५४॥ सदा सुचिः सदा दक्षः सदा
शान्तः सदा स्थिरः॥ सदा विजितवद्वर्गः सदा क्षांतो भवानय॥ ५५॥ विप्रान् वेदविदः शांतान् यतींश्च नियमोत्तमान्॥ पुण्य
हृथान् पुण्यनदीः पुण्यतीर्थं महत्सरः॥ ५६॥ धेनुं ववृषभं रत्नं युवतीं च पतिव्रता॥ आत्मनो गुरुदेवानि सह सेवनमस्तु॥
५७॥ इत्याय समये ब्राह्मे स्वां तो विमलाशयः॥ नमस्तुत्यात्मगुरुव्याये देवमुमापनिम्॥ ५८॥ नारायणी च लक्ष्मी शंकराणां
च विनापदं॥ स्कंदकात्यायनी देवी महा लक्ष्मी सरस्वती॥ ५९॥ इन्द्रादी नथ लोकेशा नृणां श्रीकान् ऋषी नपि॥ चिंतयित्वा धर्मा
र्त्तं मुद्यंतं पुण्यमेत सदा॥ ६०॥ गंधं पुष्पं च तंतुं कलं शार्कं पद्मं फलादिकं॥ दत्वा शिवायो ज्ञेयं स्वकंदमलं प्रियं जलम्॥ ६१॥ यज्ज

शुक्रः
४६

35

३२
४७

सनुपंचवक्रोजिह्वांसदारसुविश्वजिह्वाः॥ १५ ॥ कंठं गिरीशो वतुनी लकंठः पाणि द्वयं पातु पिनाकपाणिः॥ दोर्मूलं म
यात्ममधर्मवाङ्मयं शस्यलंदक्षमखांतको व्यात॥ ममोदरं पातु गिरीध्वजं मध्यं ममाव्यातमदनंतकारी॥ हेरुं वतातो म
मपातु नाभिं पायात्कटिं धृजं टिरीश्वरो मे॥ १७ ॥ उरुद्वयं पातु कुवेरं मित्रं जंघायुगं पुंगवकेतुं रव्यात॥ जानुद्वयं मेजगदीश्व
रो व्यातपादौ ममाव्यातसुरवंशपादः॥ १८ ॥ महेश्वरः पातु दिनादिमामे मां मध्ययामे वतु वामदेवः॥ त्रियं वक्रः पातु तृतीयया
मे वृषाध्वजः पातु दिनांतयामे॥ १९ ॥ पायात्रिकादौ शशि शीतरो मां गंगाधरो रक्षतु मां निशीथो॥ गोरीपतिः पातु निशावसा
ने मत्पुंजयोरक्षतु सर्वकाले॥ २० ॥ अंतःस्थितं रक्षतु शंकरो मां स्यात्तुः सदा पातु बहिःस्थितं मां॥ तदंतरे पातु पतिः पशूनां सदा
शिवो रक्षतु मां समंतात्॥ २१ ॥ तिष्ठंतं मया दुर्वने कनाथः पायादुजं ते त्वमथा धिनाथः॥ वेदांतवेशो वतु मां निषसं मामव्ययः
पातु शिवः शयानं॥ २२ ॥ मार्गेषु मां रक्षतु नीलकंठः शैलादिदुर्गेषु उरत्रयारिः॥ अरण्यवासादिमहाप्रवासे पायात्तु गवाधं
दारशक्तिः॥ २३ ॥ कल्पांतकाले च पदुः प्रकोपस्फुण्डहासो बलिनीडकोशः॥ घोरारिसेना एव दुर्भारमहाभयाश्चतुर्वीरभद्रः
२४ ॥ प्रत्यर्पितं गच्छ वरुण सहस्रलक्षायुतकोटिभीषणं॥ अशौहिणीनां शतमाततायिनां भिंशान्मृदोघोरकुबारधारया

शुभः
४७

२५ ॥ निहंतु शत्रुं प्रलयानलार्चिर्ज्वलत्रिशूलं त्रिपुरांतकस्य॥ शार्ङ्गं सिंहार्क्षं वृकादिहिंसात्रयं शयत्वीशधनुः पि
नाकः॥ २६ ॥ दुःस्वप्नदुःशकुनिदुर्गतिदोर्मनस्य दुर्भिक्षदुर्वसनदुःसहदुर्मशोसि॥ २७ ॥ उन्मातघातविषभीतिमसद्रुह
निर्व्याधिं शयतु मेजगतामधीशः॥ उंनमो भगवते सदा शिवाय सकलतत्वात्मकाय॥ २८ ॥ सकलतत्त्वविदुराय स
कललोककर्त्रे सकललोकधर्त्रे॥ सकललोके कर्तुं सकललोके कगुरवे सकललोके कसाक्षिणे सकलानि गमगुह्या
य॥ २९ ॥ सकललोकवरप्रदाय सकलदुरितार्तिभञ्जनाय सकलजगदभयंकराय॥ सकललोके कशंकराय शशांकेशे
वराय शश्वतनिद्राभासाय निर्गुणाय निरुपाय निराभासाय निरामयाय निःप्रपंचाय निःकलाय॥ ३० ॥ निर्विघ्नयनिःसं
गाय निर्मलाय निर्गमाय निरूपमविभवाय निराधाराय नित्यशुद्धपरिपूर्णसाक्षिदानंदाद्वयाय परमशान्तप्रकाशतेजो
रूपाय जयजयमहारुद्रमहारौद्रवीरभद्रावतारदुःखदाय दारणमहाभैरवकल्यांतभैरवकालभैरवकपालभैरवकपा
लमालाधारस्वर्गचर्मपाशाकुशडमरुखजभूलबापवाणगदाशक्तिभिंडिपालतोमरमुद्गरमुशलघासपरशुपट्टि
शपरिघमुशुंडीशतप्रीचक्रासुधभीषणसहस्रमुतदंष्ट्राकरालविकणहृत्सविस्फारितवृक्षाडमंडलनागेंडकुंड

ब. रं
४८

लनागेंडारवल्लय. नागेंडचर्मधर. मत्सुंजयअंबक. त्रिपुरांतकविरूपाशविश्वेश्वरविश्वरूपहृषबाहनाशीविष
भूषणविश्वतोमुख. सर्वतोरक्षरक्षमांजयजय. ज्वलरमहामत्सुभयनाशय. सर्वरोगभयमुत्सादयोत्सादयविषमर्ष
भयंशमय. चौरभयनाशय. ममशत्रुत्खाणय. त्रिभूलेनविदारय. कुहारेणभिंदिरवद्रेनछिंदिरवद्रेनगेन
विजोधय. मुशलेननिषेधय. बाणैः संताडय. रक्षांसिभीषय. भूतानुविद्रावय. कृष्णांडवेतालमारीगणवृक्ष
क्षसान्. संक्राशय. ममाभयंकुह. विव्रतमाश्वसय. नरकभयान्मांडूरोद्धर. संजीवय. सुतुष्ट्यामाप्यायय.
उत्तरातुरमानं. य. शैवकचेनमामाहूय. नमस्ते. ॥ ४७ ॥ अथभडवाच. इत्येतत्कवचंदिद्यं परमं व्याहृतं मया. ॥
सर्वबाधाप्रणामनरहस्यं सर्वदेहिनां. ॥ ४९ ॥ यः सदाधारयेन्मर्त्यं शैवं कवचमुत्तमं. नतस्य जायते कापि भयं शंभोरनुग्र
हात्. ॥ ४२ ॥ श्रीगणेशः प्रोक्तमृत्युर्वा मारोगहृत्तोपि वा. सद्यः सुखमवाप्नोति दीर्घमायुश्च विंदति. ॥ ४३ ॥ सर्वदारिद्र्यशम
नं सौमंगल्यविवर्द्धनं. यो धत्ते कवचं शैवं सदि वैरपि पूज्यते. महापातकसंघातिर्नृच्यते चोपपातकैः. ॥ ४४ ॥ देहं ते मुक्ति
माप्नोति शिववर्मानुभावितः. त्वमपि अद्य यावत्स कवचं शैवं मुत्तमं. ॥ ४५ ॥ धारयस्व मया दत्तं सद्यः श्रेयो लुवाप्यसि. ॥

शुभः
४८

सूत उवाच. ॥ इत्युक्त्वा अधो योगी तस्मै पार्थिवस्मरवे. ॥ ददौ शंखं महानादं त्वं चारि निष्पन्नं. ॥ ४६ ॥ पुनश्च भस्मसंमंज
तदंजं परितो स्पृशन्. गजानां वदसहस्रस्य द्विगुणं च वलेन्दौ. ॥ ४७ ॥ भस्मप्रसादान्ते प्राप्नुवन्ति स्वर्गं धृतिरतिः. सराजपु
त्रः शुभुभेशरदर्कश्च श्रिया. ॥ ४८ ॥ तमाह प्रांजलिभूयः स योगी नृप नंदनं. हवस्वजो मया दत्तस्तपो मे जातु भावितः. ॥ ४९ ॥
शिवधारमिमेव द्रं यस्मै दर्शयसि स्फुटं. स सद्यो ग्रीयते शत्रुः साक्षान् मृत्युहृत्तो यथा. ॥ ५० ॥ अस्य शंखस्य निष्क्रुदिये शृण्वं
ति तबहिताः. ते मुक्तिताः पतिष्यन्ति न्यस्तशस्त्रां विचेतना. ॥ ५१ ॥ शृणु शंखजा विमोदिषो परसैन्यविघातिनो. आत्मसैन्यस्वप
क्षाणां शौर्यं तेजो विवर्द्धनो. ॥ ५२ ॥ एतयोश्च प्रभावेन शैवेन कवचेन च. द्विषद्सहस्रनागानां वलेन महतापि च. ॥ ५३ ॥ भस्म
धारणसामर्थ्याच्छुभेन विजेष्यसि. प्राप्यसिंहासने पेत्रं भोक्ता सि पृथिवीमिमं. ॥ ५४ ॥ इति भद्राशुखं सम्पदं अनुशास्य
समातृकं. तार्क्ष्यं संपूजितः सोऽथ ययौ त्वैरातिमुत्ति. ॥ ५५ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे ब्रह्मोत्तरखंडे शिववर्मनाम द्वादशोऽध्यायः
॥ १२ ॥ सूत उवाच. ॥ दशाणां धिपतेस्तस्य वज्रवाहोर्महीभुजः. वभ्रुवशत्रुर्वलवान् राजा मगधराज्यः. ॥ १ ॥ सर्वहेमरथो
नाम बाहुशाली रथोत्कृष्टः. वलेन महता गत्य दशाणां न्यह्ण हली. ॥ २ ॥ कभर्यास्तस्य इर्ध्वं प्राप्य देहं दशाणां कम्. व्यजुं

३५
४२

पनवसुराजानिगुह्यलुलुपुः परो॥ ३ ॥ केचिद्वनानिजगहः केचिद्वलानस्त्रियोपरो॥ गोधनान्यपरेगुह्यनकेचिद्वन्य
परिप्रदान्॥ ४ ॥ केचिद्वारामसस्यानिगुह्यनान्यनाशयन्॥ एवंविनाशयतज्यस्त्रीगोधनजिघृक्षवः॥ ५ ॥ आवबुस्त
स्यनगरीवज्रवाहोत्तुमागधा॥ एवंपर्याकुलवीक्ष्यराज्यंनगरमेवच॥ ६ ॥ युधायनिर्जगामासुवज्रवाहुः ससैनिकः॥ व
ज्रवाहोश्चभपालास्तथामंत्रिपुरःसरा॥ ७ ॥ युयुधुर्मागधैः सार्धंनिघ्नंतोरिपुवाहिनीं॥ वज्रवाहुर्महेष्वासोदंशितोरथमा
स्थितः॥ ८ ॥ विकिरन्वामवर्षाणिचकारकदनंमहत॥ दशाणीराजंयुधं तंदृष्ट्वायुधसुदुःसहं॥ ९ ॥ तमेवतरसावजुःस
र्वमागधसैनिकाः॥ कृत्वातुमुचिरंयुधंमागधादुविक्रमाः॥ १० ॥ तस्यैवंनाशयामासुर्लेभिरवज्रयश्चिप्यं॥ केचित्तस्य
रथंजघुः केचित्तद्वनुराद्धिनत॥ ११ ॥ स्तुतंतस्यजघानैकस्त्वपरः खजमहिन्नत॥ तच्छेत्नावज्रधन्वानंविहयंहनसारथिं॥
१२ ॥ वलाहृहीत्वावलिनोवंधुर्नपतिंरुषा॥ तस्यमंत्रिगणं सर्वतत्सैन्यंचदिज्जित्यते॥ १३ ॥ मागधास्तस्यनगरीविविध
जितकाशिनः॥ अश्वान्गजान्पथान्पशून्धान्यधनानिच॥ १४ ॥ जगदुच्युवतीः सर्वाश्चार्कीः रपिकन्यकाः॥ राजोवरो
धमहिषीदीप्तीश्चैवसहस्रशः॥ १५ ॥ कोशंचरत्नसंपूर्णंजगदुत्तमांततायिनः॥ एवंविनाशयनगरीहृत्वास्त्रीगोधनादिका॥

३५
४२

१६ ॥ वज्रवाहुं वलाहधारथेस्थाप्य विनिर्ययुः॥ एवंकोलाहलेजातेराहुनाजोमुपाहरो॥ १७ ॥ राजपुत्रोथभद्रा युत्तवाती
मश्रुणोहली॥ पितरंशत्रुभिर्वधंपितृपत्नीस्तथाहृता॥ १८ ॥ नष्टं दशाणीराष्ट्रं चक्रत्पुत्रकोससिंहवत॥ सशंखं वज्रमारा
यवैरपुत्रसहायवान्॥ १९ ॥ कुमारो रथमारुह्य दंशितो विजिगीषया॥ जवेनागत्य तंदेशं मागधेशहृतं तदा॥ २० ॥ रुद्र
मानं कंदमानं हृतस्त्रीगुह्यगोधनं॥ दृष्ट्वा राजपुत्रं सर्वराजभूयंभयाकुलं॥ २१ ॥ क्रोधं ध्यातमनात्सर्वां प्रविश्यरिपुवाहिनीं॥
आकर्ण्य कृष्टकोदण्डोववर्षसरसंततिं॥ २२ ॥ तेह्यमानारिपवो राजपुत्रेण सायकैः॥ तमभिदुत्यवेगेन शरोर्वैद्यपुहृत्ववैः॥
२३ ॥ ह्यमानोस्त्रपूगेनरिपुभिर्मुह्युर्मदैः॥ नचचालरणधीरः शिववर्माभिरक्षितः॥ २४ ॥ तोस्त्रवर्षप्रगृह्णा सुप्रविश्य
गजलीलया॥ जघानाश्वान्पथान्नागान्यदाती नपिभूरिश॥ २५ ॥ तत्रैकं नपतिंरुत्वा सस्तनं नपनंदन॥ तमेव रथमास्था
यवैरपनंदनसारथिः॥ २६ ॥ विचचारणधीरः सिंहो मृगकुले यथा॥ अथ सर्वसुसंलब्धाः भराघ्रायतकार्मुकाः॥ २७ ॥
अभिसस्तुभमेवैकंचमपावलशांलिनः॥ तेषामापततामग्रेखड्गमुद्यम्य दहताम्॥ २८ ॥ अभ्याययौ महावीरो दर्शय
न्निवपोरुषं॥ कालांतकजिह्वाभंतस्य खड्गं महोज्ज्वलं॥ २९ ॥ दृष्ट्वैव सहसामभुश्चमपास्ततप्रभावतः॥ येयेपश्यंतितं

खड्गप्रसुरतं रणंगरो ॥ ३० ॥ ते सर्वे निधनं जगुर्वहिं प्राप्येव कीटकाः ॥ अथासौ सर्वसैन्यानां विनाशाय महाभुजः ॥ ३१ ॥
शंखं दधौ महारावं पूरयन्निवारोदसी ॥ तेन शंखनिनादेन विबोक्तैर्नैव भूयसा ॥ ३२ ॥ अतमात्रेण रिपवो मूर्च्छिता न्यपतन्
भुवि ॥ येष्वष्टदशे रथे ये च ये च दंतिषु संस्थितः ॥ ३३ ॥ तेऽपि सर्वे क्षणायै तु शंखनादहतौ जसः ॥ तान् भूमौ पातितान् सर्वा
न्मघसंतात्रिरा मुधान् ॥ ३४ ॥ विगणाय मृतप्रायान्नावधीकर्मशास्त्रवित् ॥ आत्मनः पितरं वद मोचयित्वा रणजिरो ॥ ३५ ॥
तत्पत्नीः शत्रुवशात् सर्वाः सघोषमोचयत् ॥ पत्नीश्च मंत्रिमुख्यानां तथा न्येषां पुरौकसां ॥ ३६ ॥ स्त्रियो बालाश्च वृद्धाश्च
गोधनानि च नेकशः ॥ मोचयित्वा रिपुभयात्समाश्रयदातुरान् ॥ ३७ ॥ अथारि सैन्येषु चरन्तेषां जग्राह यो धितः ॥ मह
न्मनोजवान्श्चात्मा तं गान्गिरि संनिभान् ॥ ३८ ॥ स्पंदनानि च तौ कानि दासीश्च रुचिराननाः ॥ सर्वमारुत्य वेगेन गृहीत्वा
तद्वनं वहु ॥ ३९ ॥ मगधेशं हेमरथं निर्वन्धपाजितं ॥ तन्मंत्रिणास्तत्त्वमपानतत्र मुख्याश्च नायकान् ॥ ४० ॥ गृहीत्वा तान्
सावधा पुरीं प्रावेशयदुतं ॥ पूर्वये समरे भग्नाविदुताः सर्वतो दिशः ॥ ४१ ॥ तान्मंत्रिमुख्यानां स्य नयकाश्च समायुजः ॥
कुमारविक्रमं दृष्ट्वा सर्वे विस्मितचेतसः ॥ ४२ ॥ तं मनिरेश्वरश्चकाराणां दागंतं भुवि ॥ अहो नः सुमहद्गणं महोनस्तपसः

फलं ॥ ४३ ॥ केनाप्यनेन वीरेण मृताः संजीविताः पुनः ॥ सख्यं के योगसिद्धे वा योगी वाप्यमरः किमु ॥ ४४ ॥ अमानु
षमिदं कर्म यदनेन कृतं महता ॥ नूनमस्य भवेन्माता सा गौरी सशिवः पिता ॥ ४५ ॥ अश्वौहिनीनां नवकंजघानानंत
संतिष्ठत् ॥ इत्याश्चर्ययुतैः सर्वैः प्रसंसद्भिः परस्परं ॥ ४६ ॥ पृथोमात्स्र्यजनैर्नासावात्मानं प्राह तत्त्वतः ॥ योभ्यागत्य
स्वपितरं विस्मयाद्वा ददिवत् ॥ ४७ ॥ मुच्यंतमानंदजलं वदं दे प्रेमविह्वलः ॥ सराज्ञानि जपुत्रेण प्रणयादभिवादिनः
॥ ४८ ॥ आश्लिष्य गांठं तरसा वभाषे प्रेमकातरः ॥ कस्तवं देवो मनुष्ये वा गंधर्वा वा महामते ॥ ४९ ॥ कामाता जनका को
वाको देशत वनामकिं ॥ कस्मान्नः शत्रुभिर्वशमृता निवहतौ जसः ॥ ५० ॥ कारुणादिह संप्राप्तः स पत्नी कानमोच
यत् ॥ कुतोल धूमिदं शौर्यं धैर्यं तेजो बलं चरितं ॥ ५१ ॥ जिगीषसे च लोकास्त्री स देवा सुरमानुवन्तः ॥ अपि जन्मसह
स्त्रेण तवा कृण्वं महोजसः ॥ ५२ ॥ कर्तुं ग्राहं स मर्षोस्मि स ह्येभिर्दारवांधवैः ॥ इमान् पुत्रानि माः पत्नी रिदं त्वं मिदं पुरं
५३ ॥ सर्वं विहाय मञ्जितं त्वय्येव प्रेमबंधनम् ॥ सर्वं कथय मे तात मत्प्राणपरिरक्षकः ॥ ५४ ॥ रुतासां प्रमथन्तीनां त्व
दधीनं हि जीवितं ॥ ५५ ॥ तदवाचा ॥ इति पृष्ठः स भद्रायुः स्वपित्रा तमप्रापत् ॥ ५५ ॥ स खवैश्यसुतो राजन् सुनयो ना

ममसाखा॥ अहमस्य गृहे रमे वसामि च समातकः॥ ५६॥ भद्रायुर्नामम हृतं पश्चाद्विहाय यामिते॥ पुरं प्रविशामंते
सदारः ससुहृज्जनः॥ ५७॥ त्वत्कामयमरातिभ्यो विहरस्व यथासुखं॥ तेतान् सुंचरिषुंस्तव धावदागमनंमम॥ ५८॥
अहमद्य गमिष्यामि शीघ्रं सातुर्निवेशनं॥ इत्युक्तान् प्रमामं अभद्रायुर्न पतंदनः॥ ५९॥ आजगाम स्वप्रवर्नमात्रे स
र्वे नमवेदयत्॥ सापि दृष्ट्वा स्वतनयं परिरिभे श्रुलोचना॥ ६०॥ सच वै शपतिः प्रेमाणा समाभिष्याभ्य पूजयत्॥ वज्रवाङ्
मुराजं प्रविष्टो निजमंदिरे॥ ६१॥ स्त्रीपुत्रा मात्पसहितः प्रहर्षमनुलं ययौ॥ तस्यां निशायं युष्मायां अश्वभो यो
गितांवरः॥ ६२॥ चंद्रांगदं समागत्य सीमांतिन्याः पतिं नृपं॥ भद्रायुषसमुत्पत्तिं तस्य कर्माप्यमानुषं॥ ६३॥ आवे
धरहसि प्रेमाणा त्वत्पुतां कीर्तिमालिनी॥ भद्रायुषे प्रयच्छेति बोधयित्वा तु नैषधं॥ ६४॥ अश्वभो त्रिजगामा सुदेशकाला
र्थतत्त्ववित॥ अथ चंद्रांगदो राजा मुहूर्ते मंगलान्विते॥ ६५॥ भद्रायुषं समाहूय प्रायश्चित्तं कीर्तिमालिनी॥ कृतोद्वाहः सरा
जेंद्रः कुमारः सहचार्यया॥ ६६॥ हेमासनस्यः शुभुभेरोहिण्ये वनिशाकरः॥ वज्रवाङ्मतपितरं समाहूय सनेषधः॥ ६७॥
पुरं प्रविशतामान्यः प्रत्युद्गम्याभ्य पूजयत्॥ तत्रापश्यत् कृतोद्वाहं भद्रायुषमरिन्दमं॥ ६८॥ पादयोः पतितं प्रेमाहर्ष

ते परिष्वजे॥ सख्यतेन पतेजामाता चंद्रांगदमहाबलः॥ ६९॥ अस्म्यंशमथोत्पत्तिं श्रोतुमिच्छामितत्त्वतः॥ इत्थं द
शाणीराता वै प्रार्थितो निषधाधिपः॥ ७०॥ विविक्ल उपसंगम्य प्रहसन्निदमबुवीत्॥ सख्यतेन यो राजन् शैशवे रोग
पीडितः॥ ७१॥ त्वया वने परित्यक्तः सहमात्रा हतार्तया॥ परिभ्रमेती विप्रिते सानारी शिशुना सह॥ ७२॥ देवा ह्येष
गहं प्राप्तेन वै श्येन रक्षितः॥ अथासौ वज्ररोगात्ती मृतस्तव कुमारकः॥ ७३॥ केनापि योगिनो राजन् मृतः संजी
वितः पुनः॥ अश्वभाष्यस्य तस्यैव प्रभावाच्चिद्वयोजिनः॥ ७४॥ रूपं च देवसदृशं प्राप्नोमात् कुमारको॥ तेन द
त्तेन शंखेन खड्गेन रिपुघातिना॥ ७५॥ जिगाय समरं शत्रून् शिववर्माभिरक्षितः॥ द्विषद्सहस्रनागानां बलमेको विभर्त्यसौ
७६॥ सर्वविद्या सुनिष्ठा तोममजामातृ तं गतः॥ अतस्तं समादाय मातरं चास्य सुव्रतः॥ ७७॥ गच्छानगरं राजन् प्राप्य स
प्रेय दुर्जमे॥ इति चंद्रांगदः सर्वमाख्यायां तर्गहे स्थितः॥ ७८॥ तस्यागम्य पत्नी माहूय दर्शयामास भर्षितः॥ इत्यादिसर्वमा
कर्ण्य दृष्ट्वा सचमही पतिः॥ ७९॥ व्रीडितो तितरामौघात् स्वकृतं कर्म गहयेत्॥ प्राज्ञश्च परमानंदतयोर्दर्शनको तु कान्॥ ८०॥
पुलकांचित सर्वगस्तावमौ परिष्वजे॥ एवं निषधराजा च प्रजितश्चाभिनेदितः॥ ८१॥ संभोजयित्वा तं सम्यक् स्वस्थानं स

हमं विप्रिः॥ तमो तमो नो य आयां तं पुत्रं ताम विचतुर्वी॥ ८२ ॥ आदाय सपरीवरो बज्रवाङ्गः पुरीययो॥ ससंभ्रमे राम ह
ताम दायुः पितृ मंदिरं॥ ८३ ॥ संप्राप्य परमानंदं च के सर्वपुत्रैकसां॥ कालेन दिवमास्तुते पितरि प्राप्ता ये वनः॥ ८४ ॥ भद्रा
युः कथि वीसर्वी शशां सद्गुत शासनः॥ मागधेशं हेम रथ मोचयामास वंधनात्॥ ८५ ॥ संवाय मेत्री परमां ब्रह्म वीणां
वसन्निधौ॥ ॥ सुत उवाच॥ इत्थं त्रिलोक महितीं शिवयोगि पूजां कृत्वा पुरातन भवेपि वराजसुतः॥ नितीर्य दुःसहः
विपद्गणमाप्राप्य चंद्रांगदस्य सुतया सह साधुरे मे॥ ८६ ॥ इति श्री स्कंद पुराणे ब्रह्मोत्तराखंडे भद्रा युर्वर्णनं नाम त्र
योदशोऽध्यायः॥ १२ ॥ ॥ सुत उवाच॥ प्राप्ता सिंहासनादीरो भद्रा युः समही पतिः॥ प्रविवेश वनं रम्यं कदाचित् प्रियया
सह॥ १ ॥ तस्मिन् विकशिता शोक प्रसून वपुर्ववे॥ धीत कुल मन्त्रिका खंड कृज्जु मरुतं कुले॥ २ ॥ नवकेशरसौ
रभ्य लुधरा गिज्ज नोत्सवे॥ सद्यः कोरकिता शोक तमाल गहनांतरं॥ ३ ॥ प्रसून प्रकाश मम माधवी वनमंडपे॥ प्रवा
ल कुसुम योत चतुःशाखाभिरंजिते॥ ४ ॥ पुत्रा गवन विभ्रंत पुष्को किल विहा विणि॥ वसंत समये रम्ये विजहार
प्रिया सरवः॥ ५ ॥ यथा विदूरे कंदं तौ डवं तौ द्विज दंपती॥ अन्वीयमाणौ व्याघ्रेण ददर्श नृप सत्तमः॥ ६ ॥ पाहि

गुरुः
५२

पाहि महाराज भो नाथ करुण निधे॥ स व आयाति शार्दूलो जग्गु मावी महारवः॥ ७ ॥ लघु पर्वत संकाशः सर्वप्राणि भयं
करः॥ यावन्न वा दति प्राप्य तावन्नौरक्ष भूषते॥ ८ ॥ इत्थं माकं दिते श्रुत्वा सराजा धनु राददे॥ तावदभ्येत्य शार्दूलो मध्वे ज
ग्राहतां वधुः॥ ९ ॥ हनाथ नाथ हाकांत हाशं भो हाजगदुरो॥ इति रोक्ष्यमाणं तं व्याघ्रो जग्राह भीषणः॥ १० ॥ तावत्
सराजानि शितैर्भस्त्रैर्व्याघ्र मताऽयत्॥ न च तैर्विव्यथे किंचित् गिरी दुःखं हृदिभिः॥ ११ ॥ स शार्दूलो महासत्त्वो रातोस्त्रे
रकृत व्यथः॥ बलादाकृष्य तां नारीं पराक्राम तत्तत्वरः॥ १२ ॥ व्याघ्रेण पुरुतां पत्नी वीक्ष्य विप्रोति दुःखितः॥ हरोद हं प्रिये
वाले हाकांते हापति डते॥ १३ ॥ मामेक मिह संत्यज्य कथं लोकां तरंगता॥ प्राणेभ्योऽपि प्रियां त्यक्त्वा कथं जीवितुमुत्सहे॥ १४ ॥
राज नृकते महास्त्राणि कते श्राप्यं महदनु॥ कते द्वादश साहस्र महानागातिगं वले॥ १५ ॥ किं ते रवजे न शंखे न किं ते मंत्रा
स्त्र विषया॥ किं सत्त्वे न प्रतापे न किं प्रभावे न भयसा॥ १६ ॥ तत्सर्वं विफलं जातं यत्त्वान्यत्त्वयि तिष्ठति॥ यत्त्वं वनौक संजं तुं न
निवारयितुं क्षमः॥ १७ ॥ क्षत्रस्यायं परोधर्मः क्षताय त्पारि रक्षणां॥ तस्मिन् कुलोचिते धर्मे न ये तज्जीविते न किं॥ १८ ॥ आतो
नां शरणा तं नात्राणं कुर्वेति पाथिवाः॥ प्राणे रथे च धर्म तास्तद्विहीनां नृपतयो म॥ १९ ॥ आर्तत्राणा विहीनानां जीवितात्

मरणं वरं॥ धनिनां दानहीनानां हस्त्यादिभुता वरं॥ २०॥ वरं विपाशने रत्नो वरमग्नौ प्रवेशने॥ अनाथानां प्रपन्नानां
रुपाणां नामरक्षणात्॥ २१॥ इत्थं विलपितं तस्य स्ववीर्यस्य च गर्हणं॥ निशम्य नृपतिः शोकादात्मनैव मंचितयत्॥ २२॥
अहमेवो हृषं नष्टमयं देवविपर्ययात्॥ अथ कीर्तिं अमेनका पातकं प्राप्नुमुक्तं॥ २३॥ धर्मकालो वितो न धोर्मदभाग्यस्य
रुमते॥ नूनमेसंपदोरात्मा युष्मं शयमेव्यति॥ २४॥ आयं विसं पदो भोगः पुत्रधारयानि च॥ देवेन भरणमुद्यंति क्षणा
दस्तं वृत्तं ति॥ २५॥ अतएवं द्विजन्माने हतदारं अचरिपितं॥ हतशोकं करिष्यामि दत्ताप्रणानतिप्रियात्॥ २६॥ इति निश्चि
त्य मनसा भद्रमुत्पत्तमः॥ पत्तिवापादयोस्तस्य वभावे परितापयत्॥ २७॥ रुपां रुहमायि वृत्तं न सत्रवंधौ हतो जसि॥
शोकं त्यजमहा बुद्धे दास्याम्यर्थं तवेष्टितं॥ २८॥ इदं नृपमियं रत्नी ममेदं च कले वरं॥ त्वद्धीनमिदं सर्वं किं ते मिलिखि
तं वदा॥ २९॥ ब्राह्मण उवाच॥ किं देहस्यात्यवीर्येण किं गृहे भैरव्यजीविन॥ किं पुस्तकेन मूर्खस्य निस्त्रीकस्य धनेन किम्॥
३०॥ अतो हं गतपत्नी के भुक्तभोगो न कर्हि चित्॥ इमां तवाग्रमहिधी का मये दीयतामियं॥ ३१॥ राजोवाच॥ ब्रह्मन
किमेव धर्मते किमेतद्गुहा सनं॥ अश्वस्य मयशस्यं च परदारो मिमर्शनं॥ ३२॥ दातारसंति वितस्य राजस्य गज

वाग्निना॥ आत्मदेहस्य वाक्कापिकलत्रस्य न कर्हि चित्॥ ३३॥ परदारोपभोगे न यस्याप्यं स मुपाजितं॥ न तत्सालयितुं श
क्यं प्रायश्चित्तं शतैरपि॥ ३४॥ ब्राह्मण उवाच॥ अपि ब्रह्मवधं घोरं मयि मद्यनिषेवणं॥ तपसा वै हरिष्यामि किं पुनः पा
रदारिकं॥ ३५॥ तस्यास्य दुते भार्यमिमां त्वं क्व वमन्यथा॥ अरक्षणं दयार्त्तनां गता सिनरकं क्व वम॥ ३६॥ इति विप्र
गिराभी तश्चिंतयामास पार्थिव॥ अरक्षणं महत्पापे पत्नीदानं ततो वरं॥ ३७॥ अतः पत्नीं द्विजग्न्या यदत्ता निमुक्त कि
त्विषः॥ तयो वद्विप्रवेश्यामि कीर्तिश्चावहिता भवेत्॥ ३८॥ इति निश्चित्य मनसा स मुज्जाल्पुताशनं॥ तं ब्राह्मणं समाकू
प्य ददौ पत्नीं सहोदकं॥ ३९॥ स्वयं स्नातः शुचिर्भूत्वा पुनरप्यविबुधोऽभवात्॥ तमग्निं त्रिः पदि क्रम्य शिवं दध्यौ समाहितः
४०॥ तमथाग्नौ पतिष्यंतं स्वपदासकृत्वेतसं॥ अतिषेधाय विम्वेशः प्रादुर्भूतो जगत्पतिः॥ ४१॥ तमीश्वरं पंचमुखं त्रि
नेत्रं पिनाकिनं चैकलावतं स॥ प्रलेवितापिं गजराकलापं मध्ये गतं भास्वरकोटितेजसं॥ ४२॥ मणालगौरं गजवर्मवा
ससंगं गतं गोक्षितमोक्षिदेशं॥ नागं दुहारावलिकं कणोर्मिकाकिरीटकां चो गुणकुंडलो ज्वलं॥ ४३॥ भूलासिखद्वांगः
कुठारवर्महृगभयेष्टात्रपिनाकहस्तं॥ हृषोपरिस्थे शितिकंठमोक्षं प्रोद्धूतमग्रे नृपतिं दर्श॥ ४४॥ अथां वरा दुतं प

३४
५४

तुर्दिवाः कुसुमहृदयः॥ प्रणेदुर्देवतुर्पाणिदेवश्च न न तुर्जगुः॥ ४५॥ तत्राजमुर्नरदायाः सनकाद्यास्तथापरे॥
इन्द्रादयश्च लोकेशस्तथा ब्रह्मर्षयो मला॥ ४६॥ तेषां मध्ये समासी नो महादेवः सहो मया॥ ववर्ब क ह्ण सारं भ
क्तिनम्रे महीपते॥ ४७॥ तद्दर्शनानंदविभूतिं प्रिताशयः प्रहृष्टायां तु परिपुतांगः॥ प्रहृष्टो मागलग्रदांतरं तु
कावगीभिर्मुकुलीकृतं जलि॥ ४८॥ राजो वाच॥ ॥ न तो स्म हं देवमनादिमवयं प्रधानमवयक्तं गुणं महंतम्
अकारणं कारणं कारणं परं शिवं चिदानंदघनप्रकाशं॥ ४९॥ त्वेति श्वसाक्षी जगतोऽस्य कर्ता निगूढधामा हृदि तं
निविष्टं॥ अतो विचिन्तेति धिया विपश्चितो योगैरनेकैः कृतचित्तरोधैः॥ ५०॥ एकात्मना भावयितुं त्वमेको नाना
धियां यत्नमनेकरूपं॥ अतीदृश्यं शब्दपास्तविभ्रमं मनः पथान् संक्रियते पदं ते॥ ५१॥ तत्त्वं दुरापो मनसो धि
यश्च व्ययेतरूपं परमात्मरूपं॥ गुणैः कनिष्ठाः महंतौ विलीनाः कथं पुनस्तौ तुमलं गिरामे॥ ५२॥ तथापि भ
क्ताश्च यता मपेयुस्तवां छिप्यं प्रणतार्तिभंजनां॥ सुधो रसं सारं दवाग्निवीडितो भजा मिनित्यं भवभीतिशान्त्यै॥
५३॥ नमस्ते देवदेवाय महादेवाय शंभवे॥ नमस्त्रिमूर्तिभेदाय सर्गस्थित्यंतकारिणे॥ ५४॥ नमो विश्वादि रूपा

३५
५४

य विश्वप्रत्ययसाक्षिणे॥ नमः सत्मात्रसत्वाय बोधानंदधनाय वै॥ ५५॥ सर्वक्षत्रनिवासाय क्षेत्रभिन्नात्मशक्त्यो॥ अश
क्ताय नमस्तुभ्यं सत्ताभासाय भूयसे॥ ५६॥ निराभासाय नित्याय सत्यज्ञानांतरात्मने॥ विभुद्राय विद्वराय विमलाशेष
कर्मणे॥ ५७॥ नमो वेदांतगुह्याय वेदमूलविनाशिने॥ नमो विष्णुचैषाय निवृत्तगुणहृत्तये॥ ५८॥ नमः कल्पारणवी
र्याय कल्पारणफलदायिने॥ नमो नित्याय महत्तेशांताय शिवरूपिणे॥ ५९॥ अघोराय सुघोराय घोराघोघविदारिणे॥
भर्गीयभववीजानां भंजनाय गरीयसे॥ ६०॥ नमो विधूतमायाय विषदात्मगुणाय ते॥ पाहि मां जगतां नाथ पाहि शंकरसा
ध्वत॥ ६१॥ पाहिरुडवि रूपाश्च पाहि मत्पुंजयावय॥ पाहि विश्वे ससाक्षात् जन्कोसि जगत्पते॥ ६२॥ शंभो शशंककृत
शेखरशान्तमूर्ते तोरी शगोपतिनिवेशकृताशनेत्र॥ गंगाधरांगजविदारणपुण्यकीर्त्तभूतेश भूधरनिवास सदा नमस्ते॥ ६३
स्तुतुवाच॥ ॥ एवं स्तुतः स भगवान् राशदेवो महेश्वरः॥ प्रसन्नः सह्यार्चत्वा प्रसुवाच दयानिधिः॥ ६४॥ श्रीसदाशिव उ
वाच॥ ॥ राजंस्ते परितुष्टोऽस्मि भक्ता पुण्यस्तवे न च॥ अनन्यचेतास्त्वेनित्यं सदा मां परिपूजय॥ ६५॥ तव भावयारी शार्धं
दिनो भूत्वे ह्यगतः॥ याधिराया परिग्रस्ता साक्षाद्देवी गिरिं दत्ता॥ ६६॥ याधो मत्सामयो यत्तेशरैरसतविग्रहः॥ धीरतीड

पुकामतोपत्रीयाचितवानहं॥ ६०॥ अस्याश्चकीर्तिमालिन्यास्तवभक्त्याचमानद॥ तुयोहंसंप्रपद्यामिवरं परमसुखं
 भमा॥ ६१॥ राजोवाच॥ ॥ एषसर्ववरो देवो यद्वा न्यरमेभ्वरः॥ भवता यपरीतस्य मम प्रत्यक्षतागतः॥ ६२॥ नान्येव
 रं वृत्तो देवभवतो दर्शनां तथा॥ अहं वसेयं रात्री स्वमममाता च मतिता॥ ७०॥ वैश्यः पद्माकरो नाम तत्पुत्रसुनयामिधः॥
 सर्वानेतामहादेवसदा त्वया श्वगान्कुरु॥ ७१॥ सत उवाच॥ ॥ अथ रात्री महाभाग प्रणता कीर्तिमालिनी॥ भक्त्या
 प्रसाधगिरिशं ययाचे वरसुनमं॥ ७२॥ रासुवाच॥ ॥ चंद्रांगदो मम पिता मातासी मतिनी च मे॥ ततो यंचे महादेव त्व
 त्वा श्वे संनिधिं सदा॥ ७३॥ स वमस्त्विति गोरीशः प्रशन्नो भक्तवत्सलः॥ तयोः कामवरं दत्त्वा तक्षणादंतर्हितो भवत्॥ ७४
 सो विराजामरैः प्रार्थ्य प्रसादं प्राप्य भूलिनः॥ स्मरितः कीर्तिमालिन्या बुभुजे विषयान् प्रियान्॥ ७५॥ कृत्वोदवर्षयुतं राज्यं
 या हतवलो नृतिः॥ राज्यं पुत्रेषु विन्यस्य भजे शंभो परंपदं॥ ७६॥ चंद्रांगदो धिा जेंद्रो राजीसी मतिनी च सा॥ भक्त्या संपूज्य
 गिरिशं जग्मतुः शंभवं पदं॥ ७७॥ स तत्र विव्रमयनाशकरं विचित्रं शंभो गुणानुकेथनं परमं रहस्यं॥ यः श्रावयेद्
 धनान् प्रयतः पठेद्वा संप्राप्नोति भोगविभवः शिवमेति सो तै॥ ७८॥ इति श्री स्कंदपुराणे वल्की तारखंडे भद्रासुषो ब्रह्म

नंचतुर्दशो ध्यायः॥ ७४॥ ॥ सत उवाच॥ ॥ अथ भक्त्या तुमा बोधं वदतिः शिवयोगिनः॥ अथा त्वस्यापि दक्ष्यामि प्रभावं शिव
 योगिनः॥ १॥ भक्त्या नथापि वक्ष्यामि माहात्म्यं च तमासतः॥ कृतकं त्याभविष्यति यत्कुत्वा पापिनोपि वा॥ २॥ अत्येको नाम
 देवायः शिवयोगी महातपाः॥ निर्वृद्धो निर्ममः शोते निःसंगः समदर्शनः॥ ३॥ आत्मो राजो जितक्रोधो गृहदारविवर्जितः॥
 अतर्कितगतिर्भोनी संतुष्टो निःपरिग्रहः॥ ४॥ भक्त्योद्धलितसर्वगो जगमंडलमंडितः॥ वल्कलाजितसंवीतो भिक्षामा
 त्रपरिग्रहः॥ ५॥ स एकदा च राज्ञो के स सर्वानुग्रहतप्ताः॥ कौं वारणं महाघोरं प्रविवेश यदुज्या॥ ६॥ तस्मिन्निर्मनुजे
 रणेतिष्ठत्येकोटिभीषणाः॥ शुचपाकुलितोनित्ययः कश्चिदुत्तराक्षसः॥ ७॥ तं प्रविष्टं शिवात्मानं सदृशं वृत्तराक्षसः॥
 अभिदुद्राववेगेन जग्धुः शुचपादिनः॥ ८॥ व्यात्मानं महाकायं घोरं दंष्ट्रं भयानकं॥ तमायां तमभिप्रेक्ष्य योगीशो
 न च बालसः॥ ९॥ अथाभिदुत्य सहसा सघोरो बभूव चरः॥ दोर्भो निष्पीडनग्राहनिष्कं पंशिवयोगिनः॥ १०॥ तदंश
 स्पर्शनादेव सघो निर्वृत्तकिं त्विषः॥ स ब्रह्मराक्षसो घोरतो विसदां स्मृतिमाययो॥ ११॥ तथा चिनामगोत्सु कालो हं कां
 नूनतो ब्रजेता॥ यथा जं वनदी प्राप्य मृत्तिका स्वर्गांतो ब्रजेत्॥ १२॥ यथा मानसमाश्रित्य वायसो याति हंसतमः॥ यथा

ब्र. वि.
५६

मृतं स कृतपीत्वा मर्त्यो देवत्वमाप्नुयात् ॥ १३ ॥ तथैव हि महात्मानो दर्शनस्य शिनादिभिः ॥ सद्यः पुनस्तद्योपेतान् सत्संगोऽ
र्च्यो भूयते ॥ १४ ॥ यः पूर्वेषु तपि पासात्ते घोरात्मा विधेने चरः ॥ स सद्यस्तपि मायातः पूर्णानंदो बभूव ह ॥ १५ ॥ तत्रात्र
लग्नसितभस्मकणानुविद्धस्यो विद्धत घनपापतमः स्वभावः ॥ संप्राप्तपूर्वमिव संस्मृतिरुग्रकामस्तथा दपत्रमुगले
पतितो बभावे ॥ १७ ॥ प्रसीद मे महायोगी न प्रसीद कुरुणा निधौ ॥ प्रसीद भवेत्तत्रा नामानंदा मृतवारिधौ ॥ १८ ॥ काहं पा
पमतिर्घोरः सर्वलो कभयंकरः ॥ कृते महाभुभावस्मदर्शनं कुरुणा नमः ॥ १९ ॥ उद्धरोद्धर मां घोरे पतितं दुःखसागरे ॥
तव संनिधिमात्रेण ममानंदो विवर्द्धते ॥ २० ॥ श्रीवामदेव उवाच ॥ कस्तुं वने चरो घोरे राक्षसोऽत्र किमांश्चितः ॥ कथमे
तां महाघोरां कथां गतिमवाप्नुवान् ॥ २१ ॥ राक्षस उवाच ॥ पार्थिवो हं मितः पूर्वपंचविंशतिमेभको ॥ गोप्राय वनराष्ट्रस्य
र्जयो नाम वीर्यवान् ॥ २२ ॥ सो हं दुरात्मा पापीयान स्वैरुचारी मघोत्कृष्टः ॥ दंडकारी दुराचारः प्रजाप्रो निर्घणः खलः ॥ २३ ॥
पुत्रावदुःकलत्रोपि कामाशक्तो जितेन्द्रियः ॥ दमोपापी यसी चेष्टा पुनरेको गतोऽस्य हं ॥ २४ ॥ प्रत्यहं नूतनामन्या नारी भो
क्तुमनाः सदा ॥ आहताः सर्वदेशेभ्यो नार्योऽहं तैर्महासुखा ॥ २५ ॥ भुक्ता भुक्ता परित्यक्ता मे कलिकादिनैदिने ॥ अंतर्ग

ग्रहः
५६

हे पुंसं स्थाप्य पुनरन्यास्त्रियो हताः ॥ २६ ॥ सखं स्वराष्ट्रात्पराष्ट्रतश्च देशो करग्रामपुरं वनेषु ॥ आहृत्य नार्यो रमितादिनेदिने
भुक्ताः पुनः कापिन भुज्यते मया ॥ २७ ॥ तथा नैश्च भुज्यते मया भुक्ताश्च याः स्त्रियः ॥ अंतर्गहेषु नियताः शौचं ते ता
दिवान्निशं ॥ २८ ॥ ब्रह्मविद्भस्मभ्रष्टाणां यदानार्यो हता मया ॥ मम राज्ञो स्थिता विप्राः सहदरैः प्रदुदुबुः ॥ २९ ॥ समर्त
काश्च कन्याश्च विधवाश्च रजस्वलाः ॥ आहृत्याहृत्य रमिता मया कामहतात्मना ॥ ३० ॥ त्रिशते हि जनारीणां राजस्त्रीणां चतुः
शतं ॥ वदशतैश्च नारीणां सहस्रं भ्रष्टयोषितां ॥ ३१ ॥ शतवेंडालनारीणां सुल्लिंघानां सहस्रं कम् ॥ शैलखानां पंचशतं र
जकीनां चतुःशतं ॥ ३२ ॥ असंख्यं वारमुखाणां मया भुक्तं दुरात्मना ॥ तथापि मयि कामस्य न तृप्तिः कापि जायते ॥ ३३ ॥ एवं दु
र्विषयोऽसक्तमत्तपानरतं सदा ॥ यौवनेपि महारोगादिविभ्रमोऽस्मादयः ॥ रोगातोऽप्यनपत्यश्च शत्रुभिः परिपीडितः ॥ त्यक्तो
मात्यैश्च भृत्यैश्च मृतो हं तेन कर्मणा ॥ ३४ ॥ आयुर्विनश्यत्ययशो विवर्द्धते भागं क्षयं यांति प्रियाति दुर्मतिः ॥ स्वर्गं न च वं
ते पितरः पुरातना धर्मव्यपेतस्य वारस्य निश्चयं ॥ ३५ ॥ अथाहं पुहं वै यम्येतीति वैवस्वतालयां ॥ क्रुद्धेन तेन नरकेरेतः कुं
डे निधातितः ॥ ३७ ॥ तत्राहं नरके घोरे वर्षाणामयुतं त्रयं ॥ रेतः पिबन्मोऽग्रमानेन्यवसं न्यमकिंकरे ॥ ३८ ॥ ततः बापावशे

ब्रह्म
५७

खेपिशाचो निर्जनेवने॥ सहस्रशरदं जातो नित्यं शुद्धसमाकुलः॥ ३२॥ पेशावी गतिमाश्रित्य मातो दिव्यशरदं॥
द्वितीये हं भवे जातो व्याघ्रपाणि भयंकरः॥ ४०॥ तृतीये जगरो घोरो चतुर्थे हं भवे हकः॥ पंचमे विहरा हृष्ये हं रुकला स
कः॥ ४१॥ सप्तमे सारमे यश्च भृंगाला वृमे भवे॥ त्रयोदशे हं नकुलो वायसश्च चतुर्दशे॥ ४२॥ ऋषभश्चः पंचदशे
षोडशे वनकु कूटः॥ गदिभो हं सप्तदशे मार्जारो दशे भवे॥ ४३॥ एकौ न विंशे मंडूकः कूर्मो विंशति मे भवे॥ एकविंशे
भवे मत्स्यो द्वाविंशे मूखको भवे॥ ४४॥ उत्तको हं त्रयोविंशे चतुर्विंशे वनहिपः॥ पंचविंशे भवे वास्मिन् जातो हं ब्रह्मरा
क्षसः॥ ४५॥ शतपरीतो निराहारो वसाम्यत्र महावने॥ इदानीं मागतं दृष्ट्वा भवंतं जातु मुद्यतः॥ ४६॥ त्वदंगे त्वं स्पृश मात्रे
ण जाता पूर्व भवस्मृतिः॥ गतजन्म सहस्राणि स्मराम्य च तवां निके॥ ४७॥ त्रिविंशे परो जातः प्रसन्नं हृदयं च मे॥ ईदृशो यं
प्रभावस्ते कथं लब्धो महामते॥ ४८॥ तयसा वातिती वेणुकिमुती र्थमिषेवाणात॥ योगे न देवशक्त्या वामं त्रैवीनंत शक्तिभिः॥ ४९॥
॥ ततो मे बृहिभगवन्स्त्वामहं शरणं गतः॥ श्रीवामदेव उवाच॥ एष मे गात्रलक्षणं प्रभावो भूत्सु नो महान्॥ ५०॥ य
त्संपर्कात्तमो हं नेतु देयं मतिरुत्तमा॥ को वेद भूत्सु माहात्म्यं महादेवा दत्ते परः॥ ५१॥ ५२॥ विप्रार्थं यथा शंभो माहात्म्यं भ

गुरुः
५७

स्मृतस्तथा॥ अत्रानुवर्षिते प्राज्ञैः यद्गुणान पुनर्भवेत्॥ ५२॥ पुरा भवा दृशः कश्चित् ब्राह्मणो धर्मवर्जितः॥ द्वाविडे पुंस्थितो म
हः कर्मणा भूदन्तागतः॥ ५३॥ चैत्यं हतिर्नैव कृतिको ब्रह्मली रतिला लसः॥ कदाचित् ज्जारतां प्राप्य भूदन्ता निरुते निशि॥ ५४॥
४॥ तद्गु वस्त्ववहिर्ग्रीमात्सि प्रसृपेत कर्मणः॥ चचार सारमे योगे भूत्सु मादो यद्गु द्या॥ ५५॥ अथ तं नरके घोरे पतितं
शिवकिंकराः॥ त्रिभुविमानमारोप्या धिंसिप्य यमकिंकरान्॥ ५६॥ शिवदूतान् समभ्येत्य यमो यपरिपृच्छवान्॥ मरुपा
तक कर्तारं कथमेतं निनीषथा॥ ५७॥ अथो ब्रु॥ शिवभक्तास्ते पश्यास्पशव विग्रहे॥ वक्षो ललाटो दोर्मिलान्यं किता त्रिभुभस्म
ना॥ ५८॥ अतस्तेन समाने तु मागताः शिवसासनात्॥ नास्मान्निरोद्धंशको मिमास्व जतव संशयः॥ ५९॥ इत्याभाष्य य
मं शंभो दूतास्त्वब्राह्मणं ततः॥ पश्यतां सर्वलोकानां त्रिभुर्लोकं मना मयं॥ ६०॥ वामदेव उवाच॥ तस्मादशेषपापा
नी सद्यः संशोधनं परं॥ ६१॥ शंभो विप्रवरां भस्मसततं धीयते मया॥ ६२॥ इत्थं निशम्य माहात्म्यं भूत्सु नो ब्रह्मराक्षसः॥ वि
सरेण पुनः स्त्रीतु मो कंठगतं प्रब्रवीत्॥ ६३॥ ब्रह्मराक्षस उवाच॥ साधुसाधु माहात्म्यं शीतधन्योऽस्मि त्वदर्शनात्॥ मां
विमोचय पुण्यत्मानं यो रादस्मात्कुजमनः॥ ६४॥ किंचिदस्तीवमेवात्रिममपुण्यं पुरातनं॥ अतो हं त्वत्प्रसादेन मोक्षेस्मा

३५
५८

इवबंधनात् ॥ ६४ ॥ एकस्मिन्निजमुखायतस्मिन्वार्धिवज्रनि ॥ भूमिर्हृत्तिकरीदत्तासस्यामवतीमया ॥ ६५ ॥ यमेनापि
तदेवोक्तं पंचविंशतिमेव ॥ कस्यचिद्योगिनः संगतमोक्षसंसृतेरिति ॥ ६६ ॥ तदप्युक्तं पुण्यं यत्किंचित्प्राग्भ
वार्जितं ॥ यतोनिर्मनुजैरप्येवंप्राप्तवसंगमः ॥ ६७ ॥ अतोनांघ्रिपापानंसंसरंतं कुजन्मनि ॥ समुद्ररुपासिंधोदत्वाभ
स्मसमंत्रकं ॥ ६८ ॥ कथं धर्ममिदं भस्मकोमेत्रः कोविधिः स्मृतः ॥ कः कालः कथं वा देवः सर्वधैकथयमेगुरो ॥ ६९ ॥ भ
वाहशामहात्मानः सर्वलोकहिते रता ॥ तात्मानो हितमिदं हृत्तिकल्पहृत्सधर्मिणः ॥ ७० ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्तेनयो
गीशो घोरेण वनचारिणा ॥ भूयोपि भस्ममाहृत्य वर्णयामास तत्ततः ॥ ७१ ॥ इति श्री स्कंदपुराणे ब्रह्माक्षरखंडे भस्ममहि
मावर्णने नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ वाग्देव उवाच ॥ पुरा मंदरशैले देवानां धातुविचित्रिते ॥ नाना सिद्धसमाकीर्ति
नाना दुर्मलतान्विते ॥ १ ॥ कालाग्रिरुद्रो भगवान्कदाचिद्विधिवदितः ॥ समामसाद विष्टेशः स्वेहया परमेश्वर ॥ २ ॥
समंतात्सममातिष्ठ न रुद्राणां शतकोटयः ॥ तेषां मध्ये समासीनो देवदेवः खिलोचनः ॥ ३ ॥ तत्रागच्छन्तु रश्मिदेवैः सह
पुरंदरः ॥ तथाग्रिर्कस्तूपा वापुस्तथा वैश्रवणोऽययो ॥ ४ ॥ गंधर्वश्चित्रसेनायाः किन्नराः समहोरगाः ॥ विद्याधराः किंभू

गुरुः
५८

हवाः मिश्राः साध्याः सगुहिकाः ॥ ५ ॥ ब्रह्मर्षयो वशिष्ठाद्या नारदाद्याः सुरर्षयः ॥ पितरश्च महात्मानो दक्षाद्याश्च पुजेश्वराः ॥
६ ॥ दुर्वशाद्याश्चाप्सरसश्चंडिकाद्याश्च मातरः ॥ आदित्या वसवो दत्तौ विश्वेदेवा महोजसः ॥ ७ ॥ तथान्ये भूतपतयो लोकसं
हरणक्षमाः ॥ महाकालश्च नंदी च तथा शंकराश्च गौ ॥ ८ ॥ वीरभद्रो महातेजाः शंकुकर्णो महाबलः ॥ पंचाकर्णश्च भ
द्रेशो मणिभद्रो हृकोदरः ॥ ९ ॥ कुंडोदरश्च विक्रान्ततथा कुंभोदरो वती ॥ महोदरः कर्णधारः केतुर्भृंगी रितितथा ॥ १० ॥
भूतनाथास्तथान्ये च महाकाया महोजसः ॥ कृष्णवर्णा विश्वेश्वराः केचिच्छंभुकसेनिभाः ॥ ११ ॥ हरिताक्षसराक्षसाः क
र्कशाः पीतलोहिताः ॥ विचित्रवर्णाश्चित्रांगाश्चित्रनीला वरोत्कटाः ॥ १२ ॥ नाना युवोद्यतकरानावाहनभूषणाः ॥ केचि
ह्योष्ठमुखाः केचिन्नशूकराणां मृगाननाः ॥ १३ ॥ केचिच्च नक्रवदनाः सारमेयमुखाः परे ॥ भृंगालवदनाश्चान्ये उ
च्छ्रावदनां परे ॥ १४ ॥ केचिच्छरमभेहं डासिंरुग्दुग्जाननाः ॥ रुक्मस्ताक्षिरस्ताश्च पंचहस्तास्त्रहस्ताकाः ॥ १५ ॥ अ
पादावज्जपादाश्च वज्रकर्णककर्णकाः ॥ रुक्मनेत्राश्च तुर्नैत्रा दीर्घाः केचन वामनाः ॥ १६ ॥ रुक्मवक्त्राश्च तुर्वक्त्रा वज्रवक्
त्राश्च तुर्मुखाः ॥ समंतात्परिद्वार्ये शंभूतनाथमुपाशतः ॥ १७ ॥ अथागच्छन् महातेजामुनीनां प्रवरः सुधीः ॥ सनत्कु

मागे धर्मात्मानं डुं जगदीश्वरं ॥ १८ ॥ तं देवदेवं विश्वेशं सूर्यकोटिसमप्रभं ॥ महाप्रलयसंशुद्धं सगुणं वयं न स्वनमः ॥
 १९ ॥ संवत्स्रि स मातोपं जगत्पलशोभितं ॥ अक्षीणभालनयनं ज्वालापाननिशाकरं ॥ २० ॥ प्रदीप्तचूडामणिनाशशिः
 खंडेन मंडितं ॥ तक्षकं वामकर्णेन दक्षिणेन च वासुकिं ॥ २१ ॥ विभ्राणं कुंडलपुंगवनीलमहाहनुं ॥ नीलश्रीवं महाबाहुं
 नागहारविराजितं ॥ २२ ॥ फलिराजपरिभ्राजतकंकणगदमुद्रिकं ॥ अनेत फलिसाहस्रं मणिरंजितमेखलं ॥ २३ ॥ व्याघ्र
 चर्मपरीधानं पंठादप्यंभूषितम् ॥ कर्कोटकमहापद्मधृतायुधनं जयैः ॥ २४ ॥ रुजन्तपुरसंघट्टपादपद्मविराजितं ॥
 प्रासतो मरारवशांगटकभूलधनुर्धरं ॥ २५ ॥ अग्रध्वजमनिर्देशं मचिंत्वा कार्मभूषणं ॥ रत्नसिंहासनासुष्ठं प्रणाममहासुनिः ॥
 २६ ॥ तं भक्तिभावोच्चलितं तारात्मासंस्तव्यगीर्भिः ॥ श्रुतिसंमिताभिः ॥ कृतांतलिः प्रश्रयनं प्रकंधरः पप्रच्छ धर्मान् विना तु
 भयदानं ॥ २७ ॥ यान्यान पृच्छत मुनिस्तान् धर्मान् शेषतः ॥ प्रोवाच भगवान् हृद्रोभ्यो मुनिरप्युत्तरं ॥ २८ ॥ स न तं कुमार
 उवाच ॥ ॥ श्रुतास्ते भगवन् धर्मास्ते न भुवान् मुक्तिहेतवः ॥ २९ ॥ ये मुं कृपायामनुजातरि व्यंति भवार्णवं ॥ अथापरं म
 हाधर्ममन्यायामं महाफलं ॥ इहिकाह्यतो मखं सयो मुक्तिपदं नृणाम् ॥ आयासवज्रलाधर्माः शास्त्रे ह्येताः सहस्रशः ॥ ३० ॥

सम्यक्सर्वो विताः कालात्सिद्धिं गच्छन्ति मानवाः ॥ अतो लोकहितं गुह्यं मुक्तेर्मुक्तेः असाधनं ॥ ३१ ॥ धर्मविज्ञानमिच्छामि त्वतो
 हं परमेश्वरः ॥ श्रीहृद उवाच ॥ सर्वेषामपि धर्माणां मुत्तमं श्रुतिबोधितम् ॥ ३२ ॥ रहस्यं सर्वज्ञेन नो यद्विपुं दुस्तरं ॥
 स न तं कुमार उवाच ॥ ॥ त्रिपुं दुस्य विधिं ब्रूहि भगवं जगतां यते ॥ ३३ ॥ तत्त्वतो ज्ञानमिच्छामि त्वत्प्रसादान्महेश्वरः ॥ कति स्या
 नानि किमुयं काशकिः काचदेवता ॥ ३४ ॥ किं प्रमार्गं च कर्तुं के मंत्रास्तस्य किं फलं ॥ एतत्सर्वमशेषेण त्रिपुं दुस्य वलक्ष
 णं ॥ ३५ ॥ ब्रूहि मे जगतां नाथ लोकानां हितकाम्यया ॥ श्रीहृद उवाच ॥ अग्रियमुच्यते भस्मदग्धगोमयसंभवम् ॥ तदेव
 द्रव्यमित्युक्ते त्रिपुं दुस्य महासुने ॥ स्यादिभिर्ब्रह्ममयैर्महा मंत्रैश्च पंचभिः ॥ ३६ ॥ परिगृह्याग्रित्या यै भस्माभिर्मंत्रयेत्तु
 धीः ॥ मानसो केतिसंशुभ्यशितो लंपे त्रिपंचकैः ॥ ३७ ॥ त्रियायुषादिभिर्मंत्रैर्ललाटे च भुजहये ॥ स्कंधे च लेपयेद्भस्म स
 जले मंत्राक्षितं ॥ ३८ ॥ तिस्रो रेखा भवंत्येष्ट्यानेषु मुनिपुंगवः ॥ भ्रुवोर्मध्ये समाभ्ययावदंतो भवेद्भुवोः ॥ ३९ ॥ मध्यमाना
 यिको गुल्फोर्मध्ये तु प्रतिलोमतः ॥ अंगुष्ठेन कृतारो वा त्रिपुं द्राव्याभिधीयते ॥ ४० ॥ तिस्रणामपि रेखाणां प्रत्येकं नवदेवताः ॥
 अकारो गार्हपत्यो ग्रिभ्रश्चात्मा च रजोगुणाः ॥ ४१ ॥ अथेदं क्रियाशक्तिः प्रातः सवनमेव च ॥ महादेवतुरेवायाः प्रथमा

३५
६०

याश्च देवता ॥ ४४ ॥ उकारो दक्षिण ग्रीष्म नमः सत्वं यजुस्तथा ॥ माध्यंदिनं च सवनं इच्छा कर्त्तव्यं तदात्मको ॥ ४५ ॥ महेश्वरः
सुरेवाया द्वितीयायाश्च देवता ॥ मकारा हवनी पौर्वपरमात्मानमोदिवो ॥ ४६ ॥ ज्ञानशक्तिः सामवेदस्तृतीये सवनं गतम् ॥
शिवश्चेति तृतीयायाश्च देवता ॥ ४७ ॥ एतान्त्रित्यं नमस्कृत्वा त्रिपुंड्रधारयेदुचि ॥ महेश्वरं वृत्तमिदं सर्वलोके
सुकीर्तितम् ॥ ४८ ॥ मुक्तिकामैर्नरैः सेव्यं पुनस्तैर्वा न संभवः ॥ त्रिपुंड्रं कुरुते यस्तु भस्मना विधिपूर्वकम् ॥ ४९ ॥ उच्यते चारी गृह
स्थो वा वा न प्रस्थो थवा यती ॥ महापातकसंघातैर्मुच्यते चोपपातकैः ॥ ५० ॥ तथान्यैः क्षत्रविद्भूतैः स्त्रीगोहत्यादिमा
तकैः ॥ वीरहत्याश्च हत्याभ्यां मुच्यते नात्र संशयः ॥ ५१ ॥ अमंत्रेणापि यः कुर्यादतात्वा महिमोन्नतिम् ॥ त्रिपुंड्रं भालफल
कैर्मुच्यते सर्वपापकैः ॥ ५२ ॥ परद्रव्यापहरणं परदारभिमर्शनम् ॥ परनिंदा परस्त्रहणं परपीडनम् ॥ ५३ ॥ सत्याग्रामा
भिहरणं गृहदाहादिकर्म च ॥ असत्यवाक्यं पैश्वर्यपाह्वं वेदविक्रयः ॥ ५४ ॥ कृत्वा स्यैव तस्यागः कैटवं नीचसेवनां
गोभ्रह्मणं महिषी नीलकंठं लवांससां ॥ ५५ ॥ अन्नधानं जलादीनां नीचेभ्यश्च प्रतिग्रहः ॥ पासी वेश्या भुजंगो घृष्ट
लो पुनर्घो घृष्टः ॥ ५६ ॥ रजस्वला मुक्त्या मुविधवा मुच्ये मेषुनम् ॥ मांसवमेरसा पीनां लवणस्य च धारणात् ॥ ५७ ॥ शिव

पुरुः
६०

उवाच परमांशिव निंदा च कुत्रचित् ॥ निंदा च शिवभक्तानां प्रायश्चित्तैर्न भुङ्क्षति ॥ ५८ ॥ रुद्राश्चायस्य गात्रेषु ललाटे च
त्रिपुंड्रकम् ॥ सर्वां जलोपि समृज्यः सर्ववर्णो त्तमो जम ॥ ५९ ॥ यानि तीर्थां निलोके स्मिन् गंगायाः सरिन् श्रव्या ॥ स्नातो
भवति सर्वत्र ललाटे यस्त्रिपुंड्रकम् ॥ ६० ॥ स प्रकोटि मरुमंत्राः पंचाक्षरपुटः सराः ॥ तथान्येकोटिशो मंत्राः शैवाः कैवः
ल्पहेतवः ॥ ६१ ॥ ते सर्वे ते न जप्ताः स्पृष्टो विभर्तते त्रिपुंड्रकम् ॥ सहस्रं पूर्वजातानां सहस्रं जनयिष्यते ॥ ६२ ॥ स्ववंशजानां जा
तीनां मुद्गरेषु त्रिपुंड्रकम् ॥ इह भुक्ता खिलान्भोगान् दीर्घां मुखांश्चिद्वर्जितम् ॥ ६३ ॥ जीवितान्ते च मरणं सुखमेव प्रपद्ये
ते ॥ अथैश्वर्यं पुण्यं पेतं प्राप्य दिव्यं वपुः शुभम् ॥ ६४ ॥ दिव्यं विमानमाहूया पुरोगणनिषेवितम् ॥ विद्याधराणां सिद्धानां गंध
र्विणां मण्डैर्जसां ॥ ६५ ॥ इंद्रादिलोकपालां लोकेषु च यथाक्रमम् ॥ भुक्ता भोगान् सुविपुलान् प्रजेशानां पुरेषु च ॥ ६६ ॥ व्रत
णाः पदमासाद्य तत्र कल्पशतं रमेत् ॥ विहो लोके चरमते यावद्दशशतात्पयः ॥ ६७ ॥ शिवलोकं ततः प्राप्त्वरमते कालमक्षयम् ॥
शिवसायुज्यमाप्नोति न स भयो भिजायते ॥ ६८ ॥ सर्वोपनिषदासारं समालोच्य मुहुर्मुहुः ॥ इदमेव हि निर्णीतं परं त्रैयस्त्रिपुंड्र
कम् ॥ ६९ ॥ अतस्त्रिपुंड्रमाहात्म्यं समासात्कथितं मया ॥ रहस्यं सर्वजंतुनां गोपनीयमिदं त्वया ॥ ७० ॥ इत्युक्त्वा भगवान् रुद्रस्त

बुद्धि
६९

त्रैलोक्योपयत॥ स ननु कुमारेपि मुनिर्ब्रह्मलोकं जगाम सः॥ ७१ ॥ श्रीवामदेव उवाच॥ ॥ तवापि भस्मसंपर्कितसंज्ञाता विम
लामति॥ त्वमपि श्रद्धया तु एषं धारयस्व त्रिपुंड्रकं॥ ७२ ॥ सूत उवाच॥ ॥ इत्युक्त्वा वामदेवस्तु शिवयोगी मल्लतयाः॥ अभिम
त्रददौ भस्मघोरापवृष्टिरक्षसे॥ ७३ ॥ ते चासौ भालफलके चक्रे तीर्थकत्रिपुंड्रकं॥ वज्रराससतो सघो जहोत स्यानुभवतः॥
७४ ॥ सबभौ सूर्यसंकाशतेजोमंडलभास्वरः॥ दिव्यावयवरूपश्रीदिव्यमाल्यं वरोज्ज्वलः॥ ७५ ॥ भक्त्या प्रदक्षिणीकृ
त्पतंगुहं शिवयोगिनं॥ दिव्यं विमानमारूढ्य पुष्पां नलोकान् जगाम सः॥ ७६ ॥ वामदेवो महो योगी दत्वा तस्य परांगतिम्॥
चचार लोके गूढात्मा साक्षादिव शिवः स्वयं॥ ७७ ॥ यस्य तं ह्यस्ममाहात्म्यं त्रैपुंड्रं शृणुयात् नरः॥ श्रावयेद्वा पठेद्वा पिस
याति परमांगतिं॥ ७८ ॥ तस्मात्सर्वं पुण्यं तेन भस्माधार्यं संपादयेत्॥ कथयंति शिवकीर्तिसंस्तुते मुक्तिं हेतुं प्रणमति शि
वयोगि ध्येय मीशां प्रपद्ये॥ रचयंति शिवभस्मोद्गतिं भाले त्रिपुंड्रं न पुनरिह जनन्या गर्भवासं भजेत्वा॥ ७९ ॥ इति श्री स्कंद
पुराणे वृक्षोत्तरखंडे भस्ममाहात्म्यं नाम षोडशोऽध्यायः॥ १६ ॥ ॥ अथ उचुः॥ वेदवेदंगतत्वेनैव भुवि भुवि वादिभिः॥ न
लोकं कृतोपदेशानां सद्यः सिद्धिर्हि जायते॥ १ ॥ अथान्यजनसामान्ये गुरुभिर्नोतिको विदुः॥ नलोकं कृतोपदेशानां सिद्धिर्न

गुरुः
६९

वतिकीदृशी॥ २ ॥ सूत उवाच॥ ॥ श्रद्धैव सर्वधर्मस्य मातैव हितकारिणी॥ श्रद्धयैव नलोकं सिद्धिर्जायते लोकयोर्द्वयोः॥ ३ ॥ श्रद्ध
या भजतः पुंसः शिलापि फलदायिनी॥ मूर्खोपि पूजितो भक्त्या गुरुर्भवति पूजितः॥ ४ ॥ श्रद्धया जपितो मंत्रस्तव ह्योपि फलप्र
दः॥ श्रद्धया पूजितो देवो न च स्यापि फलप्रदः॥ ५ ॥ अश्रद्धया कृतापराधानं यत्नस्तपो व्रतं॥ सर्वानि फलानां याति पुण्यं व
ध्यतरो दिवा॥ ६ ॥ सर्वत्र श्रद्धया हीनः संशयी चातिवंचलः॥ परमार्थं त्यक्त्वा भ्रष्टः संसृतेर्न विमुच्यते॥ ७ ॥ मंत्रे तीर्थे हि जेदे
वेदे वने भवे जे गुरौ॥ यादृशी भावना यस्य सिद्धिर्भवति तादृशी॥ ८ ॥ अतो भावमयं विश्वसुरापि पापं च भ्रां वत॥ तेऽमे भवहीन
स्य न भवेतां कदाचन॥ ९ ॥ अजेदं परमाश्चर्यमाख्यातमनुकार्यते॥ अश्रद्धा सर्वमर्त्यानां सर्वदा दुःखदायिनी॥ १० ॥ आ
सीत् कालराजस्य सिंहकेतुरिति श्रुतः॥ पुत्रः सर्वगुणोपेतः शक्रस्यैव धनं जयः॥ ११ ॥ सप्तकदा कतिपयैर्भटैर्गुप्तो महा
बलः॥ जगाम मृगयाहेतोर्वज्रसत्त्वान्वितं वनं॥ १२ ॥ तद्रूपः शबरः कश्चिद्विचरन् मृगयावने॥ ददर्श जीर्णं स्फुटितं पति
तं देवतालये॥ १३ ॥ तत्रापश्यद्विचरन् पीठं पतितं स्थंडिलोपरि॥ शिवलिंगं मुकुटं स्रग्भूतं भाग्यमिवात्मनः॥ १४ ॥ तस्मा
दायवेगेन प्राप कर्मप्राणोदितः॥ तस्मै संपदं शीया मासराजपुत्राय धीमते॥ १५ ॥ पश्येदं ह्येवं लिङ्गं न यादृष्टमिदं पुनो॥

बुधो
६२

तदेतत्पूजयिष्यामि यथा विभवमादरात् ॥ १६ ॥ अस्मत्पूजाविधिं ब्रूहि यथा देवो महेश्वरः ॥ अमंत्रकैः परैर्नीचैः प्रीतो भव
ति पूजितः ॥ १७ ॥ इति ते नतिवादेन पृष्ठः पार्थिवतंदनः ॥ प्रत्यु वाच प्रहस्येन परिहासविहारः ॥ १८ ॥ संकल्पेन सदा
कुर्यादभिषेकं नवांभसा ॥ उपवेश्यासने भुङ्क्ते भुङ्क्ते गवाक्षतैर्न वै ॥ १९ ॥ विलैः पत्रैश्च कुसुमैर्धूपैर्दधिः प्रपूजयेत् ॥ चिताभ
स्मोपहारं च पुथमं परिकल्पयेत् ॥ २० ॥ आत्मोपयोगेनान्नेन नैवेद्यं कल्पयेत्ततः ॥ पुनश्च धूपदीपादिनुपचारान् प्रकल्प
येत् ॥ २१ ॥ नृत्यादिभ्रमरीतिना न्यथावत्परिकल्पयेत् ॥ नमस्कृत्याथ विधिवत्प्रसादं धारयेत्ततः ॥ २२ ॥ स वसाधारणः
श्रीकृष्णः शिवपूजाविधित्वं ॥ चिताभस्मोपहारेण सद्यस्तु व्यतिशंकरः ॥ २३ ॥ स त उवाच ॥ ॥ परिहाससंनेत्यभाषितः स्वा
मिना धुना ॥ स शंखवाद्यः वशां मूर्ध्नि ग्राह्यं च ॥ २४ ॥ ततः स्वभवनं प्राप्य लिंगमस्ति महेश्वरं प्रत्यर्च्य भोजयामास चिता
भस्मोपहारकृतं ॥ २५ ॥ यद्वात्मनः प्रियंवदं गंधपुष्पाक्षतादिकं ॥ निवेद्य शंभवे नित्यं उपायुक्तं ततः स्वयं ॥ २६ ॥ सर्वमहेश्वरं
भक्त्या सहजयाभ्यपूजयत् ॥ सर्वं च लुप्तमासा धनिनायकं निचितस्माः ॥ २७ ॥ सकृदाशिवपूजायै प्रहृतः शवरोत्तमः ॥ न दद
तीति चिताभस्मपात्रे परितमावपि ॥ २८ ॥ अथासौ त्वरितो दूरमन्वेष्टुं वपरिभ्रमन् ॥ नल्लब्धवान् चिताभस्मप्राप्तो गृहमगात्

गुरुः
६२

पुनः ॥ २९ ॥ ततश्चाकूयपत्नीत्वां शवरो वाक्यमब्रवीत् ॥ नल्लब्धं मे चिताभस्म किं करोमि वद प्रिये ॥ ३० ॥ शिवपूजांतरायो मे जातो
यवतवाभनः ॥ पूजो विनाशरामपिनाहं जीवितुमुत्तरे ॥ ३१ ॥ उपायं नात्र पश्यामि पूजोपकरो हते ॥ न गुरोश्चिद्विदुः शतशतं स
कलार्थदां ॥ ३२ ॥ इति वा कुलितं दृष्ट्वा भर्तारं शवरांगना ॥ प्रत्यभाषत माभैस्त्वमुपायं प्रवदामि ते ॥ ३३ ॥ इदमेव गृहं दग्धं
वज्रकाष्ठेन हृदि तं ॥ अहमग्निं प्रवेश्यामि विना भस्मभवेत्ततः ॥ ३४ ॥ शवर उवाच ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणां देहः पर
मसाधनं ॥ कथं त्यजसि तं देहं सुराहं न वयो वनं ॥ ३५ ॥ अभुता त्वनपत्या त्वमभुक्तं विवयास वा ॥ भोगभोग्यमिदं दे
हं कथं दग्धुमिहेच्छसि ॥ ३६ ॥ पार्वत्युवाच ॥ एतदेव हि सा कल्पं जीवितस्य च जन्मनः ॥ पार्थिवस्य जेत्याणां हि वा
र्थे किमतः परं ॥ ३७ ॥ किं नु त्वं तपोधरो किं वा तप्तं त्वया पुरा ॥ किं वाचनं पुरा शंभोः पुरा जगत् शतौतरो ॥ ३८ ॥ किं वा पु
ण्यं मम पितुः किं वा मातुः कृतार्थता ॥ यद्विवाद्ये समिद्धे ज्योत्स्नाभ्येतत्कलेवरं ॥ ३९ ॥ इत्थं धिरा मतिं कृत्वा तस्याभ
क्तिं च शंकरो ॥ तथेति हृत् संकल्पः शवरः प्रत्यपूजयत् ॥ ४० ॥ सा भर्तारमनुज्ञाय सा ता सुचिरं लेहता ॥ गृहमुदीप्य तं व
हि भक्त्या चक्रे प्रदक्षिणम् ॥ ४१ ॥ नमस्कृत्यात्मगुरवे ध्यात्वा हृदिसदा शिवं ॥ अग्निप्रवेशाभिमुखी कृतो जलिरिदं ज

३. ल
६३

जो॥ ४२॥ शवर्गुवाच॥ ॥ पुण्यालिसंतुममदेवसर्देडियालिधुपोगरुर्वपुरिदं हृदयं प्रदीपः॥ प्राणहवीधिकरुण
नितवाशतालेपूजाफलं व्रजतुसां प्रतमेवजीवः॥ ४३॥ बांदा मिनाहमपिसर्वेसाधिपत्यं नेछे पुरंदर पदं नयदं वि
धातुः॥ भयोभवामिपरिजन्मनिजन्मनिस्पांत्वयादपंकजलसन्धकरं दर्शनी॥ ४४॥ जन्मानिसंतुममदेवशता
धिका निमायानमेविशतुचित्रमबोधहेतुः॥ किंच साण्डमपिते चरणारविंदध्याने सुमेहदयमीश नमो नमते॥
४५॥ इति प्रसाद्य देवेश शवरी दृढनिश्चया॥ विवेश ज्वालितं वह्निं भस्मसादभवत्क्षणतः॥ ४६॥ शवरोपि चतुर्दश
यत्नेन परिगृह्य स॥ चक्रदग्धगुहोपांते शिवपूजां समाहितः॥ ४७॥ अथ सत्पारपूजांते प्रसादग्रहणं मुखी॥ दयि
तां नित्यमायांती प्रांजलीं दिनयान्तितां॥ ४८॥ स्मृतमात्रोत्पापशयदागतां पृथुतः स्थितां॥ पूर्वेण वयवेनैव भक्तिनम्रां
सुखिस्मितां॥ ४९॥ तां वीक्ष्य शवरः पत्नी प्रांजलीं पूर्ववत्स्थितां॥ भस्मावशेषं च गृहं यथा पूर्वमुपास्थितां॥ ५०॥ अग्निदे
हति तैजोभिः सूर्योदहतिरश्मिभिः॥ राजादहति दंडनवाग्रिणो मनसा दहेत्॥ ५१॥ किमयं स्वप्न आहोतिवत् किंवा माया
भ्रमात्मिका॥ इति विस्मय संभ्रातस्तौ वक्ष्यं पृच्छतः॥ ५२॥ अयि विवेकं थं प्राप्ता भस्मी भूता सि पावके॥ दग्धं तु भवनं

शु
६३

भयः कथं पूर्ववत्स्थितां॥ ५३॥ शवर्गुवाच॥ ॥ यदा गृहं समुदीय प्रविष्टां कृताशने॥ तदा स्थानेन ज्ञाना मि न पश्यामि च
पावके॥ ५४॥ नतापलेशोप्यासीन्ने प्रविष्टाया कृताशने॥ सुशुप्ते वसण्ण दक्षिप्रबुद्धा स्मिन्क्षणादितः॥ ५५॥ तावद्भवन्म
मडाशं न दग्धमिव सुस्थितां॥ अधुना देवपूजांते प्रसादं लभुमागतां॥ ५६॥ सर्वं परस्परं प्रेमादं यत्सोर्भवि मातायोः॥
प्रादुर्गासीन्पोरग्रे विमानं दिव्यमद्भुतं॥ ५७॥ तस्मिन् विमाने शतभासुरे चत्वारिंशत्पुत्राः पुरःस्थिताः॥ करैर्गृही
त्वाथ निवा ददं पत्नी आरोपयामासुरमुक्ता विग्रहो॥ ५८॥ तयोर्निवा दं दं यत्सोस्तथैव देवतद्वयः॥ शिवदूत
करस्य शान्तिरसायुज्यमवाप ह॥ ५९॥ सर्वं तौ शिवमाराध्य भक्त्या शवरदं बती॥ शिवलोकं समासाद्य परमानंद
मापतु॥ ६०॥ तदुद्देवच सर्वं बुविधेया पुण्य कर्मसु॥ नीचोपि शवरः प्राप अद्भुता योगिनां गतिं॥ ६१॥ किं जन्म
ना सकलवर्णं जनो न मेन किं विधया सकलशास्त्र विचारवत्या॥ यस्यास्ति चेतसि सदा परमेश भक्तिः को न्यस्ततस्त्रि
भुवने सुखोत्तिष्ठत्य॥ ६२॥ इति श्री स्कंद पुराणे वृक्षोत्तरखंडे श्वशवरमोक्षवर्णने नाम सप्तदशोऽध्यायः॥ १७॥
स्तत उवाच॥ ॥ अथाहं संप्रवक्ष्यामि सर्वधर्मान्मोक्षार्थं॥ उमा माहे न्वरं नामं व्रतं सर्वार्थसिद्धिदं॥ १॥ आनर्तसंभ

३२
६४

वः कश्चिन्नाम्ना देवर्थादिजः ॥ कलत्रपुत्रसंपन्नो विद्वानुत्तमवंशजः ॥ २ ॥ तस्यैवं वर्तमानस्य ब्राह्मणस्य गृहस्थ
मे ॥ वभ्रवशारदानमकन्याकमललोचना ॥ ३ ॥ तां रूपलक्षणां येतांवा लाक्षादशसयनीमा ॥ यया चैयं प्रवाभारयो
मृतदारश्चरन्दिजः ॥ ४ ॥ महाधनस्य शान्तस्य सदारान्सखस्य च ॥ यो चाभंगभयान्तस्य तं कन्यां प्रददौ पिता ॥ ५ ॥ म
ध्यादिने कृतो दारः सविप्रः श्वसुरालये ॥ संध्यामुपासितुं सायं सरसीरमुपाययौ ॥ ६ ॥ उपास्य संध्यां विधिवत्प्रत्या
गच्छंतु तमो हते ॥ मार्गे दष्टो भुजं गेन ममारनिजकर्मणः ॥ ७ ॥ तस्मिन् मृते कृतो दारो हे स हसातस्य बांधवाः ॥ चुकु
शुः शोकसंतप्ताः स्वसुरौ सा च कन्यका ॥ ८ ॥ सत्कृत्य तं वंधुजनाजगुः स्वस्वनिवेशनं ॥ सारदा प्राप्ते वैधव्यापितु
रेवालये स्थिता ॥ ९ ॥ मृतत्वादनभीष्टेन भर्त्रा विरहिता सती ॥ निनाय कतिचित्तात्मा सा बालापितु मंदिरं ॥ १० ॥
एकदानैकवोनामा कश्चिन्नुद्धतरो मुनिः ॥ श्रद्धाः शिष्यकाय हीनं मंदिरं समुपाययौ ॥ ११ ॥ तस्मिन् हृद्गृहं प्रवे
गतेषु कापि वंधुषु ॥ साक्षादिवा तन्नो देवसा बाला समुपावरन् ॥ १२ ॥ स्वागतं ते महाभाग पीठे स्मिन्नुपविश्यतां ॥
नमस्ते मुनिनाथा यदियं ते करवाणि किं ॥ १३ ॥ इत्युक्त्वा भक्तिमास्थाय कृत्वा पादावनेजनं ॥ बीजधित्वा परिभ्रांतं

शतः
६४

तं मुनिं पर्यतोषयत् ॥ १४ ॥ अंतः प्रवेश्य तं बाला कृत्वा भ्यंगं स्वपाणिना ॥ कृतस्नानं च विधिवत् कृतदेवा र्चनं मुनिं ॥
१५ ॥ सुखासनोपविष्टं तं कपमाल्यानुलेपनैः ॥ अर्चयित्वा वरानेन भोजयामास सादरं ॥ १६ ॥ मुक्ताचसम्यक्शानके
स्तपश्चानंदनिर्भरः ॥ चकार धमुनिस्तस्यै सुप्रीतः परमात्मा बंधुः ॥ १७ ॥ विहस्य भर्त्रा सह्यावदायुर्लक्षा सुतं सर्वगुरौ
वैरिणं ॥ कीर्त्तिचलो केमहतीमवाप्य प्रसादयोगाभवदेवतानां ॥ १८ ॥ इत्यभिव्याहृतं तेन मुनिना गतचक्षुषा ॥ निः
शय्यविस्मिता बाला प्रत्युवाच कृतोजसि ॥ १९ ॥ शारदा उवाच ॥ ब्रह्मत्त्ववचनं तत्पुनः कदाचि नृणां भवेत् ॥ तदेतन्
मंदभाषायां कथमेवं फलिष्यति ॥ २० ॥ उपत्यकार्यं सद्गुणैः भुनक्तुमिव सततं क्रिया ॥ विफलमंदभाषाया माशी बु
द्धिबिदामयि ॥ २१ ॥ सेवां विधवा ब्रह्मन्तुः कर्मफलभागिनी ॥ तवाशीर्वचनस्यास्य कथं यास्यामि यात्रताम् ॥ २२ ॥
अंधमुनिरुवाच ॥ त्वामनालस्य यत्प्रोक्तं संधेनापि मया धुना ॥ तदेतत्साधयिष्यामि कुरुमहासने भुजे ॥ २३ ॥
उमामाहेश्वरं नाम व्रतं यदि चरिष्यसि ॥ तेन व्रतानुभावेन सद्यः श्रेयो लुप्तोक्ष्यसे ॥ २४ ॥ शारदा उवाच ॥ त्वयोपदि
ष्टं यत्नेन चरिष्यामापि दुष्करं ॥ तद्व्रतं ब्रूहि मे ब्रह्मन् विधानं च मुनिविराट् ॥ २५ ॥ मुनिरुवाच ॥ वैज्रवामागं शीर्षे वाक्

कृपसेशुभेदिने॥ उतारं भंडकुर्वीत यथावदुर्वनुत्तया॥ २६ ॥ अष्टम्यां च चतुर्दश्यां भयोरपि पर्वणोः॥ संकल्पः वि
धिवत् कुर्यात् प्रातः स्नानं समाचरेत्॥ २७ ॥ संतर्प्य पितृदेवादीन् गत्वा स्वभवनं प्रति॥ मंडपं च ये दिव्यवितानाद्यै
रलंकृतम्॥ २८ ॥ फलपत्रवपुष्याद्यैस्तारणैश्च समन्वितं॥ पंचवर्णैश्च तन्मध्यो रजोभिः पद्ममुद्धरेत्॥ २९ ॥ चतुः
षष्टिदलैर्वीर्येष्टात्रिंशद्विंशतदंतरं॥ तदंतरं चोऽश्वमिरष्टाभिश्च तदंतरं॥ ३० ॥ एवं पद्मं समुद्धृत्य पंचवर्णैर्मनोर
मं॥ चतुरस्रं ततः कुर्यादंतरं तर्जुलमुत्तमं॥ ३१ ॥ ब्रीहिलेखं दुर्लभं शीघ्रं तन्मध्यो च सकूर्चकं॥ कूर्चोपरि सुसंस्थाप्य क
लशं धान्यपुरितं॥ ३२ ॥ कलशोपरि विन्यस्य वस्त्रं स्वहस्तमुत्तमं॥ तस्योपरिष्ठात् सौवर्णं प्रतिमेशिवयोः शुभेः॥
३३ ॥ निधाय पूजयेद्भक्त्या यथाविभवद्विस्तारं॥ पंचामृतैस्तु संस्त्राप्य तथा शुद्धोदकेन च॥ ३४ ॥ रुद्रैकादशकं नृत्ना
पंचाक्षरशतावकं॥ अभिमंशसु संस्थाप्य पीठे हेममये चयेत्॥ ३५ ॥ स्वयं भूषासनासीनो धौतशुक्लवस्त्रः सुधीः
पीठमासं त्र्यमंत्रेण प्राणायामान् समाचरेत्॥ ३६ ॥ संकल्पं प्रवदेत्तत्र शिवाभां विहितं जलिः॥ यानि पापानि योराणि
जन्मांतरशतेषु मे॥ ३७ ॥ तेषां सर्वविनाशाय शिवपूजां समारभेत्॥ सौभाग्यविजयारोपधर्मैश्च र्याभिहृदये॥ ३८ ॥

स्वर्गपवर्गसिद्धर्थं करिष्ये शिवपूजने॥ इति संकल्पमुच्चार्य यथावत् सुसमाहितः॥ ३९ ॥ अंगन्यासं ततः कृत्वा ध्याये
द्दीशं च यावतीम्॥ कुंडे रुद्रवलाकारं नागाभरणभूषितं॥ ४० ॥ वरदाभयहस्तं च विभ्रुणं परशुं मृगं॥ सूर्यकोटिप्रती
कां शं जगदामंदकारणी॥ ४१ ॥ जालूबीजलसंसिक्तदीर्घपिंगजटाधरोऽरुणोऽकलोद्भूतमहासुकुटुमंडितम्॥ ४२ ॥
शीतोऽश्रुवदं विलसतकोटीरांगदभूषणं॥ उन्मीलितभालनयनं तथा सूर्यकुलोचनम्॥ ४३ ॥ नीलकण्ठं चतुर्वीङ्गजं
ज्वाजिनवाससं॥ रत्नसिंहासनासूढं नामाभूषणभूषितम्॥ ४४ ॥ देवीचंद्रिकावयवां बालसूर्यपुतयुतिं॥ बालवेशां च
तन्त्रं गीवालशीतांशुशेखरां॥ ४५ ॥ पाशकुशाभयकरां विभ्रुतीं च चतुर्भुजां॥ प्रसादसुसुखीमेवालीलारसविहारि
णी॥ ४६ ॥ लसतकुरवकाशोकपुन्नागवनचंपकैः॥ कृतावर्तसामुत्पुलकमखिकोक्तलितालकं॥ ४७ ॥ कांचीक
लापपर्यंतजघनाभोगशालिनीं॥ उदारकिंकिणीश्रेणीं नृपुण्यपदद्वयां॥ ४८ ॥ गंडमंडलसंस्कारत्रयमंडलरो
चिणीं॥ विवाधरानुरक्तांशुलसदसनकुचलो॥ ४९ ॥ महाहस्तत्रयैवैतारहारविराजितां॥ नवमाणिक्यरुचि
रकंकणगदकुट्टिकां॥ ५० ॥ रत्नांशुकपरीधानोरत्नमाल्यानुलेपनां॥ उद्यतपीनकुचद्वंद्वनिदितां भोजकुचलो॥

ब. ल.
६६

५१॥ लीला लोलासिता पांगी भक्तानुग्रहदायिनी ॥ एवं व्याख्यातुं ह्युपेयं जगतः पितरौ शिवौ ॥ ५२॥ जज्ञात दास्य
कं मंत्रं तदेतद्विहिरचयेत् ॥ आवाह्यं प्रतिमायुग्मे कल्पयेदासनादिकं ॥ ५३॥ अर्घ्यं च दद्यात् शिवयोर्मंत्रेणानेनमं
त्रविना ॥ नमो पार्वती ताय त्रेलोक्यवरदर्शना ॥ ५४॥ त्रियं वक्रमहादेव गृहाणार्घ्यं मोक्षुते ॥ नमो देवदेवे
शीघ्रं प्रभयहारिणी ॥ ५५॥ अवि के वरदे देवी गृहाणार्घ्यं शिवप्रिये ॥ इति त्रिवारमुच्चार्य दद्यात् सर्वसमाहितं ॥ पर
गंधपुष्पाक्षतान्सम्यक् धूपदीपान् प्रकल्पयेत् ॥ नैवेद्यं पापसात्रे नयतां परिकल्पयेत् ॥ ५७॥ जुहुयात् कल
मंत्रेण हविषा योत्तरं तं ॥ ततः स्नाय नैवेद्यं धूपदीपानां जनादिकं ॥ ५८॥ कृत्वा निवेद्य तं कलं नमस्तुभ्यं समाहिता ॥
अथाभ्यर्च्योपचारेण भोजयेद्दिपुदं पती ॥ ५९॥ एवं सायं तं प्रज्ज्वा कृत्वा विप्रानुमोदितः ॥ मुंजीत वाग्यतो तत्रो हवि
र्घ्यं शीरभादितं ॥ ६०॥ एवं संवत्सरं कुर्यात् पुनः पश्येद्ये बुधः ॥ ततः संवत्सरे पूर्णवतो यापनमाचरेत् ॥ ६१॥ शतरुद्रा
भिजयैस्तु त्वापयेत् प्रतिमे जले ॥ आगमोक्तेन मंत्रेण संपूज्य गिरिजाशिवं ॥ ६२॥ सवस्त्रं ससुवर्णं च कलशं प्रतिमान्ति
तं ॥ दत्वा चार्घ्यं यमहते सदा वाररताय च ॥ ६३॥ ब्राह्मणभोजयेद्भक्त्या यथाशक्त्वाभिपूज्य च ॥ दद्याच्च दक्षिणां तेभ्यः

गुरुः
६६

मुनेस्तयो योगसमाधिना च ॥ तु कथं वानी जगदेकमाता प्रादुर्भवामृतसांडमूर्तिः ॥ ८॥ प्रादुर्भूता यदा गौरी तपोरग्रे जगन्म
यी ॥ अंधो पितृक्षणा देवमुनिः प्राप हृदयं ॥ ९॥ त्रावी श्य जगतो धात्री भाविर्भूतां पुरःस्थितां ॥ निवेत्तुस्तत्पदयोः स मु
निः सा वक्रकनका ॥ १०॥ तौ भक्तिभावा दुसिता मलाशया वानंदवायो जितसर्वगात्रौ ॥ उवाच देवी कृपया परिपुता प्रेम
णा वभावे मृदु वल्लभा विणी ॥ ११॥ प्रीतास्मि ते मुनिश्रेष्ठ वत्से प्रीतास्मि ते नद्ये ॥ किं वा ददामि मते देवानामपि दु
र्ध्वममा ॥ १२॥ मुनिरुवाच ॥ सखा तु शारदानाम कन्या तु गतभर्तृका ॥ मया प्रतिश्रुतं वास्येतु केन गतवश्च सा ॥ १३॥
सहभर्तृविरं कालं विहृत्य सतमुत्तमं ॥ लभस्वेति मया प्रोक्तं सत्यं कुरु न मोक्षुते ॥ १४॥ श्रीदेव्युवाच ॥ सखा पूर्वमेव
वाला प्राविडस्य द्विजमनः ॥ आसीद्द्वितीया दपिता मामिनी नामा वैश्रुता ॥ १५॥ सा भर्तृप्रेमसी नित्यरूपमाध्वयपेश
त्वा ॥ भर्तारं वशमानिये रूपवेषादिकै तवै ॥ १६॥ अस्यां निविष्टा हृदयः सविप्रो मोहयंत्रितः ॥ कदाचिदपि नैवा गा
तुं श्रेष्ठपत्नी पतिव्रता ॥ १७॥ अनभ्यागभनाद्भर्तुः सानारी पुत्रवर्जिता ॥ सदाशोकेन संतप्ता कालेन विलयंगता ॥ १८॥
अस्या गृहसमीपस्थोयः कश्चिद्ब्राह्मणो सुवी ॥ इमां वी श्य च चावंगीकामार्तः करमग्राहीत् ॥ १९॥ अनया रोषता

आश्यासविप्रलवधिरतः॥ इमांस्मरन्दिवान्निधनं प्रत्यपश्यतः॥ २०॥ सखासंमोह्यभर्तारं ज्येष्ठपत्न्या पराङ्मुखं॥
 चकार तेन पापेन सर्गस्मिन्विधवाभवत्॥ २१॥ याः कुर्वन्ति स्त्रियो लोके जाया यथा श्रवित्रियं॥ तासां कोमानवैधव्यं
 मेकविंशतिजन्मिन्॥ २२॥ यदेतया पूर्वभवेत्तमत्पूजामहतीकृता॥ तेन पुण्येन तत्पापं नष्टं सर्वतदेव हि॥ २३॥
 योविप्रो विरहात्तः सन्मृतः कायविमोहितः॥ सोऽस्याः पाणिग्रहं कृत्वा भवेत्स्मिन्निधनगतः॥ २४॥ प्राजम्भयतिरे
 तस्याः पांशराष्ट्रेषु सोऽधुना॥ जातो विप्रवरः श्रीमानसदारः परिहृतः॥ २५॥ तेन भर्ता प्रतिनिशं सेवाप्रेमाभिर्संगता॥
 स्वप्रेरतिमुखं याति श्रेष्ठं जागराणं दपि॥ २६॥ यद्युत्तरत्रिंशत्तयो जनदूरसंस्थो देशादितो द्विजवरः स च कर्मगत्या॥
 स नावर्धयति निशं मनसा भिरमांस्वप्रेषु पश्यति चिरंतिमादधानः॥ २७॥ सखा वै स्वप्रसंगत्यापत्युः प्रहि- - -
 कालेन लप्स्यते पुत्रं वेदवियोगपारगं॥ २८॥ स तस्यां तनयं जातमात्मनश्चिरसंगमात्॥ सोऽपि विप्रो निशं स्वप्रेषु पश्यति
 प्रेमभाविनं॥ २९॥ अनपराधिता पूर्वभवेत्साहं महासुने॥ अस्मै वरपुत्रमाय प्रादुर्भूतास्मि सांप्रतं॥ ३०॥ स तदवाच॥
 अथोवाच महादेवी तां बालां प्रति सादरम्॥ अयि वत्स महाभागे भृशमेपरमं वदः॥ ३१॥ यदा कदापि भर्तारं कामि

देशे पुरातनं॥ इत्यसि स्त्रियं दृष्ट्वा कृत्वा स्यसेत्वं विवक्षणा॥ ३२॥ त्वां इत्यतिसविप्रोऽपि सुचिरं स्वप्रलक्षितं॥ तदा परस्य
 गालापोपुवयोः संभविष्यति॥ ३३॥ तदा स्वतनयं भद्रे तस्मै देहि वदः कृतं॥ फलमस्य वतस्याहं ते स्पृहते समर्थय॥
 ३४॥ ततः प्रभूतितस्यैव वशेति सुमध्यमे॥ पुवयो देहिकः संगो मा भूत्तत्प्ररताहते॥ ३५॥ कालात्यं वत्समापन्नं त
 स्मिन् ब्राह्मणसन्तमे॥ अग्रिं प्रविश्यते नैव सह्यास्यसि मत्पदं॥ ३६॥ पुत्रेन न विता सुभ्रूः सर्वलोकमतारमः॥ संप
 दश्च भविष्यति प्राप्यते परमं पदा॥ ३७॥ स तदवाच॥ पश्युक्ता त्रिजगन्माता दत्वा तस्यैव मोक्षं॥ तयोः संपश्य
 तोरेव सौमनादर्शनं गता॥ ३८॥ सापि बालावरं लब्ध्वा पार्वत्याः कुरुण निधो॥ अवाप परमानंदं पूजयामास तं गुहं॥ ३९॥
 तस्यां गच्छतीति तायां समुनिर्लखलोचनः॥ तस्याः पित्रोऽश्रुतं सर्वैरहस्या च धर्मवित्॥ ४०॥ अथ सर्वानुपासं अशारदा
 वतपः स्विनी॥ विद्यामानुग्रहे तेषां यथोत्थे गतिर्मुनिः॥ ४१॥ एवं दिने शुभं कृतं सुखावाला च प्रतिशयं॥ भर्तुः समाग
 मं लेभे स्वप्रेषु रविर्वर्द्धनं॥ ४२॥ गोप्यं विप्रदानेन शारदा विषद्वता॥ दधार गर्भं स्वप्रेषि भर्तुः संगानुत्तमः॥ ४३॥
 तोऽकृत्वा भर्तुरहितां शारदां गमिषीति सती॥ सर्वधिगधिगिति प्रोचुर्नारिणां त्रिजगुर्जना॥ ४४॥ सर्वदं पुण्यं तद्वर्ततः

ब. खं
६२

जातिकुलबंधवाः॥ तावतींश्च श्रुत्वा ययुस्तत्पितृगंडिरम् ॥ ४५ ॥ अथ सर्वे समायाता ग्रांश्च पंडिताः॥ समाजं
वक्रिरेतत्र कुलवृद्धैः समन्विताः ॥ ४६ ॥ अंतर्पत्नी समाकूय शारदां विनताननां॥ अंतर्जयन्सुसंकुष्टाः केचिदास
न्यराश्च सुरवाः ॥ ४७ ॥ अयि नारिणि दुर्बुद्धे किमेतत्ते विवेचितं॥ अस्मत्कुलस्य दुर्किर्त्तीः कृतवन्त्यसिवातिशो
४८ ॥ इतिसंतर्जयंतसे ग्रामवृद्धा मनीषिणः॥ सर्वे संमंत्रयामासुः किं कुर्म इति भाषिणः ॥ ४९ ॥ तत्रोचुः केचन
कुलात्तां बालां प्रतिनिर्दयाः॥ स्यापाममतिर्बाला कुलद्वयविनाशिनी ॥ ५० ॥ कृत्वा स्याः केशवयनं हित्वा कर्णे च
नाशिकां॥ निर्वीर्यतां वहिर्ग्रामात्परित्यक्ता स्वगोत्रतः ॥ ५१ ॥ इति सर्वे समा लोच्यतां तथा कर्तुमुद्यताः॥ अथांत
रीक्ष्य संभूतां सुश्रवणागगोचरा ॥ ५२ ॥ अनयानरुतं पापं न चैव कुलदूषणं॥ व्रतभंगो न चास्याः स्यात्सुपवित्रे
यमंगना ॥ ५३ ॥ इतः परमियं नारी नारिणि तिवदंतिये॥ तेषां दोषविमूढानां तद्योजित्वा विदीर्यते ॥ ५४ ॥ इत्यंतरि
सेननितां वाणीं श्रुत्वा शरीरिणि॥ सर्वे प्रमुहसुस्तस्या जननी जनकादयः ॥ ५५ ॥ ततः स संभ्रमाः सर्वे ग्रामवृद्धाः समास
दः॥ मुहुर्नमोनमालंय भ्रातास्तस्युरधोमुरवाः॥ तत्र केचिदविश्वासात् मिथ्यावाणीं त्यक्वादिषु॥ तेषां जित्वा विधाभि

युक्तं
६२

नावे मुश्च तक्षणत क्रिमीनः ॥ ५७ ॥ ततः संपूजयामासुस्तंबालां जातिबंधवाः॥ वंधुस्त्रियश्च वृद्धाश्च शशं सुःसाधु
साध्विति ॥ ५८ ॥ मुमुचुः केचिदानंदवाय विदुः कुलोत्तमाः॥ कुलस्त्रियः प्रमुदितास्तामाश्रिष्य समाश्रयन् ॥ ५
९ ॥ अथ तत्रापरं प्रोचुर्देवं वदतितानृतं॥ कथमेवादधौ गर्भं शीलात्रतवलितपिचा ॥ ६० ॥ इति सर्वाः सम्यज्जनानंश
या विष्टचेतसाः॥ विलोकात्तद्वत्तत्रैको वभावेलो कृतत्ववित ॥ ६१ ॥ मायामयमिदं विश्वं दृश्यते श्रूयते पियतः॥ किं भा
षं किमभाषं वासे सारं स्मिन् भ्रमात्मके ॥ ६२ ॥ अनिरूप्यं मभूतार्थं मायायां जायते स्फुटं॥ ईश्वरस्य वशे माया तस्याः
को वेद वेष्टितं ॥ ६३ ॥ यूपकेतोश्च राजर्षेः शुक्रं निपतितं जले॥ स शुक्रं तज्जलं पीत्वा वैश्या गर्भं दधौ किल ॥ ६४ ॥
सुनेर्विभंडकस्यापि शुक्रं पीत्वा सहस्रं भसा ॥ हरिणी गर्भिणी भूत्वा ऋष्यभृंगमसूयत ॥ ६५ ॥ सुरावुस्य तथा राजो
नखस्य कान्तगंगना ॥ तस्याः क्रमिणी भूत्वा मुनिं प्राप्ततापसे ॥ ६६ ॥ तथा सत्यवती नारी शफरी गर्भं संभवा ॥ तथै
व महिषी गर्भं जातो स्मिन् महिषासुरः ॥ ६७ ॥ तथा संतिपुरा नारी कासुरायाः प्रभं संभवा ॥ तथैव महिषी गर्भं जातो स्मिन्
महिषीसुरः ॥ ६८ ॥ तथा संतिपुरा नारी कासुरायाः प्रभं संभवा ॥ तथापि ददुर्देवेन रोहिण्यात्तनयो भवत ॥ ६९ ॥

ब्रह्म
७०

देवानां च महर्षीणां शापेन च वरेण च ॥ अयुः कर्मपि यत्कर्म सुत्पत्तेनात्र संशयः ॥ ७० ॥ सां वस्य जठराज्जातं सुशतं
मुनिना पतः ॥ युवनाश्च स्य गर्भो भूत्वा मुनीनां मे त्रगौरवात् ॥ ७१ ॥ नूनमेवादि कल्याणी महर्षेः पादसेवनात् ॥ मया
व्रतानुभावा बद्धं ते गर्भमनिदिता ॥ ७२ ॥ अस्मिन्नर्थे रहस्येनां सत्यं पठंतु पोषितः ॥ ततो निहत्तं संदेहो भविष्यति
महाजनः ॥ ७३ ॥ ततस्तद्वचनादेवतां मपुद्गलस्त्रियो मिथः ॥ ताभ्यः शतं सततं सर्वं साख्यं तं महादुतं ॥ ७४ ॥ विज्ञाता
र्थास्ततः सर्वमानयित्वा ततः सती ॥ मोदमानाः प्रशंसन्तः प्रययुः स्वस्वमालयां ॥ ७५ ॥ अथ काले भुवेषां शारदा विम
लाशयाः ॥ अस्ततस्तनयं बाला बालार्कं समतेजसं ॥ ७६ ॥ सकुमारो महोदार लक्षणाः कमलेश्वराः ॥ अवापमहती विद्या
बाल्यस्य महामतिः ॥ ७७ ॥ अथोपश्रुत्वा तु गुरुणा काले लोकमनोरमः ॥ स शारदेयस्येति लोकोत्थाति मवाप ॥ ७८ ॥
ऋग्वेदमष्टवक्रं नवमेयजुषां गणं ॥ दशमे सामवेदं वलीलया ध्वगमत सुधीया ॥ ७९ ॥ अथ त्रिलोकमहिमं संप्राप
शिवपतिं ॥ गोकर्णप्रययुः सर्वजनाः सर्वत्र वासिनः ॥ ८० ॥ शारदापितृपुत्रेण सह बंधुजनैश्च ॥ सहितापितृमातृ
भ्यां गोकर्णं प्रययौ सती ॥ ८१ ॥ तत्रापश्यत्समायातं सदा सप्रे पुलकितं ॥ पूर्वजानिभर्तारं द्विजं बंधुना हतम् ॥ ८२ ॥

गुरु
७०

तं दृष्ट्वा प्रेमनिर्विघ्ना पुलकांकितविग्रहा ॥ निरुद्धवाक् प्रसरात्स्थितं न्यस्तलोचना ॥ ८३ ॥ सोषिविप्रो यत्तां दृष्ट्वा मुरुपां च
रुलक्षणां ॥ स्वप्रेतदा भुज्यमाना मात्मनो रतिदायिनी ॥ ८४ ॥ तं कुमारमपि स्वप्रेतदृष्ट्वा मात्मशरीरजो विलोक्य विस्मया विष्ट
स्तदंतिकमुपाययौ ॥ ८५ ॥ भर्तृतां प्रष्टुमिच्छामि यत्किंचित्तमनसि स्थितं ॥ इति प्रथममाभाष्य रहस्यानं निनायतां ॥ ८६ ॥
कात्वं कथयामो ह कस्य भार्यासि सुवृत्तः ॥ को देशः कस्य बापुर्द्वि किं नामेत्प्रवृत्तिः ॥ ८७ ॥ इति तेन समाष्टु सा नारी वाक्य
लोचना ॥ व्याजहारात्मने हतं बाल्यं वैधव्यकारणं ॥ ८८ ॥ पुनः प्रष्टुतां बालां पुनः कस्यायमुत्तमः ॥ कथावृत्तौ वा जठरे वा
लोपं वेदसन्निभः ॥ ८९ ॥ शारदोवाच ॥ सख्यमेतनयः स्वामिन् सर्वविद्याविशारदः ॥ शारदेय इति प्रोक्तो मम नामै
व कल्पितः ॥ ९० ॥ इति तस्यावचः श्रुत्वा विस्मयब्रह्मरोत्तमः ॥ प्रोवाच कथात्कण्ठं हि चरितं त्वथ भामिनी ॥ ९१ ॥ पाति
ग्रहणमात्रेणैकत्वाभर्तृमत्तः किल ॥ कथं वा यं सुतो जातस्तस्य कारणा मुच्यतां ॥ ९२ ॥ इति तेनोदितां वारं माक
रापीतीवलजिता ॥ क्षणं नम्रमुरवीभूत्वा धैर्यादिभ्यः प्रभाषत ॥ ९३ ॥ शारदोवाच ॥ तदलं परिहासोक्त्या त्वं
मां वेत्सि महामते ॥ त्वामहं वैधव्येन प्रमारां मन आबधोः ॥ ९४ ॥ इत्युक्त्वा सर्वमावेद्य देव्या दत्तवरा

३५
७९

दिकं॥ ब्रह्मसूक्तं कुमारं च ददौ तस्मै धृतव्रता॥ ८५॥ सोऽपि प्रमुदितो विप्रः कुमारं प्रतिमुह्यतां॥ पित्रोरनुमते नैव तानि
नायनिजालयं॥ ८६॥ सापि स्थिता वरूमासानृतस्य विप्रस्य मंडिरे॥ तस्मिं काले वशं प्राप्ते प्रविश्याग्निं तमन्वगात्॥
८७॥ तत्र तत्सौ दंपती भूत्वा विमानं दिव्यमास्थितौ॥ दिव्यभोगसुमासकौ जग्मतुः॥ शिवमंदिरे॥ ८८॥ इत्येतत्तु
एवमारब्धं तं मया समनुवर्णितं॥ पठतां शृण्वतां सद्यो भुक्तिमुक्तिप्रदायकं॥ ८९॥ आयु रोग्यसंपत्ति धनधान्य
दिवर्द्धनं॥ स्त्रीणां मंगलसौभाग्यसंतानसुखसाधनं॥ ९०॥ एतन्महाव्यानमघोषनाशनं गौरी महेश्वरतुल्य
कीर्तनं॥ भक्त्या सकृद्यः शृण्व्या च कीर्तयेत्तु मुक्तासंयोगा न्यदमेति शब्दतः॥ ९०९॥ इति श्रीब्रह्मात्मरवेऽसारदा
ख्याने नामैकोनविंशोऽध्यायः॥ ९१॥ ॥ सत उवाच॥ अथ रुद्राक्षमहात्म्यं वर्णयामि समासतः॥ सर्वपापक्षयकरं शृ
ण्वतां पठतामपि॥ १॥ अथ को वापि भक्तो वा नीचो नीचतरोऽपि वा॥ रुद्राक्षानुधारयेद्यत्तु मुच्यते सर्वपातकैः॥ २॥
रुद्राक्षधारणं पुण्यं केन वा सह शंभवेत्॥ महाव्रतमिदं पुण्यं प्राकृतत्वात्पदार्थदर्शिनः॥ ३॥ सहस्रं धारयेद्यत्तु रुद्राक्ष
रणं धृतव्रतः॥ तेनैव मिमुखाः सर्वे यथा रुद्रस्तपे वसः॥ ४॥ अभावे तु सहस्रस्य बहोः षोडश षोडश॥ एकं शिवाय

शुभः
७९

करयोर्वा दशैश्च दशैव तु॥ ५॥ द्वात्रिंशत्कण्ठदेशे तु चत्वारिंशच्च मतके॥ एकैककर्त्तव्यो षड्विंशक्षस्य षोडशं शतं॥
६॥ यो धारयति रुद्राक्षान् रुद्रवत्सोऽपि मुच्यते॥ मुक्ताप्रवालस्फटिकरौप्यवैडूर्यकांचनैः॥ ७॥ समेतो धारयेद्य
त्तु रुद्राक्षान् रुद्राक्षो भवेत्॥ केवलान्वापि रुद्राक्षान्यथा लस्य हि मर्त्यैः॥ ८॥ तेन स्पृशंति पापानि तमासी वद्वि
भावतु॥ रुद्राक्षमालया जप्ते मंत्रो नेत फलप्रदः॥ ९॥ रुद्राक्षं मतके कृत्वा जपेद्यत्तु समाहितः॥ अरुद्राक्षो ज
पः पुंसां तावन्मात्रफलप्रदः॥ १०॥ यस्यां डोनास्ति रुद्राक्षोऽपि बह्वपुण्यप्रदः॥ तस्य जप्ते निरर्थं स्यात् त्रिषुं ड
रहितं यदि॥ ११॥ रुद्राक्षं मतके कृत्वा शिरस्त्रानं करोति यत्तु॥ गंगास्नानं कर्त्तुं तस्य जायते नात्र संशयः॥ १२॥
रुद्राक्षं पूजयेद्यत्तु विना तोयाभिश्चोदनं॥ यत्फलं लिंगपूजायां तदेवाप्नोति निश्चितम्॥ १३॥ एकवक्त्राः पंचवक्त्राः स
कादशमुखा यतः॥ चतुर्दशमुखाः केचिन् रुद्राक्षालोकपूजितं॥ १४॥ भक्त्या संपूजितो नित्यं रुद्राक्षः शंकरात्मकः॥ द
रिडं वापि कुरुते राजा जसमश्नियं॥ १५॥ अत्रेदं पुण्यमारब्धं वर्णयंति मनीषिणः॥ महापापक्षयं करं श्रवणा
त्कीर्तनादपि॥ १६॥ राजा काश्मीरदेशस्य भद्रसेन इति श्रुतः॥ तस्य पुत्रो भवद्वीमानुसुधर्मानामवीर्यवान्॥ १७॥

वृत्त
७२

तस्यामात्यसुतो नाम तारकः कोपिसद्रुणः॥ वभ्रवराजपुत्रस्य सर्वा परमशोभनः॥ १८॥ तावुभौ परमस्त्रिधौ कुमारौ
रूपसुंदरौ॥ विद्याभ्यासपरौ बाल्ये सहस्रीं प्रचक्रुः॥ १९॥ तौ सदा सर्वगात्रेषु रुद्राक्षकृतभूषणौ॥ विचरतुलंघी
त्यादिव्यालंकारधारिणौ॥ २०॥ हारकेयूरकटककुंडलादिभूषणौ॥ हेमरत्नमयं तत्कारुद्राक्षानुदधतुस्तौ॥ २१॥
रुद्राक्षमालिनौ नित्यं रुद्राक्षकरकं कणौ॥ रुद्राक्षकंठभरणौ कृतं रुद्राक्षकुंडलौ॥ २२॥ हेमरत्नायलंकारलोचमा
षाणदर्शनौ॥ बोध्यमानावपि सदा रुद्राक्षालौ न मुंचतां॥ २३॥ तस्य काश्मीरराजस्य गृहं प्राप्नोयदुदया॥ पाराशरो मु
निवरः साक्षादिव पितामहः॥ २४॥ तमवपित्वा विधिवत् राजधर्मं भूतांवरः॥ पप्रक्षुस्त्वमासीनं त्रिलोकेशं महासु
नि॥ २५॥ राजोवाच॥ ॥ भगवन्नेव पुत्रो मे सोऽपि मंत्रिसुतश्चिमे॥ रुद्राक्षधारिणौ नित्यं रत्नाभरणं नित्यं हौ॥ २६॥ शा
स्यमानावपि जनैरत्नाकल्पपरिग्रहे॥ विलंघितास्मद्वचनौ रुद्राक्षेष्टे वसत्यहौ॥ २७॥ नोपदिष्टा विमोवा लोकादिद
पिकेन चित्॥ सदा स्वाभाविकी वृत्तिः कथमासीत् कुमारयो॥ २८॥ पाराशरोवाच॥ ॥ शृणु राजन् प्रवक्ष्यामि तव पुत्र
स्य धीमतः॥ तथा त्वन्मंत्रिपुत्रस्य प्रवृत्तिं विस्मयावहा॥ २९॥ नोदिष्टा मे पुरा काचिन्महानंदं ति विभ्रंताः॥ वभ्रववारवनि

गुरुः
७२

ता शृंगारललिताकृतिः॥ ३०॥ रुद्रं पूर्णं दुसंकाशं यानं स्पर्शं विभ्रं वितं॥ चामराणि सुदंजनिपांडुकेचहिरण्यये॥ ३१॥
अंबराणि विचित्राणि महार्हाणि पुमंति च॥ चंद्रश्चिनिभाः शय्याः पर्यकाश्च हिरण्यये॥ ३२॥ गावो महिष्यः शनशोदा
साश्च शतसंमिताः॥ सर्वाभरणादीनां गोदास्यश्च नवयौवनाः॥ ३३॥ भूषणानि पराध्यानि नवरत्नो ज्वलानि च॥ गंध
कुंकुमकस्तूरीकर्पूरागुरुलेभनं॥ ३४॥ चित्रमालावर्तसश्च यथेष्टं मृदुभोजनानां चित्रवितानां नानाधान्य
संपगृहं॥ ३५॥ वज्ररत्नसहस्राण्यं कोटिसंख्यादिकं धनं॥ एवं विभवसंपन्नावेशाकामविहारिणी॥ ३६॥ शिवपू
जारतानित्यंत्यधर्मपरायणा॥ सदा शिवकथासक्ता शिवनामजपोत्सुका॥ ३७॥ शिवभक्ताय वनता शिवभक्तिर
तामिशं॥ विनोदहेतोः सावेशानां यमंडपमध्यतः॥ ३८॥ रुद्राक्षैर्भूषयित्वैकं मर्कटं वै ककुदं॥ करतालैश्च गीतै
श्च सदानर्तयति स्वयं॥ ३९॥ पुनश्च विरससुखैः सखीभिः परिवारिता॥ रुद्राक्षैः कृतां केयूरकर्णभरणकुंडलः॥ ४०॥
मर्कटः सिसया तस्याः पुनस्त्याति बालवत्॥ शिराग्रवदरुद्राक्षकुंकुमकपिना सह॥ ४१॥ चिरं नित्यं नित्यं नृपः पश्य
ते चित्तमाहरन्॥ सकदा भवन्तस्याः कश्चिद्वैश्यः शिववती॥ ४२॥ अजगाम सहस्राक्षस्त्रिपुंड्रजटिलः कृती॥ सवि

ब्र. ल.
७३

अङ्गुलिप्रदेशकोटिकारककण॥ ४३ ॥ महारत्नमरीचीरौज्वलं तं तस्मात्कवित॥ तस्मात्तं सागणिकसंपूज्यपरयामुदा॥
४४ ॥ ननु कोष्ठगतं वीक्ष्य कंकणं प्राह विदितं महारत्नमयः सोयं कंकणं स्वतः कवित॥ ४५ ॥ मनोहरं त्रिमेषाधुदि
व्यस्त्रीभूषणोचितः ॥ इति तानं वरत्नाभिस्तस्य हं करभूषणं ॥ ४६ ॥ वीक्ष्योदारमतिविशेषः तस्मिन् समभाषतः ॥ अस्मि
नरत्नवरे दिव्ये यदि ते सस्य हं मनः ॥ ४७ ॥ त्वमेवाद्यं त्वमुद्रांतामौल्यं ननु दयासि किं ॥ वैशेष्यं वा ॥ वयं हित्वैरचासिभि
वेश्यास्तु न पतिवता ॥ ४८ ॥ अस्मत्कुलोचिताधर्मो व्यभिचारो न लेशाय ॥ यद्यतः कदाचिद्वदसि करभूषणम् ॥ ४९ ॥
दिनत्रयमहोरात्रं तव पत्नी भवाम्यहं ॥ वैशेष्यं वा ॥ तथा तु यदि ते सायं वचनं वीरवचनम् ॥ ५० ॥ ददामि रत्नचलयंत्रि
त्रं भवमद्वयं ॥ सतस्मिन् व्यवहारं तुं धर्माणां शिवभास्करौ ॥ ५१ ॥ त्रिवारं सत्यमित्युक्ता हृदयं मे स्युः प्राप्तिः ॥ वैशेष्यं वा ॥
दिनत्रयमहोरात्रं पत्नी भवता तव प्रभो ॥ ५२ ॥ सहचर्मं वारं मितिसा तस्य हृदयं स्युः शता ॥ अथ तस्यैव वैशेष्यं तु प्रददौ रत्नकंकणं
५३ ॥ लिंगरत्नमयं तस्या हस्ते दत्त्वे दमवुवीता ॥ इदं रत्नमयं लिंगं शैवं मतं प्राणसंनिभम् ॥ ५४ ॥ रक्षाणीयं त्वया कौतुकं तस्य हा
निर्मितिर्मम ॥ स्वमस्त्विति सा कौतुल्यं लिंगमादाय रत्नजं ॥ ५५ ॥ नाऽयं मंडपिका मध्ये निधाय प्राविश जह ॥ सा तेन संगता

शुक्र
७३

रात्रौ वैशेष्येन विदधीमिण ॥ ५६ ॥ सुखं नु ददातुं तस्योपशोभिते ॥ ततो निशीथसमये नाप्यमंडपिकांतरं ॥ ५७ ॥ अक
स्माऽस्थितो वहिस्तमेव सहसा दृष्टो तः ॥ मंडपे दृष्टो तस्य सहसोऽप्यसंभ्रमात् ॥ ५८ ॥ मर्कटमोचयामास सा वैशेष्यं तत्र वंधना
तः ॥ समर्कटो मुक्तबंधः ककुपेन सहस्रधुना ॥ ततो दूरं विदुद्रावविधूयाग्निकणान्वदन् ॥ संभ्रमेन सहस्रनिधौ तस्मिन् श
कलीकृतं ॥ ६० ॥ दृष्ट्वा तस्य वैशेष्यं सा च तस्य ॥ त्वमावतुः ॥ दृष्ट्वा प्राणसमं लिंगं दग्धवैशेष्ययतिसुता ॥ ६१ ॥ स्वयमप्या
प्रनिर्वेदो मरणाय मतिं दधौ ॥ निर्वेदोऽति तराखेदाद्वैशेष्यतामाह दुःखिता ॥ ६२ ॥ शिवलिंगे तु निमिन्नेनाहं जीवितुमुक्त
हे ॥ चितोकारयसे भद्रं तव भवैव त्माधिकं ॥ ६३ ॥ शिवे मनः समावेश्य प्रविशामि हृताशनं ॥ यदि वृक्षे नु विह्वलाद्याः वा
रयेसुः समेत्यमां ॥ ६४ ॥ तथाप्यस्मिन् शरणे धीरः प्रविश्याग्निं ज्ञानमसूना ॥ तमेव दृढनिर्वंधं सा विज्ञाय सुदुःखिताः ॥
६५ ॥ स्वभक्त्यैः कारयामास चितां स्वभवनं दहि ॥ ततः सर्वैशेष्यं शिवभक्तिपूजितः प्रदक्षिणीकृत्य समिद्धमग्निं ॥ विवेश
पश्यन् सुनरेषु धीरः सा बाहुतापं युवतिः पुजेदे ॥ ६६ ॥ अग्निं विवृणुते दृष्ट्वा विलप्य वज्रकामिनी ॥ ६७ ॥ अथ सा
दुःखिता नारी स्मृत्वा धर्मं सुनिर्मलं ॥ सर्वान् धुजना नृवीक्ष्य वभाष्य कुरुणं वैवा ॥ ६८ ॥ रत्नकंकणमादाय मया सत्य

ब.र
७४

मुदाहृतं॥दिनत्रयमहंपत्नीवैश्यासुखसंभता॥ ८८॥कर्मणामतर्कतेनायंमृतोवैश्यःशिववृत्ती॥तस्मादहंप्रवि
श्यामिसहानेनकृताशनं॥ ७०॥सधर्मचारीणीसुक्तंसत्यंनहिननश्यति॥सत्येनतुप्रिमायातिदेवास्त्रिभुवनेश्वराः
७१॥सत्याश्रयःपरीधर्मःसत्येसर्वप्रतिष्ठितं॥सत्येनस्वर्गप्रोक्षोचनासत्येनपरांगतिः॥ ७२॥तस्मात्सत्यसमा
श्रित्यप्रविशामिदृताशनम्॥इति साहृ निर्वंधाचार्यमारापिवंधुभिः॥ ७३॥सत्यलापप्रयान्तरीप्राणात्पुंम
नोदधौ॥सर्वसंधिजसुखेभेदात्तथावासदाशिवम्॥ ७४॥तमर्गिनिःपरिक्रम्यप्रवेशामिमुखेस्थिता॥तौपतंती
समिद्धेग्रीवपदार्पितमानसा॥ ७५॥वारयामासविधात्माप्रादुर्भूतःसदाशिवः॥सातं विलोक्याविलदेववैश्यंत्रि
लोचनंचंद्रकुलादनेनशशांनलकीर्णसंलक्ष्यभूतेवतथैवतस्यो॥ ७६॥सर्वदेवाजडीभूतांभ
क्तिनम्राददर्शय॥ ७७॥तांविहृष्यतां देवमानांजडीकृतां॥समाश्वास्यगलदाप्याकरेगृह्यमुदःस्वयम्॥
७८॥सत्यंधर्मचर्चयेतेभक्तिवर्मायानेन॥परीसितुंत्वत्तकाशवैश्योभूत्वाहमागतः॥ ७९॥मायामग्निस
मुत्थाप्यदग्ध्वातेनायमंडपं॥दग्ध्वात्तत्तत्तज्जगं प्रविष्टोस्त्रिदृताशनम्॥ ८०॥वैश्याःकैतवकादियास्त्वेति

ग्रहः
७४

रणोजनपंचकाः॥सात्यं सत्यमंडपं जगत्प्रविष्टो विनयासह॥ ८१॥अतस्तेसंप्रदास्यामिभोगांस्त्रिदशदुर्लभात॥आसु
अपरमंदीर्घमारोग्यं वप्रजोन्नतिं॥ ८२॥अहं देहमिसुश्रोणितमदेवददामिते॥इतिबुवंतिगौरीशेसावेश्यप्रत्य
भाषत॥ ८३॥वैश्या उवाच॥ ॥नमेवाहं भोगंभूमौस्वर्गसातले॥तवपादंबुजस्यशीदम्यत्किंचिन्नकामये॥
८४॥एतेभूत्याश्चदास्यथयेनानेनबाधवा॥सर्वंत्वदचनपरास्त्वयिसन्यस्तवृद्धयः॥ ८५॥सर्वानिनामयासा
र्द्धनीत्वातवपादंबुजं॥पुनर्जन्मभयघोरंविमोचयनमोक्षते॥ ८६॥तथेति तस्यावचनंप्रतिनेद्यमहेश्वरः॥तासर्वा
थतयासार्द्धनिनायात्मपदपरं॥ ८७॥पाराशर उवाच॥ ॥नायमंडपिकादाह्यौघं विदुतौपरा॥तत्रावशिष्टौता
वैवकुक्कुटोमर्कटस्तथा॥ ८८॥कालेननिधनंप्राप्यसतस्यानायमर्कटः॥असौतवकुमारोभूत्कुक्कुटोमंत्रिणःसु
तः॥ ८९॥हृडाक्षधारणोदूतात्पुण्यात्पूर्वभवार्जितात्॥कुलेमहृत्संजातौवर्जतेवालकाविभौ॥ ९०॥पूर्वाभ्यासेनह
डाक्षानुधातेषुदुमानसौ॥अस्मिंजन्मनितत्रोक्तंशिवसंप्रज्ययास्यतः॥ ९१॥सद्याप्रवृत्तित्वनयोर्बालयोःसमुदाहृता
कथावशिवभक्त्यायाःकिमन्यत्प्रभुमिदृसा॥ ९२॥इतिश्रीस्कंदपुराणोब्रह्मोत्तरखंडेहृडाक्षमहिमानुवर्णननामविं

ब-र
७५

शोधायः॥ २०॥ ॥ सत उवाच ॥ सर्वं ब्रह्म विष्णु शिवं वाकं पीयूषं संनिभं ॥ आकर्ष्य मुदितो राजा प्राञ्जलिः पुनरब्रवीत् ॥ १ ॥
एतौ वाच ॥ ॥ अहो सत्संगमः पुंसां मशो वार्थ प्रसाधनं ॥ कामधेनु रिवभीष्टदोग्धी सर्वजनस्य हि ॥ २ ॥ अथ माया त-
मो नष्टं तानदृष्टिः प्रकाशिता ॥ तव दर्शनमात्रेण प्रायो ह ममोत्तम ॥ ३ ॥ अतं हि पूर्वचरितं बालयोः ॥ सम्यगेतयोः ॥ म-
विष्यदपि पृच्छामि मत्पुत्राचरणं मुने ॥ ४ ॥ तस्यापुः कतिवर्षाणि भाग्यं च वद को दश ॥ विद्या कीर्तिश्च शक्तिश्च अद्वा-
भक्तिश्च की दशी ॥ ५ ॥ एतत्सर्वं मशो वेषेण मुने त्वं वक्तुमर्हसि ॥ तव भृत्योऽस्मि शिष्योऽस्मि शरणं त्वं गतोऽस्मि हं ॥ ६ ॥ पा-
राशर उवाच ॥ ॥ अत्रावाच हि तत्किं वितकथं शक्तोऽस्मि शंसितुं ॥ यत्तु त्वाद्यतिमंतोऽपि विषादं प्राप्नुयुर्जनाः ॥ ७ ॥ तथा-
पि निर्वीलो केन भावो न परिच्छेदः ॥ त्वाद्यमपि वक्ष्यामि तव त्रेहात्महृदि पते ॥ ८ ॥ असुष्य त्वत्कुमारेण वक्ष्यामि हृदि ॥
शान्त्ययुः ॥ इतः परं प्रपश्येत्स तत्र मे दिवसे ॥ ९ ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा कालकूटं निवेदितं ॥ मूर्छितः सहसा भूमौ पपात
नृपतिः शुभा ॥ १० ॥ उत्थाप्य च तमाश्वत्थसुतं ॥ किरणं दधी ॥ इराचमाभैर्नृपते पुनर्वक्ष्यामि ते हितं ॥ ११ ॥ स्वर्गात्पुनराय-
सत्त्वोक्तं यदेकं निष्कलं परं ॥ चिदानंदमयं ज्योतिः स आद्यः केवलः शिवः ॥ १२ ॥ स एव दौरेणोरूपं स ह्यवस्थायां मात्मनः ॥

शु-
७५

सृष्टिकर्म नियुक्ता यतस्मै वेदाश्च दत्तवान् ॥ १३ ॥ पुनश्च जगतामीशः आत्मतत्त्वैकसंग्रहं ॥ सर्वोपनिषदासारं रुद्राध्यापयं च
दत्तवान् ॥ १४ ॥ यदेकं मय्यंसाश्चाहुः प्रजापतिः तं ज्ञातुं ॥ शिवात्मकं परं तत्तं रुद्राध्याये प्रतीक्षते ॥ १५ ॥ स आत्मभूः स
जन्विमं चतुर्भिर्वदनैर्विराडासमं ॥ त्रिपुरो लोकानां स्थितिहेतवे ॥ १६ ॥ यत्तत्र यजुषामधो ब्रह्मणो दक्षिणं मुरवान्
अशेषो यनिषत्सारो रुद्राध्यायः स गतः ॥ १७ ॥ स एव मुनिभिः पूर्वैर्मरीच्या त्रिपुरोगमैः ॥ सह वैदेधुतस्तेभ्यस्तद्विष्णुज-
गदः श्रुते ॥ १८ ॥ तद्विष्णुमुत्रैतत्पुत्रैस्तपोत्रैश्च क्रमागतैः ॥ धृतो रुद्रात्मकः सोऽयं वेदसारः प्रकाशितः ॥ १९ ॥ एष एव
परोमंत्रः स एव परं तपः ॥ रुद्राध्यायत्रयः पुंसां परं केवलं साधनं ॥ २० ॥ ये मरुपातकैर्मुक्ता उपपातकिनश्च ये ॥ रुद्रा-
ध्यायजपात्स यस्ते पियांति परं गतिं ॥ २१ ॥ भूयोऽपि ब्रह्मणस्यैवाः सदसन्मिभूयो नयः ॥ देवतीर्य गमनुष्णाद्याततः संप्र-
रितं जगत् ॥ २२ ॥ तेषां कर्माणि सृष्टानि स्वजन्मानुगुणानि च ॥ लोकानेषु प्रवर्तते भुंजते चैव तत्फलं ॥ २३ ॥ लोकसृष्टि-
प्रवाहार्थं स्वयमेव प्रजापतिः ॥ धर्मो धर्मोऽसंज्ञाश्च स्ववक्षः पृच्छागतः ॥ २४ ॥ धर्ममेवानुतिष्ठंतः ॥ पुण्यं विदति तत्फलं ॥
अधर्ममनुतिष्ठंतस्ते पापफलमोगीतः ॥ २५ ॥ पुण्यधर्मफलं स्वर्गो नरकं तद्विपर्ययः ॥ तयोर्ध्वं वधिषोधाज्जुहते वात

ब्र-र
७६

को॥ २६ ॥ कामः क्रोधश्च लोभश्च मदमा नादयः परे॥ अधर्मस्य सुता आसन्तर्जनरकनायकाः॥ २७ ॥ गुरुतन्त्रं सुरापानस्त
थान्यः पुल्कसी गमः॥ कामस्य तनया ह्येतैः प्रधानाः परिकीर्तिताः॥ २८ ॥ क्रोधात्पितृवधो जातास्तथामातृवधोपरः॥
ब्रह्महत्यावकर्मैका क्रोधस्य तनया ह्यमी॥ २९ ॥ देवत्व हरणं चैव ब्रह्म हरणं तथा॥ स्वर्गस्ते यदति ह्येतैः लोभस्य त
नयाः सुताः॥ ३० ॥ सतानां ह्यतनया तपस पातकनायकाः॥ नरकस्य विदुष्यर्थमाधिपत्यं चकार ह॥ ३१ ॥ ते यमेन
समादिष्टा मवपातकनामकाः॥ ते सर्वे संगता भूयो धाराः पातकनायकाः॥ ३२ ॥ नरकान् पूरयामासुः स्वभृत्यैश्चोपपा
तकैः॥ रुद्राध्याये भुवः प्राप्ते साक्षात् कैवल्यसाधने॥ ३३ ॥ भीताः प्रदुःखः सर्वे ते मीपातकनायकाः॥ यमविज्ञापयामासुः
सहयैरुपपातकैः॥ ३४ ॥ जयदेव महाजयं हितवक्तृकराः॥ नरकस्य विदुष्यर्थमाधिकाराः कृतास्तथा॥ ३५ ॥ अथ
नावर्तेतु लोके न शक्तास्मो वयं प्रभो॥ रुद्राध्यायानुभावे न विदग्धाश्चैव विदुताः॥ ३६ ॥ ग्रामे ग्रामे नदी कुलं पुण्येष्वा
यतनेषु च॥ रुद्राध्याये च यत्रिकथं लोके च न हि॥ ३७ ॥ प्रायश्चित्तं स हस्त्रं वा गणयामो न किंच न॥ रुद्राध्यायश्च
राण्येव सोढुं वत न शक्नुमः॥ ३८ ॥ महापातकं मुख्यानां मस्माकं लोकघातिनां॥ रुद्राध्यायं भयं योरुद्राध्यायं महविघ्नं

गुरुः
७६

३९ ॥ अतोतिष्ठः सह्यो रं मस्माकं वासनं महत॥ रुद्राध्यायेन संप्राप्तमयनेतुं त्वमर्हसि॥ ४० ॥ इति विज्ञापितः साक्षाद्यमः पा
तकनायकैः॥ ब्रह्मणोति कमासाद्य तस्यै सर्वं वा जितं यत्॥ ४१ ॥ देवदेव जगद्वा तत्त्वामहं शरणं गतः॥ त्वयानि सुक्रीम
न्मिनां त्रिगुहेषा पकारिणः॥ ४२ ॥ अथुना पापिनो मर्त्या न संति पृथिवीतले॥ रुद्राध्यायेन निहतं पातकानां कुलं महत्॥ पा
तकानां कुलेन चैव नरकः अन्यतां गतः॥ नरकैश्च अन्यतां याते मम राजं हि निः फलं॥ ४३ ॥ तस्मात्त्वयैव भगवन्नुपायः परि
चिन्त्यतां॥ यथा मे न विहंस्ये तस्मात्तत्त्व सर्वं देहिनां॥ ४४ ॥ इति विज्ञापितो धाता यमेन परित्विद्यता॥ रुद्राध्यायविघाता
र्थमुपायं पर्यकल्पयत्॥ ४५ ॥ अथ रुद्राध्यायेन विदुष्यर्थमाधिकाराः सुतेऽभो॥ अथ मे वा विघातिन्यो मर्त्येषु समनोदय
त॥ ४६ ॥ ताभ्यां विमोहिते लोके रुद्राध्याय परा इमुत्त॥ यमः स्वस्थानमासाद्य कृतार्थ इव सो भवत्॥ ४७ ॥ पूर्वजन्म
कृतैः पापैर्जायते ल्यायुषो जनाः॥ तानि पापानि नश्यंति रुद्राध्यायवर्तान्गणम॥ क्षीणेषु सर्वपापेषु दीर्घमायुर्वलं धृतिः
आरोग्यं ज्ञानमेव चैव वदते सर्वदेहिनां॥ ४८ ॥ रुद्राध्यायेन ये देवं स्थापयंति मन्त्रैश्च॥ तज्जलेः कुर्वते स्नानं ते मत्सुखं त
रंति च॥ ४९ ॥ रुद्राध्यायाभिजप्तेन स्नानं कुर्वंति ये भसा॥ तेषां मृत्युभयं नास्ति शिवलोकां वसंति ते॥ ५० ॥ शतरुद्राभिज

ब्र.व.
७७

केराशतापुर्जायतेनरः॥ अशेषपापनिर्मुक्तः शिवस्य दयितो भवेत्॥ ५२॥ एष ह्युत्तमः कर्तुं न व पुत्रकः॥ द
शवर्षसहस्राणि मोदते भुवि शक्रवत्॥ ५३॥ अथाह तव लेभ्यो ह्युत्तमः शूरनामयः॥ निर्धृताशेषपापैः शक्तो राज
मकंठकं॥ ५४॥ विप्रावेदविदः शांताः सर्वत्र समदर्शिनः॥ ज्ञानयज्ञतपोनिष्ठाः शिवभक्तिपायणाः॥ ५५॥ रुद्राध्यायज
पेसम्पत्कुर्वन्तु विमलाशयाः॥ तेषां जपानुभावेन सद्यः श्रेयो भविष्यति॥ ५६॥ इत्युक्तं तं नृपतिर्महामुनिर्न मेव वद्रे प्र
थमं क्रियागुरुं॥ अथापानप्यमलाशयान्मुनीनां स्नायामास सहस्रशः स्नानात्॥ ५७॥ ते विप्राः शांतमनसः सहस्र
परिमिताः॥ कलशानां शतं स्थाप्य पुण्यतीर्थजलैर्घृतं॥ ५८॥ रुद्राध्यायेन संजप्य तमुर्वीपतिपुत्रकं॥ विधिवत् स्ना
यामासुः संप्राप्ते सप्तमे दिने॥ ५९॥ स्नायमानो मुनिवरेः स राजन् कुमारकः॥ अकस्मादिव संवत्सः सप्तमूर्ध्नि मवाप
हः॥ ६०॥ सहस्रैव प्रबुद्धो सौ मुनिभिः कतरक्षकः॥ प्रोवाच कश्चित् पुरुषो दंडहस्तः समागतः॥ ६१॥ मां प्रहर्तुं कृतमिति
भीमदंष्ट्रो भयानकः॥ सोपि चात्मेर्महावीरः पुरुषैरभिधाडितः॥ ६२॥ वध्वापाशेन महता दूरं नीतः प्रवाभूवत्॥ स तावदह
मद्राक्ष भवद्विः कतरक्षकः॥ ६३॥ इत्युक्तं तं नृपतेस्तनूजं मुनिसत्तमः॥ आशीर्भिः पूजयामासुर्भयं राजा मुमोच ह॥

गुरुः
७७

६४॥ अथ सर्वान् ऋषिभ्यो ह्यनुस्मिन्नाभिर्नृपोत्तमः॥ पूजयित्वा वरान्नेन मोक्षयित्वा च भक्तितः॥ ६५॥ प्रतिगृह्णाद्विष
तेषां मुनीनां बुद्धवादिनां॥ भुक्त्वा बहुजने सार्द्धं सभायां समुपाविशत्॥ ६६॥ तस्मिन् सभागते वीरे मुनिभिः सह पार्थिवे॥
आजगाम महायोगी देवर्षिनीरदः स्वयं॥ ६७॥ तमागतं प्रेक्ष्य गुरुं मुनीनां सार्द्धं सदस्यैरखिलैर्मुनीं दे॥ प्रणम्य प्रक्षालित्वे
शपथीठे कृतोपचारं नृपतिर्वभाषे॥ ६८॥ दृष्ट्वा किमस्ति ते ब्रह्मन् त्रिलोकां किंचिद्व्रतं॥ तत्रो ब्रूहि वयं सर्वे त्वदाकामस्तत्ता ल
साः॥ ६९॥ नारद उवाच॥ अथ ह्यहं महाविद्वंश्चोम्रो वतरतामया॥ तच्छृणु मम हाराज सहीभिर्मुनिपुंगवैः॥ ७०॥ अथ म
नुरिहायातो विहंतुं तव पुत्रकं॥ दंडहस्तो द्वाधर्षी लोकमुद्राहयं सदा॥ ७१॥ ईश्वरोपि विदित्वेने त्वत्पुत्रं हंतुमागतं॥ गृहीत्वा
सुहृद्वधा दंडेनाभ्यहन दुषा॥ ७२॥ तं नीयमानं जगदीश संनिधिं शीघ्रं विदित्वा भगवानयमः स्वयं॥ कृतां जनिर्देव नयेत्
मुदीरयन् प्रणम्य मूर्ध्नि जगदशालिनं॥ ७३॥ यम उवाच॥ देवदेव महाहृदवीर भद्र नमोस्तु ते॥ निरागसि कथं मृत्यो को
पस्तव समुत्थितः॥ ७४॥ निजकर्मभुवंधेन राजपुत्रं गतायुषं॥ प्रहर्तुं मुद्यते मृत्यो कोपराधो बद्धप्रभो॥ ७५॥ वीरभद्र उवाच
दशवर्षसहस्रायुः स राजतनयः कथं॥ विपत्तिमंतरायाति रुद्रस्तानरुताशुभः॥ ७६॥ अस्ति चेत्तव संदेहो महाकोप्यनि

वरं
७८

वारिते॥ चित्रगुप्तं समाह्वय पृष्ठं त्वाद्यैवमाचिरम्॥ ७७ ॥ नारद उवाच॥ ॥ अथाह्वयं चित्रगुप्तं यमेन सहसागतम्॥ आमुः प्र
मारीत्वा तू नोः परिपद्यः सचाब्रवीत्॥ ७८ ॥ द्वादशवचनस्यायुरित्युक्तं सुविमर्षयत्॥ पुनर्लोक्य गतं प्राह सवर्षायुतं जी
वितम्॥ ७९ ॥ अथ भीतो यमो राजा वीरभद्रं प्रसाधयत्॥ कथंचिन्मोचयामास मृत्युर्वा रवधनात्॥ ८० ॥ वीरभद्रोऽसु
क्तोऽथ यमो गान्धर्वमंदिरं॥ वीरभद्रश्च कैलाशमहं प्राप्सु सदा तिकम्॥ ८१ ॥ अतस्तव कुमारोऽयं रुद्रजाप्यानुभावतः॥ म
त्पोर्भयमतिक्लाम्य सुखी जातोऽसुतं समा॥ ८२ ॥ स त उवाच॥ ॥ इत्युक्त्वा नृपमा संन्या नारदे त्रिदिवं गते॥ महर्षयः प्रमुदि
ताः स्वर्चजगुरु रथाश्रमे॥ ८३ ॥ इत्यंकाशमीर नृपती रुद्राध्याय प्रभावतः॥ नितीर्या शेषदुःखानि कृतार्थो भूत्त पुत्रकः॥
८४ ॥ येकीर्त्यंति मनुजाः परमेश्वरस्य माहात्म्यमेतदुत्कर्ण पुटैः पिवन्ति॥ ते तन्मकोटिकृतपापगणैर्विमुक्ताः शांताः
प्रयांति परमं पदमिंद्रमौलिः॥ ८५ ॥ इति श्री कंद पुराणे ब्रह्मोत्तरखंडे रुद्राध्याय महाभारतवर्णनं नामैकविंशोऽध्यायः॥
२१ ॥ स त उवाच॥ ॥ एवं शिवतमः पंथाः शिवैव प्रदर्शितः॥ नृणां संततिवद्वानां सद्यो मुक्तिफलप्रदः॥ १ ॥ अथ दुर्मध
सां पुंसां वैदेध नधिकारिणं॥ स्त्रीणां हि जातिवधनां सर्वेषां च शरीरिणं॥ २ ॥ सखसाधारणः पंथाः साक्षात् कैवल्यः

गुरुः
७८

सिद्धिः॥ महाभुवि जनेः सेवो देवैरपि सुप्रजितः॥ ३ ॥ यत्कथा अवलोक्य शोभोः संसारभयनाशनं॥ सद्यः सिद्धिं करं प्राप्यं पवि
त्रं सर्वदेहिनां॥ ४ ॥ अतानतिमिरांधानां दीपोऽयं नृणां हृदि॥ भवतोगतिवद्वानां सुसेवां परमौषधं॥ ५ ॥ महापातक
शोलाभं वज्रघातं सुदाहणं॥ भर्जनं कर्म बीजानां साधनं सर्वसंपदं॥ ६ ॥ ये शृण्वन्ति कथां शोभोऽस्ति मनुवनपावनी॥
ते वै मनुष्या लोके स्मिन् रुद्रा सवनसंशयः॥ ७ ॥ शृण्वन्तो भूत्स्मिन् गोर्धरा कीर्तयन्तो शतं॥ ते वा पादरजांस्ते वतीर्था
नि मुनयो जगुः॥ ८ ॥ तस्मान्निश्चयं संगंतुं ये भिवां छंति देहिनाः॥ ते शृण्वन्ति सदा भक्त्या शोवी पौराणिकी कथां॥ ९ ॥ यद्य
राजः सदा श्रोतुं कथां पौराणिकीं नरः॥ १० ॥ अतः प्रतिदिनं श्रोतुं महाभारतं यदि मानवः॥ ११ ॥ पुण्यमासेषु वा पुण्यतिथिषु वा
दिनेषु वा यः शृणोति कथारम्भां पुराणैः समुदीरितं॥ १२ ॥ स निस्तारति संसारं दुष्का कर्ममहाद्वयं॥ सुहृत्तं वा तदद्वयं
क्षणं वा पाविनी कथां॥ १३ ॥ ये शृण्वन्ति नरा भूत्स्मिन् ते वा मसि दुर्गतिः॥ यत्कलं सर्वयज्ञेषु सर्वदानेषु यत्कलम्॥ १४ ॥
स हतपुराणश्रवणतत्फलं विदते नरः॥ कलौ पुगे विशेखरे पुराणश्रवणं हते॥ १५ ॥ नास्ति धर्मः परः पुंसां नास्ति भ
क्तिर्यथ मरः॥ पुराणश्रवणं ह्येव नास्ति संकीर्तनमपरं॥ १६ ॥ अतस्तव मनुष्याणां कल्पदुर्ममहाफलम्॥ कलौ हीनायु
सुहृत्तं वापि भूत्स्मिन् नियतात्मा दिने दिने॥ ५

बोमर्त्या दुर्वलाः श्रमपीडिताः ॥ १८ ॥ दुर्मधसोऽः खभाजो धर्माचारविवर्जिताः ॥ इति संक्षिप्तं रूपं या भगवान्वादाय गच्छताः ॥ १९ ॥
 हिताय ते वा विदधे पुराणं ख्यं कथामृतं ॥ पिवन्नेवामृतं यत्रा देकः स्यादजगामराः ॥ २० ॥ शोभोः कथामृतं कुर्यात्कुलमप्य
 जगामराः ॥ बालो सुवाच वृद्धो वाद रिद्रो दुर्वलोपि वा ॥ २१ ॥ पुराणज्ञः सदा वंशः पूज्यश्च सुकृताभिः ॥ नीचबुद्धिर्न कुर्वीत पुरा
 णज्ञैकदावन ॥ २२ ॥ यस्य चक्रोक्ततावणा कामधेनुः शरीरिणो ॥ गुरवः संतिलो कस्य जन्मतो गुणतश्च ते ॥ २३ ॥ तेषाम
 पिव सर्वेषां पुराणज्ञो महागुरुः ॥ जन्मकोटि सहस्रेषु भूत्वा भूत्वा वसीदतीति ॥ २४ ॥ ददात्यपुनरावृत्तिं को न्यस्तस्मान्मम
 गुरुः ॥ पुराणज्ञः सुचिदतिशो तो विज्ञितमत्सरः ॥ २५ ॥ साधुः का ह्यप्यवाग्मी वदेत् पुराणकथा सुधीः ॥ व्यासासनं स
 माह्वो यदा पौराणिको हि ज्ञः ॥ २६ ॥ आसमाप्ते प्रसंगस्य नमस्तु कुर्यात्प्रकृत्य चित् ॥ ये धर्मा ये च दुर्हता ये चान्ये विज्ञिगोर्वा
 षः ॥ २७ ॥ तेषां कुटिलहृतीनां मये नैव वदेत् कथां ॥ न दुर्जनसमाकीर्णो न भूदध्यापदाहते ॥ २८ ॥ देवो न भूतसदनेव
 देत् पुराणकथां सुधीः ॥ पुण्येन नदीतीरे वदेत् पुराणकथां सुधीः ॥ २९ ॥ संग्रामे सुजना कीर्णो स सेवे देवतास्तये ॥ श्रद्धाभक्ति
 समापुक्तानां न कार्यं पुला लता ॥ ३० ॥ वाग्यता सुवयो यथा श्रोतारः पुण्यभाजिनः ॥ अभक्ता ये कथां पुण्यं भृशं वेति मनु

जाधमाः ॥ ३१ ॥ तेषां पुण्यफलं नास्ति दुःखं स्यात् जन्मजन्मनि ॥ पुराणं ये च संपूज्यतां वृत्ताद्यै रूपक्रमैः ॥ ३२ ॥ भृशं वेति च क
 थां भक्ता दरिद्राः सुनपापिनः ॥ कथायां कीर्तमानां देगच्छं त्यन्यतो नराः ॥ ३३ ॥ भोगांतरो प्रणश्यंति तेषां दाराश्च संपदः
 सो ह्यीव मत्तका ये च कथा भृशं वेति पावनी ॥ ३४ ॥ तेषां लाकाः प्रजायंते पापिनो मनुजाधमाः ॥ तां वृत्तं भक्षयंतो ये कथाश्च
 एवंति पावनी ॥ ३५ ॥ भविष्यो रवायं त्येता न्नरके यमकिंकराः ॥ ये च तुंगा सनाहूताः कथा भृशं वेति दांभिकाः ॥ ३६ ॥ अश्र
 या न्नरका ननु क्ता ते भवंत्येव वायसा ॥ ये च वीरा सनाहूताः ये चाग्न्यासन संस्थिताः ॥ ३७ ॥ भृशं वेति सत्कथां ते वै भवंत्यर्जु
 नपादपाः ॥ असंप्रणम्य भृशं वेति विषहसा भवंति ते ॥ ३८ ॥ तथा शम्भानाः भृशं वेति भवंत्यजगरानराः ॥ यः शूलोत्तिकथां व
 क्तुः समासन समास्थितः ॥ ३९ ॥ गुरुतल्पसमं पापं संप्राप्य नरकं व्रजेत् ॥ ये निन्दन्ति पुराणज्ञानकथां वा पापहारिणी ॥
 ४० ॥ ते वै जन्मशतं मर्त्या भुनक्ताः संभवन्ति च कथायां वर्तमानां विप्रकुर्वन्ति येशां ॥ ४१ ॥ को यद्यनरका ननु क्ता भ
 वंति ग्रामश्रकराः ॥ कथायां वर्तमानां ये वदन्ति दुर्हतराः ॥ ४२ ॥ ते गर्दभाः प्रजायंते रुक्कलासास्ततः परं ॥ ये पश्यन्ति पुरा
 णज्ञं मर्त्यबुद्ध्या तदाधमाः ॥ ४३ ॥ शतजन्म सुजायंते रुक्कलासास्तथापराः ॥ कदाचिदपि ये पुण्यं न भृशं वेति कथां नराः ॥ ४४

तेषु कान्तरान् योराभवेति वनभारः॥ ये कथा मनुमोदंते कीर्त्यमानां नरोत्तमाः॥ ४३॥ दिव्यं विमानमाहूय योति शोभोः
 परंपदा॥ ये च श्रावन्ति मनुजान् पुण्यं योराणिकी कथा॥ ४४॥ कल्पकोटिशतं सार्धं तिष्ठति ब्रह्मणः यो॥ आसनाथं विषय
 ध्येति योराणिकस्य येनराः॥ ४५॥ कंवलाजिनवोलांसि मंचकलकमेव च॥ त्वर्गलोकं समासाद्य भुक्ता भोगान्यथेप्सितान्॥
 ४६॥ स्थिता ब्रह्मादिलोके प्रपदं यांति निरामयं॥ पुराणज्ञस्य यद्वर्तयेत् सत्त्वं वसनेन वं॥ ४७॥ भोगिनो ज्ञानसंपन्नास्त
 भवंति भवेभ्यो॥ ये महापातकैर्युक्ता उपपातकिनश्च यो॥ ४८॥ पुराणश्रावणं देवतेयांति परमं पदं॥ अत्र वक्ष्ये महापु
 ण्यं मितिहासं द्विजोत्तम॥ ४९॥ शृण्वतां सर्वपापघ्नं विचित्रं सुमनोहरं॥ दक्षिणापथमथैवेगामेवात्कलसंजितः॥ ५०॥ अ
 स्मितवज्रना सर्वमूलाधर्मविवर्जिताः॥ ब्रह्मणश्च उवाचाः श्रुतिस्मृतिपराश्चुत्वाः॥ ५१॥ जपस्वाध्यायरोहिताः पर
 स्त्रीविषयातुराः॥ कृषिवलाः शस्त्रधरा निदेवातिमहत्तयः॥ ५२॥ न जानन्ति परं धर्मज्ञानं वैराग्यलक्षणं॥ स्त्रियश्च पापि
 निरताः स्त्रीरिणः कामलालसाः॥ ५३॥ इवुधनः कुटिलगोः सद्गताचारवर्जिताः॥ तत्रैको विदुरो नाम दुरात्मा ब्राह्मणो धमः॥
 ५४॥ अशीद्विषापतिर्यसौ सदा रोपिकुमारीराः॥ तत्पत्नी चं बुलानामहिता प्रतिनिशं तथा॥ ५५॥ वैश्या भवनमासाद्य

रमते स्मरपीडितः॥ सापितस्योगनारात्रौ विमुक्तानवयौवना॥ ५६॥ असहंती स्मरावेगं रे मे जारेण संगताः॥ तां कदाचिदुराचा
 रा जारेण सह संगताः॥ ५७॥ हृत्वा तस्याः प्रतिः क्रोधादंभिदुःखवसन्तरः॥ जारेण लायिते पत्नीं गृहीत्वा स दुराशयः॥ ५८
 सताम्रमुष्टिवेधेन पुनः पुनरताडयत्॥ सानारी पीडिता भत्री कुपिता प्राह निर्भया॥ ५९॥ त्वया प्रतिनिशं वैदपारस्य ते काग
 तिर्मम॥ अहं रूपवती यो वारूप यौवनशालिनी॥ ६०॥ कथं महिष्ये कामार्तिं तनुसंगविदर्जिता॥ इत्युक्तः स तया त
 नूया प्रोवाच ब्राह्मणा धमः॥ ६१॥ युक्तमेव त्वयोक्तं हितस्मादक्षामिते हितं॥ जारेभ्यो धनमाहूय ते भो देहि परं रतिः॥
 ६२॥ तद्वनं देहि मे सर्वं पश्य स्त्रीणां ददाम्यहं॥ सर्वं संपूर्यते कामो ममापि च वरानने॥ ६३॥ तथेति भर्तृवचनं प्रतिज
 ग्राह सा वधूः॥ स वनयोस्तु दंपत्योर्दुराचारप्रवृत्तयोः॥ ६४॥ कालेन निधनं प्राप्तः स विप्रो वृषलीकतिः॥ मृते भर्तृरि
 सानारी पुत्रैः सह निजालये॥ ६५॥ उवासुचिरं कालं किंचिदुत्क्रांत यौवना॥ एकदा देवयोगेन संप्राप्ते पुण्यपर्वणि
 ६६॥ सानारी वंधुभिः सार्द्धं गोकर्णेशेत्रमाययो॥ तत्र तीर्थजले स्नात्वा कस्मिंश्चिद्देवतालये॥ ६७॥ सुश्रावदैवत
 मुखात् पुण्यं योराणिकी कथा॥ योषितां जारसक्तानां नरकैयमकिंकरा॥ ६८॥ संतप्तलोहपरिघं क्षिपति स्मरमदि

रे॥ इति पौराणिकेनोक्तं सांख्यधर्मसंहितां॥ ६८॥ तसु वाचरहस्येव भीता ब्राह्मणपुंगव॥ ब्रह्मन्पापमज्ञानं न्याम
याचरितमुत्तरं॥ ७०॥ यौवने कामचारेण कौलयेन प्रवर्तितं॥ इदं तद्वचनं श्रुत्वा पुराणार्थविज्ञं भितं॥ ७१॥ भीति
र्मेमहती जाता शरीरे पते मुहुः॥ धिष्णां दुर्विषया सकां पापां स्मरविमोहितां॥ ७२॥ अल्पस्य यत्सुखस्यार्थं घोरं य
स्यामि दुर्गतिं॥ कथं पश्यामि मरणं यमदूतान् भयंकरान्॥ ७३॥ कथं पादौर्ध्वलात्कण्ठे वधमाना धर्तिलभो॥ कथं स
हिष्य नरके खंडशोदेहकृतं॥ ७४॥ पुनः कथं पतिष्यामि संतप्तश्चारकर्म मे॥ कथं च यो निलक्षेणु किमि कीदृखगा
दि॥ ७५॥ परिभ्रमामि दुःखौघैः पीडमानानि एतरे॥ कथं हि रोचते मद्यमद्यप्रभृतिभोजनं॥ ७६॥ शत्रौ कथं च
सेविष्ये निद्रां दुःखपरिप्लुता॥ हा हा हा हा स्मिदग्धास्मि विदीर्णहृदयास्मि च॥ ७७॥ हा विषे मां मरुपापे दत्वा बु
द्धिमपातय॥ पततस्तंगशैला ग्रातश्चला कांतस्य देहिनः॥ ७८॥ यदुःखं विजायते घोरं तस्मात्कोटिगुणं महता॥ अथ
मेधशतं कृत्वा गंगा त्वात्वं शतं समा॥ ७९॥ न भुङ्क्षिर्जायते प्रायो मत्पापस्य गरीयसः॥ किं करोमि क्व गच्छामि कं वाश
रणमाश्रये॥ ८०॥ को वा मां ज्ञायते लोके पतंती नरकाणीव॥ त्वमेव मे गुरु ब्रह्मन् त्वं माता त्वं पिता सिव॥ ८१॥ इह

रोक्षमां दीनां त्वामेव शरणं गतो॥ इति तां ज्ञात निर्वेदां पतितो चरणे द्वये॥ ८२॥ इत्थां प्यक्षुपयाधीमान् बभावे द्विज
पुंगवः॥ ८३॥ ब्राह्मण उवाच॥ दिव्या काले प्रबुद्धासि श्रुत्वे मां महती कथा॥ ८४॥ मामैवी सव वक्ष्यामि गतिं वैव सुभा
वहां॥ सत्कथा श्रवणं देव जाता ते मतिरीदृशी॥ ८५॥ इन्द्रिया र्येषु वैराग्यं प्रश्नाना यो महानभूत्॥ पश्चात्तापो
हि सर्वेषां मघानां निवृत्तिः परा॥ ८६॥ तेनेव कुरुते नित्यं प्रायश्चित्तसुधीर्नरः॥ प्रायश्चित्तानि सर्वाणि कृ
त्वा च निवृत्तिवत् पुनः॥ ८७॥ अपश्चात्तापिनो मर्त्या न र्यांति गतिमुत्तमां॥ सत्कथा श्रवणं नित्यं सज्जनानां नि
वेवनात्॥ ८८॥ पुण्यक्षेत्रनिवासा बचि न भुङ्क्षिः प्रजायते॥ यथा सत्कथया नित्यं चिंतयति विपाकतां॥ ८९॥ तथा नैः स
धुतैर्जतोर्न भवेत्यतिरुजमा॥ यथा मुहुः शोधमानं दर्पणं निर्मलं भवेत्॥ ९०॥ तथा सत्कथया चेतो विभुद्धिं परमां ब्र
जेत्॥ विभुद्धे चेतसि नृणां ध्यानं सिध्यत्युमापते॥ ९१॥ ध्यानेन सर्वं शमलं मनो वाक्काय संभृतं॥ सद्यो विधूय कृतिनो
याति शंभोः परंपदं॥ ९२॥ अतः समस्तपुण्यानां सत्कथा साधनं परं॥ कथया सिद्ध्यति ध्यानं ध्यानात्कैवल्यमुत्तमम्॥
९३॥ प्राप्नोति विमलं ज्ञानं कथा मेव शृणोति यः॥ सो न्यजन्मनि संप्राप्य ध्यानं र्याति परां गतिं॥ ९४॥ नामो ब्राह्मणेभ्यः

वृत्त
८२

एतन्माम् नमः मजा मिलः ॥ पश्चात्त्रापसमायुक्तो ध्यानेनापरांगतिः ॥ २४ ॥ सर्वेषां श्रेयसां वीजं सकथा श्रवणं नृणां ॥
यत्तद्विहीनो नृपशुः कथं मुच्येत बंधनात् ॥ २५ ॥ अतस्त्वमपि सर्वेषां विषयेषु निवृत्तधीः ॥ भक्तिं परां समाधाय स
त्कथां शृणु सर्वदा ॥ २६ ॥ शृण्वत्याः सकथां नित्यं चेत्तस्मै बुद्धिमेव्यति ॥ तेन ध्यायसि विश्वेशं ततो मुक्तिमवाप्स्य
सि ॥ २७ ॥ ध्यायतः शिवपादाब्जमुक्तिरेकेन जन्मना ॥ भविष्यति न संदेहः सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ २८ ॥ इत्युक्त्वा तेन वि
प्रेण सा नारी बाष्पलोचना ॥ पतिवापादयोस्तत्पुस्तकं तार्थास्मीत्यभाषत ॥ तस्मिन्नेव महासेवे तस्मादेव विज्ञोत्तमात् ॥
सुश्राव सकथां सा धीर्केवल्यफलदायिनी ॥ १०० ॥ स उवाच विजस्यै कथां वैराग्यं हं हितां ॥ यां श्रुत्वा मनुजः सम्य
कं त्यजेद्विषयवासनां ॥ १ ॥ तस्याश्चित्तं यथा शुद्धं वैराग्यं सधारया ॥ तथोवाच विजः शैवी कथां भक्तिसमन्वितः ॥ २ ॥
यथा यथा मनस्तस्याः प्रसादमधिगच्छति ॥ तथा तथा शनैः शोभो ध्यानयोगं समाविशत ॥ ३ ॥ शनैः शनैर्ध्वंसं रजस्तमो मलं
विमुक्तं सर्वं क्षियभोगविग्रहं ॥ विभुसत्वं हृदयं दिजस्त्रियो विवेश विश्वेश्वरकायचित्तनं ॥ ४ ॥ इत्थं स दुरुमाश्रित्य सा
नारी प्राप्ता सन्नतिः ॥ दधौ मुकुमुकुः शोभोश्चिदानंदमयं वपुः ॥ ५ ॥ नित्यं तीर्थं जले त्वात्वा जगदलं लधारिणीम् ॥ भक्त्या

गुरुः
८२

कृतितसर्वांगीरुद्राशक्तभूषणा ॥ ८ ॥ शिवनाम जपासक्ता वागपतामि तभोजना ॥ वदुपश्रान्नायशक्तकथा श्रवणो
त्सुका ॥ ७ ॥ गुरुशुश्रूषणरता तत्कृत्य सुहृज्जना ॥ गुरुपदिष्टयोगेन शिवमेवमतो वयता ॥ ८ ॥ विश्वेश विश्वविल
यनस्थितिजन्महेतो विश्वेकवंद्य शिवशाश्वतविश्ववेद्य ॥ विद्युत्कालभयवीतगुणावभासश्रीमन्महेशमपि धेहि ह
पाकटाक्षं ॥ ९ ॥ शोभो शशंककृतशेखरशान्तमूर्ते गंधाधरामरवराचितपादपद्मा ॥ नागेन्द्रभूषणनगेन्द्रनिकेतने शोभ
क्तार्तिरुन्मयि निधेहि हृपाकटाक्षं ॥ १० ॥ श्रीविश्वनाथकरुणाकरभूलपाशो भूतेशगर्भभुवनत्रयगीतकीर्तन ॥ श्रीनील
कंठमदनोत्कविश्वमूर्ते गौरीपते मयि निधेहि हृपाकटाक्षं ॥ ११ ॥ इत्थं प्रतिदिनं मत्प्राप्त्यर्थं यती महेश्वरं ॥ शृण्वती त
त्कथां पुण्यो कर्मबंधसमाद्धिनत ॥ १२ ॥ अथ कालेन सानारी समुत्सृज्य कलेवरं ॥ महेशानुवरेत्ता जगाम शिवमं
दिरम् ॥ १३ ॥ तत्र देवैर्महादेवं सेवमानं सनातनैः ॥ गणेशैर्नदिभ्यो शश्वीरचंडेश्वरादिभिः ॥ १४ ॥ उपास्यमानं गौरीशं
कोटिसूर्यसमप्रभां ॥ दृष्ट्वा स संभ्रमानारी प्रणाम पुनः पुनः ॥ १५ ॥ आनंदाश्रजलोत्सिक्ता रोमहर्षसमाकुला ॥
समासीता करुणया पार्वत्या शंकरेण च ॥ १६ ॥ तस्मिन्लोके परानंदे दिव्यनारी विसर्जिते ॥ लब्धनिवासमचलं लेने सुख

ब्र. ५
८३

मनाहतं ॥ १७ ॥ सा कदाचिदुमादेवीमुपसृत्य प्रणम्य च ॥ पर्यपठत वैभर्ता कां गतिं गतवानिति ॥ १८ ॥ तामुवाच महादेवी स
ते भर्ता इराशयः ॥ भुक्तानरकः ॥ त्वामिविंधो जातः पिशाचकः ॥ १९ ॥ पुनः पप्रच्छ सानारी देवी त्रिभुवनेश्वरी ॥ केनोपा
येन मे भर्ता सप्रति प्राप्नुयादिति ॥ २० ॥ श्रीदेवुवाच ॥ ॥ सोऽस्म्य कथां महापुण्यं कदाचिदुपपाद्यदि ॥ नित्यं यदुर्गतिं
सर्वमिमं लोकं प्रयास्यति ॥ २१ ॥ इति गौर्या समादिष्टा सानारी चकृतां जलि ॥ प्रार्थयामास तां देवी भर्तुः पापविमुक्तये
२२ ॥ मुहुर्मुहुः प्रार्थमानो पार्वती कुरुणा पुता ॥ तुंबुरुं नाम गंधर्वं समाभाष्येदमब्रवीत् ॥ २३ ॥ तुंबुरो गच्छ भद्रं ते विंध
शैलं समाहितः ॥ आसे पिशाचकस्तत्र सोऽस्यापतिरसंमतिः ॥ २४ ॥ तं आवय पुराणस्यां कथामस्मदुरौ युतां ॥ आख्या
यदुर्मते सुकृतं तमानय ममांतिकं ॥ २५ ॥ इति देव्या समादिष्टं तुंबुरुर्नारदं प्रियः ॥ प्रणम्य पार्वती भक्त्या विंधाद्रिसहसा
ययौ ॥ २६ ॥ तत्रापश्यत् महाकायं मुकुर्मां समहाहतुः ॥ प्रसह्य तं हृदं तं च वलांते च पिशाचकं ॥ २७ ॥ वलातकारेण
तं पार्श्वे धास्य पवेश्य च ॥ तुंबुरुर्वलकी हस्तौ जगौ गौरी पतेः कथां ॥ २८ ॥ स पिशाचो महापुण्यं कथां श्रुत्वा पुरहिषः
विदधुर्लुखं सर्वं स प्राहा तत्राप सप्रति ॥ स पेश च वपुस्तत्काशरीरं दिव्यमास्थितः ॥ जगौ स्वयं प्रपि श्रीमखरितं पार्वती

शुक्रः
८३